

PRAVILNIK

O NASTAVNOM PLANU ZA PRVI, DRUGI, TREĆI I ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA I NASTAVNOM PROGRAMU ZA TREĆI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 1/2005, 15/2006, 2/2008, 2/2010, 7/2010 i 3/2011 - dr. pravilnik)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampani su uz ovaj pravilnik i čine njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni plan za prvi i nastavni plan i program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2005/2006. godine.

Član 4

Nastavni plan za drugi i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2006/2007. godine.

Član 5

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 15/2006)

Član 3

Nastavni plan i program za izborni nastavni predmet Šah primenjuje se počev od školske 2007/2008. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

**Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i
vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja**

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2010)

Član 3

Nastavni program za obavezan nastavni predmet *Priroda i društvo* primenjuje se počev od školske 2010/2011. godine.

Član 5

Danom stupanja na snagu ovog pravilnika prestaje da važi Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ("Prosvetni glasnik RS", broj 2/2010).

Član 6

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

NASTAVNI PLAN

Red. broj	A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Srpski jezik _____ jezik ¹	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Srpski jezik ²	2	72	2	72	3	108	3	108
3.	Strani jezik	2	72	2	72	2	72	2	72
4.	Matematika	5	180	5	180	5	180	5	180
5.	Svet oko nas	2	72	2	72	-	-	-	-
6.	Priroda i društvo	-	-	-	-	2	72	2	72
7.	Likovna kultura	1	36	2	72	2	72	2	72
8.	Muzička kultura	1	36	1	36	1	36	1	36
9.	Fizičko vaspitanje	3	108	3	108	3	108	3	108
UKUPNO: A		19-21*	684-756*	20-22*	720-792*	20-23*	720-828*	20-23*	720-828*
Red. broj	B. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI ³								
1.	Verska nastava/Građansko vaspitanje ⁴	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Narodna tradicija	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Ruka u testu - Otkrivanje sveta	1	36	1	36	1	36	1	36
4.	Čuvari prirode	1	36	1	36	1	36	1	36
5.	Lepo pisanje	1	36	-	-	-	-	-	-
6.	Od igračke do računara	1	36	1	36	1	36	1	36
7.	Maternji jezik sa elementima Nacionalne kulture	2	72	2	72	2	72	2	72
8.	Šah	1	36	1	36	1	36	1	36
UKUPNO: B		2-3*	72-108*	2-3*	72-108*	2-3*	72-108*	2-3*	72-108*
UKUPNO: A + B		21-24*	756-	22-25*	792-900*	23-26*	828-	23-26*	828-936*

¹ Naziv jezika nacionalne manjine kada se nastava realizuje u školama na tom maternjem jeziku.

² Realizuje se u školama gde se nastava održava na maternjem jeziku nacionalne manjine.

³ Škola je dužna da sa liste izbornih predmeta, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, ponudi još tri izborna, od kojih učenik bira jedan predmet prema svojim sklonostima.

⁴ Učenik bira jedan od ponuđenih obaveznih nastavnih predmeta i izučava ga do kraja prvog ciklusa.

* Broj časova za učenike pripadnike nacionalnih manjina.

Oblici obrazovno-vaspitanog rada kojima se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti

Red. broj	OBLIK OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Redovna nastava	21-24*	756-864*	22-25*	792-900*	22-26*	792-936*	22-26*	792-936*
2.	Dopunska nastava	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Dodatni rad	-	-	-	-	-	-	1	36
4.	Nastava u prirodi**	7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje	

** **Napomena:** Nastava u prirodi organizuje se za učenike od prvog do četvrtog razreda, u trajanju od 7 do 10 dana, uz pismenu saglasnost roditelja, za najmanje dve trećine učenika odeljenja.

Za učenike koji ne odlaze na nastavu u prirodi škola je dužna da organizuje nastavu.

Red. broj	OSTALI OBLICI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Čas odeljenjskog starešine	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Društvene, tehničke, humanitarne, sportske i kulturne aktivnosti	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72
3.	Ekскурzija	1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje	

NASTAVNI PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA III RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.

- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinos demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
- podsticanje i razvoj fizičkih i zdravstvenih sposobnosti dece i učenika;
- osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja;
- osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život;
- razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina;
- omogućavanje uključivanja u procese evropskog i međunarodnog povezivanja;
- razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine;
- usvajanje, razumevanje i razvoj osnovnih socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva;
- uvažavanje pluralizma vrednosti i omogućavanje, podsticanje i izgradnja sopstvenog sistema vrednosti i vrednosnih stavova koji se temelje na načelima različitosti i dobrobiti za sve;
- razvijanje kod dece i učenika radoznalosti i otvorenosti za kulture tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i etničke i verske tolerancije, jačanje poverenja među decom i učenicima i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost;
- poštovanje prava dece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda i razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- razvijanje i negovanje drugarstva i prijateljstva, usvajanje vrednosti zajedničkog života i podsticanje individualne odgovornosti.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- osnovno opismenjavanje najmlađih učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;

- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tečno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilskog izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja (pravilnog, logičkog i izražajnog) i čitanja u sebi (doživljajnog, usmerenog, istraživačkog);
- osposobljavanje za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;
- postupno, sistematično i dosledno osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitanoog teksta;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se njome samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odeljenjske, školske, mesne); postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih teorijskih i funkcionalnih pojmova iz pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učeničkih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

Treći razred

Operativni zadaci:

- ovladavanje tehnikom čitanja i pisanja na oba pisma;
- savladavanje proste rečenice (pojam, glavni delovi);
- sticanje osnovnih pojmova o imenicama, pridevima i glagolima;

- postepeno uvođenje u tumačenje osnovne predmetnosti književnog dela (osećanja, događaji, radnje, likovi, poruke, jezičko-stilske karakteristike);
- ovladavanje usmenim i pismenim izražavanjem prema zahtevima programa (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izveštavanje);
- postepeno upoznavanje metodologije izrade pismenog sastava.

Jezik

Gramatika

Imenice: zajedničke i vlastite; rod i broj imenica.

Glagoli: radnja, stanje, zbivanje; razlikovanje oblika kojima se označava sadašnjost, prošlost i budućnost. Razlikovanje lica i broja glagola. Potvrdni i odrični oblik glagola.

Pridevi: rod i broj prideva; opisni i prisvojni pridevi.

Rečenica: pojam rečenice; vrste rečenica po značenju: obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne; glavni delovi rečenice - predikat i subjekat; reči koje označavaju mesto, vreme i način vršenja radnje; potvrdni i odrični oblik rečenice.

Uočavanje upravnog govora u tekstu.

Reči koje znače nešto umanjeno i uvećano.

Reči istog oblika, a različitog značenja.

Reči različitog oblika, a istog ili sličnog značenja.

Pravopis

Obnavljanje i vežbe u primeni pravopisnih pravila.

Upotreba velikog slova u pisanju imena naroda, višečlanih geografskih imena, praznika, naslova knjiga, časopisa i novina.

Pisanje datuma.

Pisanje naziva ulica.

Pisanje brojeva slovima.

Pisanje rečce NE uz glagole, prideve i imenice.

Pisanje rečce LI.

Azbuka i abeceda - izgovor napamet i uočavanje primene u spiskovima učenika i sl. Interpunkcijski znak na kraju obaveštajnih, upitnih, uzvičnih i zapovednih rečenica.

Pisanje suglasnika j u rečima (otklanjanje grešaka ako ih učenici čine) - između samoglasnika i - o / o - i;

Pisanje skraćenica tipa: br., uč., str., god. i skraćeniice za mere.

Ortoepija

Pravilno izgovaranje glasova Č, Ć, Dž, Đ i H.

Intonacija rečenice: ton i jačina glasa u izgovaranju rečenice; isticanje reči u rečenici (rečenični akcent); intonaciono podešavanje glasa u izgovaranju obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne rečenice; izgovaranje potvrdnog i odričnog oblika rečenice; značaj brzine i pauze u govoru.

Književnost

Lektira

Lirika

Narodna pesma: *Ženidba vrapca Podunavca*

Narodna pesma: *Dvije seje brata ne imale*

Branko Radičević: *Cic*

Jovan Jovanović Zmaj: *Prolećnica*

Vojislav Ilić: *Prvi sneg*

Grigor Vitez: *Kakve je boje potok*

Desanka Maksimović: *Vožnja*

Dragan Lukić: *Šta je otac*

Dušan Vasiljev: *Zima*

Dušan Radović: *Zamislite*

Dušan Kostić: *Septembar*

Branislav Crnčević: *Ljutito meče*

Ljubivoje Ršumović: *Domovina se brani lepotom*

Dobrica Erić: *Slavuj i sunce*

Milovan Danajlić: *Ljubavna pesma*

Branko Miljković: *Pesma o cvetu*

Miroslav Antić: *Šta je najveće*

Običajne narodne lirske pesme (izbor)

Izbor iz poezije Dušana Radovića

Epika

Narodna pesma: *Marko Kraljević i beg Kostadin*

Narodna basna: *Vuk i jagnje*

Ezop: *Kornjača i zec*

Narodna pripovetka: *Sveti Sava i seljak bez sreće*

Narodne pripovetke: *Vetar i sunce; Svijetu se ne može ugoditi*

Narodna bajka: *Čardak ni na nebu ni na zemlji*

Desanka Maksimović: *Priča o raku krojaču*

Branko Ćopić: *Mačak otišao u hajduke*

Stevan Raičković: *Bajka o belom konju*

Branko V. Radičević: *Samoća*

Grozdana Olujić: *Staklareva ljubav*

Stojanka Grozdanov - Davidović: *Priča o dobroj rodi*

Arapska narodna pripovetka: *Lav i čovek*

Braća Grim: *Bajke* (izbor)

Maksim Gorki: *Vrapčić*

Oskar Vajld: *Sebični džin*

Sun Ju Ćin: *Svitac traži prijatelja*

Pjer Gripari: *Zaljubljene cipele*

Drama

Dušan Radović: *A zašto on vežba*

Aleksandar Popović: *Led se topi*

Jovanka Jorgačević: *Nikad dva dobra*

Dopunski izbor

Pored navedenih dela, nastavnik i učenici slobodno biraju najmanje dva, a najviše još četiri dela za obradu.

Naučno - popularni i informativni tekstovi

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu

Čitanje teksta

Postupno i sistematično navikavanje učenika na doživljajno čitanje teksta kao značajnog preduslova za njegovo valjano tumačenje na času (sa odgovarajućim i primerenim podsticanjem).

Usmereno/istraživačko čitanje u funkciji produbljivanja doživljaja teksta i neposredne pripreme za njegovo tumačenje. Čitanje odlomaka iz teksta radi dokazivanja/obrazlaganja sopstvenih stavova.

Sistematske vežbe u izražajnom čitanju i kazivanju različitih vrsta teksta (postepeno i funkcionalno ovladavanje osnovnim elementima/činionicima dobre dikcije). Čitanje dramskog i dramatizovanog teksta po ulogama radi učenja napamet i scenskog improvizovanja.

Podsticanje i ohrabrivanje učenika da zapisuje svoje utiske o pročitanim tekstovima. Povremeno čitanje i komentarisanje takvih zapisa.

Tumačenje teksta

Slobodno i spontano saopštavanje ličnog doživljaja i prvih utisaka o pročitanoj tekstu.

Zapažanje i obrazlaganje osnovne predmetnosti pročitanoj teksta (osećanja, pesničke slike, fabula, radnja, informacija). Tumačenje književnih likova. Otkrivanje i slobodno obrazlaganje poruka književnoumetničkog teksta.

Uočavanje i dokazivanje povezanosti/međuzavisnosti kompozicijskih delova teksta. Postepeno uvođenje u razumevanje stilogene funkcije jezika kao sredstva izražavanja u književnoumetničkom tekstu (naročito u lirskoj pesmi).

Simultano usvajanje i upotreba književnih i funkcionalnih pojmova. Dalje negovanje učeničkih navika da svoje stavove dokazuju pojedinostima iz teksta.

Književni pojmovi

Lirika

Ritam; naglašeni i nenaglašeni slogovi; rima. Pesnička slika kao sastavni činilac kompozicije lirske pesme.

Poređenje - prepoznavanje stilskog sredstva.

Porodične narodne lirske pesme, šaljiva pesma, rodoljubiva pesma - osnovna obeležja.

Epika

Fabula: povezanost događaja s mestom, vremenom i likovima.

Književni lik: izgled; govorna karakterizacija književnog lika; odnosi među likovima.

Piščev govor i govor likova.

Razgovor, opis - na nivou prepoznavanja i imenovanja.

Narodna i autorska bajka - prepoznavanje.

Drama

Radnja u drami. Razvoj dramskog sukoba. Dramski lik i glumac. Scenski prostor - na nivou prepoznavanja i spontanog uvođenja u svet dramske/scenske umetnosti.

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika da shvataju i usvajaju sledeće pojmove: slično, različito, suprotno, izražajno; zapažanje, ponašanje, postupak, ubedljivo, neočekivano; snalažljivost, radoznalost.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje sadržine tekstova, igranih i animiranih filmova, pozorišnih predstava, radijskih i televizijskih emisija za decu - detaljno (opširno), po zajedničkom i individualnom planu; sažeto prepričavanje po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu za prepričavanje.

Pričanje o doživljajima i događajima, stvarnim i izmišljenim (naročito u funkciji stvaranja pogodne atmosfere za čitanje i tumačenje teksta). Pričanje prema slici sa celovitim događajem po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu. Pričanje po zadatim rečima. Nastavljanje priče podstaknuto datim početkom.

Opisivanje ljudi i prirode: spoljašnja obeležja osobe koja se opisuje (fizički portret), njene osnovne karakterne crte (duhovni profil) i ponašanje u konkretnim životnim okolnostima (postupci, reakcije, govor). Kolektivna i samostalna posmatranja prirode (šetnja, izleti, posete, dokumentarni filmovi) na osnovu kojih se uvežbava opisivanje uočljivih i zanimljivih pojedinosti koje su međusobno povezane. Samostalno biranje motiva i izdvajanje detalja koji učenika posebno zaokupljaju i podstiču na opisivanje - najčešće u pismenom obliku. Uvežbavanje planskog pristupa u opisivanju (zajednički i individualni planovi/podsetnici za opisivanje).

Izveštavanje - sažeto informisanje o sebi (kratka autobiografija).

Usmena i pismena vežbanja

Ortoepske vežbe: uvežbavanje pravilnog izgovora reči, iskaza, rečenica, poslovice, kraćih tekstova; slušanje zvučnih zapisa, snimanje čitanja, analiza snimka i odgovarajuće vrednovanje.

Ortografske vežbe: prepisivanje teksta sa ćirilice na latinicu. Uvežbavanje čitkog i urednog rukopisa, uz primenu pravopisnih pravila. Prepisivanje teksta sa datim zadatkom.

Diktati: sa dopunjavanjem, autodiktat, izborni diktat, kontrolni diktat.

Leksičke i semantičke vežbe: osnovno i preneseno/figurativno značenje reči, građenje reči - formiranje porodica reči; iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne reči i njihova zamena jezičkim standardom.

Sintaksičke i stilske vežbe: dopunjavanje iskaza različitim mogućnostima u skladu sa ponuđenom govornom situacijom, proširivanje rečenice unošenjem ličnog tona, sažimanje rečenice radi pojačanja njene informativne moći i dr.

Intonaciono podešavanje glasa u izgovoru pojedinih rečenica (obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne) ili nekih njihovih delova (rečenični akcent). Uvežbavanje podešavanja reda reči prema komunikativnim potrebama u kontekstu.

Kazivanje napamet naučenih tekstova (lirskih, epskih i dramskih).

Scensko prikazivanje dramskog i dramatizovanog teksta.

Zagonetanje i odgonetanje, sastavljanje i rešavanje rebusa i ukrštenih reči. Služenje rečnikom i enciklopedijom za decu i pisanje sopstvenog rečnika.

Negovanje kulture slušanja sagovornika; pisanje pisma, čestitke i razglednice.

Slušanje i vrednovanje govora i razgovora u emisijama za decu na radiju i televiziji.

Sistematsko uvođenje u način planiranja (izrada podsetnika) i pisanja tzv. slobodnih pismenih sastava.

Dva pismena zadatka - jedan u prvom i jedan u drugom polugodištu.

Način ostvarivanja programa

Jezik (gramatika i pravopis)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke

norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upoznaje samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija.* U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da *učenike ne optereće* obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik **k, g, h**, učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonanata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksične zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč a u krajevima gde se odstupa od akcenatske norme da razlikuju standardni akcenat od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja elementarnih i složenih koje se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U *nastavi gramatike* treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;

- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;
- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljno jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad učenicima postane pristupačna stilska (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnijoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivo prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost i stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih i stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju.

Celoviti saznajni krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznajni proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznajni put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.

- Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.

- Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i *shvate* u celini i pojedinostima.

- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)

- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.

- Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.

- Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).

- Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.

- Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.

- *Definisanje jezičkog pojma*; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.

- Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).

- Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost neosporna.

Paralelno i združeno u navedenom saznavnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

Književnost

Uvođenje najmlađih učenika u svet književnosti ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (naučnopopularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo, na ovom stupnju školovanja stiču se osnovna i ne malo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavistiti ne samo učenička književna kultura već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je neprirodna i nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je *lektira* za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika*, *epika*, *drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija i imati uvid u to.

Učitelj ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne usmene književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagođavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove unutrašnje strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Učitelju je data mogućnost i *dopunskog izbora* tekstova u skladu sa nastavnim potrebama i interesovanjima konkretnog đачkog kolektiva sa kojim ostvaruje program.

Čitanje i tumačenje teksta

Osobenost i delikatnost ovog predmetnog segmenta nisu toliko u programiranim sadržajima koliko su u uzrasnim mogućnostima najmlađih učenika da date sadržaje valjano usvoje, te da se stečenim znanjima i umenjima funkcionalno služe i u svim ostalim nastavnim okolnostima. Shodno tome, čitanje i tumačenje teksta u mlađim razredima prevashodno je u funkciji daljeg usavršavanja glasnog čitanja, uz postepeno, sistematsko i dosledno uvođenje u tehniku čitanja u sebi, kao i usvajanje osnovnih pojmova, odnosa i relacija koje sadrži u sebi pročitani tekst.

Čitanje teksta, prema tome, na mlađem uzrasnom nivou ima sva obeležja prvog i temeljnog ovladavanja ovom veštinom kao znanjem, naročito u prvom razredu. Posebno je važno da učenici postupno i funkcionalno usvoje valjano *čitanje naglas* koje u sebi sadrži neke od važnijih činilaca logičkog čitanja (izgovor, jačina glasa, pauziranje, intonaciono prilagođavanje i dr.) i koje će prirodno težiti sve većoj

izražajnosti tokom drugog razreda (naglašavanje, emocionalno podešavanje, tempo i sl.) čime se u dobroj meri olakšava usvajanje tehnike izražajnog čitanja (treći razred). Pritom, od osobite je važnosti da se svako čitanje naglas i svakog učenika ponaosob (a naročito u prvom razredu) - osmišljeno, kritički i dobronamerno vrednuje. Svaki učenik, naime, nakon što je pročitao neki tekst naglas, treba od svojih drugova u razredu i učitelja da sazna šta je u tom čitanju bilo dobro, a šta eventualno treba menjati da bi ono postalo još bolje.

Postupnost, sistematičnost i doslednost posebno dolaze do izražaja u osposobljavanju učenika za *čitanje u sebi*. Ovaj vid čitanja u mlađim razredima predstavlja složeniji nastavni zahtev, iako sa stanovišta iskusnog, formiranog čitača to ne izgleda tako. Čitanje u sebi, naime, sadrži niz složenih misaonih radnji koje učenik treba simultano da savlada, a poseban problem predstavlja tzv. unutrašnji govor. Zato se kod većine učenika prvog razreda ovo čitanje najpre ispoljava u vidu tihog čitanja (tihan žagor, mrmljanje), da bi kasnije, ali upornim vežbanjem, dobilo svoja potrebna obeležja. Među njima svakako valja istaći različite vidove motivisanja, podsticanja i usmerenja, čime se olakšava doživljavanje i razumevanje teksta koji se čita, te tako čitanje u sebi, sa stanovišta metodike savremene nastave književnosti, postaje nezaobilazni uslov za valjano tumačenje teksta.

Tumačenje teksta u mlađim razredima predstavlja izuzetno složen i delikatan programski zahtev. Tekst je temeljni programski sadržaj koji ima vodeću i integracionu nastavnu ulogu jer oko sebe okuplja i grupiše odgovarajuće sadržaje i iz ostalih predmetnih područja. Ali, zbog uzrasnih ograničenja u recepciji, tumačenju i usvajanju osnovnih strukturnih a naročito umetničkih činilaca teksta, potrebno je ispoljiti mnogo inventivnosti, sistematičnosti i upornosti u osposobljavanju učenika za postepeno uočavanje, prepoznavanje, a zatim obrazlaganje i spontano usvajanje njegove osnovne predmetnosti.

U prvom razredu tumačenje teksta ima izrazita obeležja spontanog i slobodnog *razgovora* sa učenicima o relevantnim pojedinostima - prostornim, vremenskim, akcionim - u cilju provere razumevanja pročitano, odnosno u funkciji aktivnog uvežbavanja i valjanog usvajanja čitanja naglas i u sebi. Inventivnim motivisanjima, podsticanjima i usmerenjima (ko, gde, kada, zašto, kako, čime, zbog čega, šta je radosno, tužno, smešno, zanimljivo, neobično i sl.) - učenicima se omogućava da uočavaju, zapažaju, otkrivaju, upoređuju, objašnjavaju, obrazlažu date pojavnosti koje čine predmetnost pročitano teksta.

U drugom razredu pristup tumačenju teksta skoro je u svemu isti kao i u prethodnom razredu, samo što su zahtevi, po prirodi stvari, nešto uvećani a programski sadržaji adekvatno dopunjeni (samostalno saopštavanje utisaka o pročitano tekstu, zauzimanje vlastitih stavova o važnijim pojavnostima iz teksta i rečito obrazlaganje i odbrana takvih shvatanja, otkrivanje i shvatanje poruka u tekstu, prepoznavanje odeljka, uočavanje karakterističnih jezičkih i stilskih pojmova i sl.).

Učenike treba sistematski i na valjan način podsticati na uključivanje u biblioteku (školsku, mesnu), formiranje odeljenjske biblioteke, priređivanje tematskih izložbi knjiga, slušanje/gledanje zvučnih/video zapisa sa umetničkim kazivanjima teksta, organizovanje susreta i razgovora sa piscima, literarnih igara i takmičenja, vođenje dnevnika o pročitanim knjigama (naslov, pisac, utisci, glavni likovi, odabrane rečenice, neobične i zanimljive reči i sl.), formiranje lične biblioteke, cedeteke, videoteke i dr.

Takvim i njemu sličnim metodičkim pristupom čitanju i tumačenju teksta, pri čemu posebnu pažnju valja posvetiti ulozi učenika kao značajnog nastavnog činioca (njegovom što većem osamostalivanju, slobodnom istraživanju i ispoljavanju, pružanju mogućnosti za vlastito mišljenje), ostvaruju se neka od temeljnih načela metodike savremene nastave i književnosti, među kojima su svakako postupno i osmišljeno uvođenje učenika u složeni svet književnoumetničkog dela i simultano ali i plansko bogaćenje, usavršavanje i negovanje njegove jezičke kulture.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet shvatanja poruka i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme

nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobenosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emozivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioci koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće *uslove* za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti *dobru slušalačku publiku*, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obavezanim proveravanjem razumevanja pročitnog teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka. Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitnog teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u "letimično" čitanje koje je uslovljeno brzinom i stvarno pročitanim tekstom. Ono se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja i meri vreme za koje su zadaci izvršeni. "Letimičnim" čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovesti kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi od *načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze.

Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledičnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobličeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mlađim razredima, *u načelu predteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To međutim, nimalo ne smeta da i običan "razgovor o štivu" u mlađim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovoj mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude protkana rešavanjem *problemskih pitanja* koja su podstaknuta tekstom i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaće se učenička radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružati mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototopsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči*, već *čita, usvaja*, u njoj se *uživa* i o njoj *raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultivise literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji

će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; pre časa, u toku časa i posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je *složen proces* koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje dela, svoje naproductivnije vidove dobija u interpretaciji književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih znanja i umenja* nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima znanja* o obrađenom nastavnom gradivu, u *poredbenim izučavanjima* književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *procesu proučavanja* književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko i metodičko* zasnivanje interpretacije i njeno razvijanje na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno metodološko opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i *vantekstovnih gledišta* da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima *sopstvenu koherentnost i postupnost*, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru osnovne *metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklađuje sa *vodećim umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i odnosi *svestranih međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih vrednosti obuhvataju se i upoznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući i sintetički činioci* mogu biti: *umetnički doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *oblici kazivanja, jezičko-stilski postupci i literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki i metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema poznatih i jednom zauvek otkrivenih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu *svakom pojedinom književnoumetničkom delu - onoliko koliko je ono autonomno, samosvojno i neponovljivo* umetničko ostvarenje.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne okolnosti koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i pismenih vežbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima.

Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

Jezička kultura

Operativni zadaci za realizaciju nastavnih sadržaja ovog područja jasno ukazuju da je kontinuitet u svakodnevnom radu na bogaćenju učeničke jezičke kulture jedna od primarnih metodičkih obaveza, počev od uočavanja sposobnosti svakog deteta za govorno komuniciranje u tzv. *prethodnim ispitivanjima* dece prilikom upisa u prvi razred, pa preko različitih vežbi u govoru i pisanju do učeničkog samostalnog izlaganja misli i osećanja u toku nastave, ali i u svim ostalim životnim okolnostima u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Pravilna artikulacija svih glasova i grafički uzorna upotreba pisma, napuštanje lokalnog govora i navikavanje na standardni književni jezik u govoru, čitanju i pisanju, osposobljavanje za slobodno prepričavanje, pričanje i opisivanje, i uz funkcionalnu primenu usvojenih i pravopisnih pravila, raznovrsna usmena i pismena vežbanja koja imaju za cilj bogaćenje učeničkog rečnika, sigurno ovladavanje rečenicom kao osnovnom govornom kategorijom i ukazivanje na stilske vrednosti upotrebe jezika u govoru i pisanju i dr. - osnovni su nastavni zadaci u ostvarenju programskih sadržaja iz jezičke kulture.

Ovo predmetno područje nešto je drugačije koncipirano u odnosu na prethodne programe. Najpre, ustanovljen je drugačiji, primereniji naziv koji je istovremeno i jednostavniji i sveobuhvatniji od ranije korišćenih termina. Isto tako, preuređena je struktura programskih sadržaja koji u novoj postavci deluju pregledno, sistematično i prepoznatljivo, bez nepotrebnih ponavljanja i konfuzije. Jer, na osnovu ukupne razredne nastave, postoje jezički pojmovi koje učenik ovog uzrasta treba postupno, sistematično i valjano (a to znači - trajno) da usvoji, pa su i zamišljeni kao programski sadržaji (zahtevi). A do njihovog trajnog i funkcionalnog usvajanja, skoro bez izuzetaka, put vodi preko brojnih i raznovrsnih oblika *usmenih i pismenih* jezičkih ispoljavanja učenika, a to su najčešće: *jezičke igre, vežbe, zadaci, testovi* i sl. Na primer, najmlađeg učenika valja, između ostalog, osposobiti da samostalno, ubedljivo i dopadljivo *opisuje* one životne pojave koje jezičkim opisom (deskripcijom) postaju najprepoznatljivije (predmeti, biljke, životinje, ljudi, pejzaž, enterijer i dr.). Zato se *opisivanje* kao programski zahtev (sadržaj) javlja u sva četiri razreda. A ostvaruje se, usvaja kao znanje i umenje primenom onih oblika koji će efikasnim, ekonomičnim i funkcionalnim postupanjima u nastavnim okolnostima učeničku i jezičku kulturu učiniti pouzdanom i trajnom. A to su: govorne vežbe, pismene vežbe (ili osmišljeno kombinovanje govora i pisanja), pismeni radovi, izražajno kazivanje umetničkih opisnih tekstova, autodiktat i sl. A to važi, u manjoj ili većoj meri i za sve ostale vrste učeničkog jezičkog izražavanja.

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja u mlađim razredima predstavljaju temeljne programske sadržaje za sticanje, usavršavanje i negovanje valjane i pouzdane jezičke kulture najmlađeg učenika. Neki od tih oblika (prepričavanje, pričanje) prisutni su i u prethodnim ispitivanjima dece za upis u školu što znači da na njih valja gledati kao na jezičko iskustvo koje polaznici u izvesnoj meri već poseduju. Otuda i potreba da se sa usavršavanjem i negovanjem tih osnovnih oblika govornog komuniciranja otpočne i pre formalnog opismenjavanja učenika.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učeničkog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima. I dok se u pomenutim prethodnim ispitivanjima kao i u pripremama za usvajanje početnog čitanja reprodukovanju određenih sadržaja pristupa slobodno, već od kraja tzv. bukvarske nastave pa nadalje valja mu pristupiti planski, osmišljeno i kontinuirano. To znači, najpre, da se unapred zna (a to se definiše u operativnim planovima rada učitelja) koje će sadržaje učenik prepričavati u nastavnim okolnostima. Njihov izbor treba da obuhvati ne samo tekstove, i ne samo one iz čitanki, već i iz drugih medijskih oblasti (štampa, pozorište, film, radio, televizija i sl.). Potom, učenike valja blagovremeno motivisati, podsticati i usmeravati na ovaj vid jezičkog izražavanja, a to znači - omogućiti im da se samostalno pripreme za prepričavanje ali u koje će istovremeno biti integrisani i odgovarajući programski zahtevi. Valja, zatim, voditi računa o tome da se načelno prepričavaju samo oni sadržaji koji su prethodno protumačeni/analizirani ili o kojima se sa učenicima vodio makar pristupni razgovor. Konačno, i prepričavanje, kao i sve ostale vidove učeničkog izražavanja, treba na odgovarajući način vrednovati (najbolje u razredu i uz svestrano učestvovanje učenika i podršku učitelja).

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer dok je prepričavanje uglavnom reprodukovanje pročitano, odslušano ili viđenog sadržaja, pričanje predstavlja osoben vid stvaralaštva koje se oslanja na ono što je učenik doživeo ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti. Zato pričanje traži poseban intelektualni napor i jezičku izgrađenost, te učenika svestrano angažuje: u izboru tematske građe i njenih značajnih pojedinosti, u komponovanju odabranih detalja i u načinu jezičkog uobličavanja svih strukturnih elemenata priče. Metodički pristup ovom značajnom obliku usavršavanja i negovanja učenike jezičke kulture u osnovi je isti kao i kod prepričavanja (valjano funkcionalno lokalizovanje u planovima rada, osmišljeno povezivanje sa srodnim sadržajima iz ostalih predmetnih područja, a naročito sa čitanjem i tumačenjem teksta, osmišljeno i inventivno motivisanje, usmeravanje i podsticanje učenika da u pričanju ostvare što svestraniju misaonu i jezičku perspektivu, umešno vrednovanje učeničkih domaćaja u pričanju i dr. Posebno treba voditi računa o tome da pričanje u funkciji čitanja i tumačenja teksta (u tzv. uvodnom delu časa) ne preraste u shematizovano i površno nabranje/imenuvanje određenih pojava, a da se pritom zanemari individualni pristup učenika datoj predmetnosti, te da izostane stvaranje priče kao celovite mentalne predstave, dovoljno prepoznatljive i valjano misaono i jezički uobličene. Tako, na primer, uvodni razgovori o domaćim i divljim životinjama povodom basne koja se čita i tumači neće dati željene rezultate na nivou uvodnih govornih aktivnosti ako se takve životinje samo klasifikuju po poznatoj pripadnosti, imenuju ili samo nabrajaju, kao što će *slobodno pričanje* o nekim neobičnim, zanimljivim, ali stvarnim i pojedinačnim susretanjima učenika sa datim životinjama, u kojima su doživljeni radost, iznenađenje, oduševljenje, radoznalost, upitanost, strah i sl. - stvoriti pravu istraživačku atmosferu na času. Pričanje, pak, kolikogod bilo izazovno u svim svojim segmentima za jezičko ispoljavanje najmlađih učenika - načelno valja realizovati kao deo šireg nastavnog konteksta u kome će se saodnosno i funkcionalno naći i drugi oblici jezičkog izražavanja, a naročito opisivanje.

Opisivanje jeste najslabiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru, jer je neophodno za jasno predstavljanje suštinskih odnosa između predmeta, stvari, bića i drugih pojmova i pojava u svakoj životnoj situaciji. Jer, dok je za prepričavanje osnova određeni *sadržaj*, za pričanje podsticaj neko *dogođanje*, *doživljaj*, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono koristi kad god se dođe u dodir sa *pojavnostima* koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe. No, zbog brojnih uzrasnih ograničenja u radu sa najmlađim učenicima, ovoj vrsti jezičkoga komuniciranja valja pristupiti posebno odgovorno i uz naročito poštovanje principa nastavne uslovnosti i postupnosti u zahtevima: osposobljavanje učenika da pažljivo posmatraju, uočavaju, otkrivaju, zapažaju, upoređuju, pa tek onda datu predmetnost da misaono zaokruže i jezički uobliče. Isto tako, učenike ovog uzrasnog nivoa valja podsticati i usmeravati da iz složenog procesa opisivanja najpre usvoje nekoliko opšta mesta kojima se mogu služiti sve dotle dok se ne osposobe za samostalni i individualni pristup ovom zahtevnom jezičkom obliku. U tom smislu valja ih navikavati da lokalizuju ono što opisuju (vremenski, prostorno, uzročno), da uoče, izdvoje i zaokruže bitna svojstva/osobine (spoljašnje i uslovno unutrašnje) i da se odrede prema posmatranoj predmetnosti (prvi pokušaji formiranja ličnog stava/odnosa prema datoj pojavi). Isto tako, neophodna je

pouzdana procena planiranja vežbi u opisivanju sa usmerenjima/podsticanjima u odnosu na ona vežbanja u kojima može doći do izražaja učenika samostalnost i individualnost. Kako se, pak, opisivanje vrlo često dovodi u blisku vezu sa čitanjem i tumačenjem teksta (naročito književnoumetničkog) to je potrebno stalno usmeravati učenika pažnju na ona mesta u takvim tekstovima koja obiluju opisnim elementima, a posebno kada se opisuju predmeti, enterijer, biljke i životinje, književni likovi, pejzaž i sl., jer su to i najbolji obrasci za spontano usvajanje opisivanja kao trajne veštine u jezičkom komuniciranju. Pošto je za opisivanje potreban veći misaoni napor i duže vreme za ostvarenje duže zamisli - valja prednost dati pismenoj formi opisivanja nad usmenom. Ostali opšti metodički pristupi ovom značajnom obliku jezičkog izražavanja isti su ili slični kao i kod prepričavanja i pričanja (od planiranja, preko realizacije planiranih aktivnosti, do vrednovanja postignutog i funkcionalnog povezivanja sa srodnim sadržajima kakvi su i usmena i pismena vežbanja za sticanje, usavršavanje i negovanje jezičke kulture učenika).

Usmena i pismena vežbanja, kako im i sam naziv kaže, zamišljena su kao dopuna osnovnih oblika jezičkog izražavanja, počev od najjednostavnijih (izgovor glasova i prepisivanje reči), preko složenijih (leksičke, semantičke, sintaksičke vežbe, ostale vežbe za savladavanje uzornog govora i pisanja), do najsloženijih (domaći pismeni zadaci i njihovo čitanje i svestrano vrednovanje na času). Svaka od programiranih vežbi planira se i ostvaruje u onom nastavnom kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji. To znači da se, načelno, sve te ili njima slične vežbe ne realizuju na posebnim nastavnim časovima već se planiraju u sklopu osnovnih oblika jezičkog izražavanja (prepričavanje, pričanje, opisivanje) ili odgovarajućih programskih sadržaja ostalih predmetnih područja (čitanje i tumačenje teksta, gramatika i pravopis, osnove čitanja i pisanja). Upravo u osmišljenim saodnosnim postavkama ta vežbanja višestruko utiču na podizanje nivoa učenika jezičke kulture.

Prirodno je da se planskim ostvarenjem programskih sadržaja iz jezičke kulture otpočne tek u drugom polugodištu prvog razreda (pošto se savlada elementarna tehnika čitanja i pisanja). Međutim, jasno je da se mnogi od njih simultano ostvaruju već u periodu priprema za čitanje i pisanje, kao i u periodu učenja, usvajanja osnovne pismenosti. Jer, bez potrebne jezičke razvijenosti (slobodan razgovor, prepričavanje kraćih sadržaja, analitičko - sintetičke glasovne vežbe i sl.) ne može se uspostaviti neophodna govorna komunikacija, preko potrebna za usvajanje pojmova glasa i slova. Kasnije, ona postaje osnova za ostvarenje nastavnih sadržaja i iz svih ostalih područja ovog predmeta (kao i ukupne razredne nastave), ali se istovremeno i sama širi i produbljuje do nivoa jasnog, pravilnog, sadržajno i stilski primerenog jezičkog opštenja u usmenoj i pismenoj formi. Time jezička kultura u najvećoj meri doprinosi jedinstvu celovitosti nastave srpskog jezika i čini da se ona realizuje u funkcionalnom povezivanju naizgled različitih programskih sadržaja ali koji se najbolje ostvaruju upravo u takvoj metodičkoj sprezi.

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

BUGARSKI JEZIK

[Napomena](#)

MAĐARSKI JEZIK

[Napomena](#)

RUMUNSKI JEZIK

[Napomena](#)

RUSINSKI JEZIK

[Napomena](#)

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

Treći razred

Cilj i zadaci

Cilj - razvijanje jezične i književne sposobnosti, kulture čitanja i njegovanja hrvatskog jezika i književnosti. Osposobljavanje učenika za uporabu hrvatskog standardnog jezika.

Zadaci - osposobiti učenike za slušanje i čitanje (pisanje), za govornu i pisanu komunikaciju. Usvojiti i primjenjivati hrvatski standardni jezik. Upoznati, obogatiti i usvojiti rječnik pravopisne i pravogovorne norme hrvatskog standardnog jezika. Upoznavanje djela hrvatske i svjetske književnosti.

Operativni zadaci:

- ovladavanje tehnikom čitanja i pisanja;
- savlađivanje proste rečenice (pojam, glavni dijelovi);
- stjecanje osnovnih pojmova o imenicama, pridjevima i glagolima;
- postupno uvođenje u tumačenje osnovne predmetnosti književnog djela (osjećaji, događaji, radnje, likovi, poruke, jezično-stilske karakteristike);
- ovladavanje usmenim i pismenim izražavanjem prema zahtjevima programa (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izvještavanje);
- postupno upoznavanje metodologije izrade pismenog sastavka.

Jezik

Gramatika

- Rečenica - pojam rečenice, pojam i razumijevanje obavještajnih, upitnih i zapovjednih rečenica s glagolom u potvrdnom/odričnom obliku;
- Pojam i prepoznavanje glavnih članova (dijelova) rečenice, predikat, subjekt;
- Zapažanje članova rečenice koji uz glagol označavaju vrijeme, mjesto, način;
- Uočavanje upravnog govora;
- Imenice - zajedničke i vlastite, rod i broj;
- Umanjenice i uvećanice (prepoznavanje);
- Pridjevi (prepoznavanje);
- Glagoli - radnja, stanje i zbivanje;
- Prošlost, sadašnjost, budućnost (perfekt, prezent, futur);
- Uočavanje naglašanih i nenaglašanih slogova.

Pravopis

- skupovi ije/je u umanjenicama, uvećanicama i imenicama za zanimanje;
- uporaba velikog slova u pisanju imena naroda, imena, blagdana...;
- zamjenjivanje (alternacija) suglasnika;
- pisanje brojeva slovima;
- pisanje kratica.

Književnost

Školska lektira:

- Zvonimir Balog, *Brat*;
- Ezop, *Kornjača i zec*;
- Dragutin Horkić, *Priča s kruške*;
- Dubravko Horvatić, *Kad budem velik*;
- Branko Hribar, *Penjači*;
- Nada Iveljić, *Vunena torbica*;
- Stjepan Jakševac, *Školjka*;
- Pajo Kanižaj, *Moja domovina*;
- Desanka Maksimović, *Rak krojač*;
- Stevan Raičković, *Pripovetka o belom konju*;
- Nada Sabadi, *Tko je magarac*;
- Sunčana Škrinjarić, *O istini*;
- Agata Truhelka, *Krijesnica*;
- Ivan Turgenev, *Prosjak*;
- Grigor Vitez, *A zašto ne bi*;
- Krešimir Zimonić, *Četiri godišnja doba* (strip);
- Ratko Zvrko, *Dom*;
- Balint Vujkov, *Narodne pripovijetke*;
- Zvonimir Balog, *Zeleni mravi*;
- Zlata Kolarić-Kišur, *Moja zlatna dolina*;
- Mato Lovrak, *Vlak u snijegu*;
- Luka Paljetak, *Miševi i mačke naglavačke*.

Čitanje:

- vježbanje tehnike čitanja s razumijevanjem pročitano g teksta, brzine u čitanju i kazivanju (promjena intonacije, jačine i visine glasa, pauza);

- čitanje u sebi s posebnim zadatkom (razumijevanje pročitano g teksta kao priprema za glasno čitanje, obradu i prepričavanje teksta).

Tumačenje teksta:

- opažanje i tumačenje književnog teksta (osjećanje u lirskoj pjesmi, fabula u prozi, tumačenje književnih likova, poruke djela, uzročno-posljedično povezivanje dijelova teksta);

- obrazlaganje stavova pojedinostima iz teksta.

Književni pojmovi:

- Lirika - ritam, rima, pjesnička slika kao dio kompozicija lirske pjesme;

- Epika - fabula, književni lik, piščev govor i govor likova;

- Drama - radnja u drami, dramski sukob - na nivou prepoznavanja.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

- prepričavanje tekstova, crtanih filmova, kazališnih predstava;

- prepričavanje zamišljenih događaja;

- opisivanje predmeta, ljudi, prirode;

- izvješćivanje o sebi.

Usmena i pismena vježbanja

- Ortoepske vježbe - pravilan izgovor riječi, rečenica, tekstova, snimanje čitanja, slušanje zvučnih zapisa;

- Ortografske vježbe - vježbanje rukopisa uz primjenu pravopisa;

- Diktat;

- Leksičke i semantičke vježbe - osnovno i prijenosno značenje riječi, pronalaženje sinonima, neknjiževne riječi i njihova zamjena jezičnim standardom;

- Stilske vježbe - proširivanje rečenice unošenjem osobnog tona, sažimanje rečenice radi pojačanja njene informativne moći.

Način ostvarivanja programa

JEZIK (gramatika, pravopis)

- rad sa tekstom - čitanje, pisanje, slušanje;

- metoda usmenog izlaganja - razgovor, diskusija;

- kreativne - interaktivne metode (jezičke, govorne igre i vježbe)
- problemska nastava, kooperativno učenje nastavnik - učenik;
- učenje putem otkrića, rješavanje problema;
- igre asocijacije.

KNJIŽEVNOST (lektira)

- rad s tekstom - čitanje, pisanje, slušanje;
- metoda usmenog izlaganja, razgovor i diskusija;
- kreativne-interaktivne metode - dramske igre i vježbe;
- kritičko mišljenje.

JEZIČKA KULTURA

- usmeno i pismeno izražavanje;
- timski rad, rad u paru, individualni rad;
- edukativne radionice koje sadrže elemente dječje igre;
- recitiranje kao aktivnost učenika.

U svakoj od ovih cjelina učitelj može primjenjivati i druge metode koje će doprinijeti boljem usvajanju znanja. Značajne su metode koje podrazumijevaju igru - metajezične igre, zamjene mjesta, glasovne igre. Veoma je važno da metode koje će biti primijenjene angažiraju učenika i da budu bazirane na aktivnostima učenika.

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici produktivno ovladaju srpskim jezikom u okviru predviđene jezičke i leksičke građe, da upoznaju elemente kulture naroda koji govore tim jezikom i osposobe se za sporazumevanje, druženje i zbližavanje sa pripadnicima većinskog naroda i drugih nacionalnosti.

Zadaci nastave srpskog jezika jesu da učenici:

- produktivno ovladaju govornim jezikom u okviru osnovnih jezičkih o struktura i rečnika od oko 2000/3000/¹ frekventnih reči i izraza;
- razumeju sagovornika i usmena izlaganja o temama iz svakodnevnog života;
- usvajaju pravilan izgovor i intonaciju pri usmenom izražavanju i čitanju;
- osposobljavaju se za razgovor o temama iz svakodnevnog života;
- savladaju dva srpska pisma i osnove pravopisa radi korektnog pismenog izražavanja u granicama usvojenih jezičkih struktura i leksike;
- upoznaju elementarne zakonitosti srpskog jezika;

- razumeju tekstove različitog žanra u okviru predviđene tematike;
- upoznaju se sa osnovnim karakteristikama kulture naroda čiji jezik uče;
- stiču navike samostalnog korišćenja rečnika i jezičkih priručnika i osposobe se za informisanje, obrazovanje i samoobrazovanje na srpskom jeziku;
- razviju interesovanja i motivaciju za učenje srpskog jezika i tako steknu veću komunikativnu kompetenciju i sposobnost razmišljanja na njemu.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- usvoje predviđene jezičke strukture, komunikativne funkcije, oko 250/400/ novih reči i izraza i koriste ih u govoru za iskazivanje zbivanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti;
- dalje savladaju elemente izgovora;
- razumeju na sluh kraće tekstove, posebno dijaloge u okviru predviđene tematike;
- dalje se osposobe za govorno izražavanje u dijaloškoj formi s povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima, u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom;
- osposobe se za samostalno, kraće govorno izražavanje u monološkoj formi;
- savladaju jedno srpsko pismo (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika) i neguju tehniku glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija i akcentovanje) na kratkim tekstovima sa poznatom leksikom (dijaloške i narativne forme);
- osposobe se za pismeno izražavanje (pisanje kratkih oralno usvojenih sadržaja).

Tematika

Škola: ime škole (značenje imena ili podaci o ličnosti čije ime škola nosi); život u školi, Dan škole, doživljaji učenika; školski izleti.

Porodica i dom: u kuhinji, u kupatilu; obaveze članova porodice; kupovina, priprema hrane, spremanje stana/kuće; praznik u porodici; izlet u prirodu. Kazivanje punih sati.

Grad i selo: delovi grada (ulice, bulevari, trgovi, centar, predgrađe) parkovi (drveće i cveće), porodična ili stambena zgrada (odnos prema susedima, poštovanje kućnog reda); na železničkoj/autobuskoj stanici; gradski saobraćaj; putovanje u veće mesto; na stočarskoj farmi.

Brojanje: do 1.000.

Komunikativne funkcije: traženje i davanje osnovnih podataka o predmetima u prostoru, kretanju u prostoru, vremenskim prilikama; iskazivanje dopadanja, nedopadanja, opravdanja.

Jezička materija

Imenovanje predmeta i bića

Dalje uvežbavanje kategorija predviđenih u prethodnim razredima.

U funkciji subjekta uvežbavati dve imenice istog roda. U funkciji glagolskog dela predikata treba uvežbavati futur pomoćnog glagola sa iskazanim subjektom.

Uvežbavati obrazac bez iskazanog subjekta kada je glagolski deo predikata u perfektu.

Obrasci: Mali dečaci su učenici.

Petar i Ivan su bili radnici.

Marija i Jelena su bile učenice.

Ja ću biti krojačica.

Bila je učenica.

Iskazivanje radnje

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

U funkciji predikata treba uvežbavati oblike futura, uvek sa iskazanim subjektom. Uvežbavati u ovoj funkciji i prave i uzajamno povratne glagole.

Oblike perfekta treba uvežbavati bez iskazivanja subjekta (izuzimaju se povratni glagoli).

Dalje razlikovanje glagolskog vida (šiti - sašiti; trčati - potrčati).

Obrasci: Dečak je učio.

Ja ću čitati.

Mi ćemo učiti recitaciju.

Dragan će putovati.

Ivan se obuva.

Marija se umiva.

Oni se vole.

Deca se grudvaju.

Spavali su.

Majka je šila (sašila) haljinu.

Iskazivanje osobine predmeta i bića i pripadanja

Dalje uvežbavanje kategorija iz prethodnih razreda.

U funkciji subjekta treba uvežbavati i imenice muškog roda na -a. Glagolski deo predikata iskazuje se futuroom pomoćnog glagola, ali uvek sa iskazanim subjektom.

U funkciji imenskog dela predikata treba uvežbavati prisvojne pridevske zamenice koje izražavaju pripadanje prvom, drugom i trećem licu množine i prisvojne prideve na **ov (ev)** i **in**.

Obrasci: Crvena lopta je bila njegova.

Sava je bio hrabar.

Ova učionica je naša.

Crveni automobil je njihov.

Knjiga je Ivanova (Miloševa).

Ovaj kaput je Marin.

Knjiga će biti Ivanova.

Iskazivanje objekta

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda. (Češće upotrebljavati predikat u perfektu da bi se uvežbao raspored glagolske i zameničke enklitike).

Uz imenicu u funkciji objekta uvodi se atribut koji se s imenicom slaže u rodu, broju i padežu.

Obrasci: Učiteljica ih zove.

Učiteljica ga (je) zove.

Učiteljica ga (ju) je zvala.

Ja sam ga videla.

On ga je video.

Marko ima dobrog druga.

On je kupio novi kaput.

On je dobio lepe poklone.

(U funkciji objekta uvežbavati naglašene oblike ličnih zamenica.

Obrasci: Njega sam zvao, a ne tebe.

Njih smo danas tražili.)

Iskazivanje namene

I dalje se uvežbavaju obrasci iz prethodnog razreda.

Za iskazivanje namene treba uvežbavati imenice srednjeg roda u jednini.

Obrasci: Baka šalje paket unuku (unucima).

Mama priča detetu.

Dragan daje mleko mačetu.

Iskazivanje prostornih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati priloge (na pitanje **kuda**): **tuda, ovuda, onuda** i dr.; imenice i lične zamenice (u genitivu sa predlozima **ispred, iza, pored, kod** (na pitanje **gde**).

Obrasci: Ugalj je u vagonima.

Jelena je prošla ovuda.

Marija sedi iza Ivanke (nje).

Sedi pored Petra (njega).

On je kod kuće.

Petar je bio kod lekara.

(U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati imenice u dativu bez predloga.

Obrazac: Milan trči kući.

Ona ide lekaru.

Jovan je prišao starcu.

Voz se približava moru.)

Iskazivanje molbe, zapovesti

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

Uvežbavanje oblika drugog lica jednine i množine imperativa uz vokativ imenica.

Obrasci: Jovane, požuri!

Milice, zatvori prozor!

Drugovi, pokažite zadatke!

Iskazivanje vremenskih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove priloge za vreme: **prekosutra, prekjuche, leti, zimi** i dr. Za iskazivanje vremena treba koristiti i nazive meseci u lokativu s predlogom u.

Obrasci: Zimi pada sneg.

U junu ćemo brati trešnje.

Iskazivanje načina radnje

Uvežbavanje obrasca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove predloge za način: **lako, teško, loše, ružno, izvanredno**, itd.

Uz odredbu za način upotrebljavati odredbu za meru i stepen.

Obrasci: Dragan loše piše.

Ona veoma lepo peva.

Jovan vrlo teško govori.

Iskazivanje sredstva kojim se vrši radnja

U funkciji iskazivanja sredstva treba uvežbavati oblike instrumentala, imenica u oba broja.

Obrasci: Marija piše olovkom.

Jelena se igra lutkom.

Oni putuju autobusom.

Ivan crta bojicama.

Deca se igraju automobilima.

Iskazivanje uzajamne i zajedničke radnje

Uvežbavanje socijativnog instrumentala u jednini i množini.

Obrazac: Vesna sprema sa mamom.

Zoran je skupljao papir sa drugovima.

Mira se pomirila sa bratom.

Ona se takmiči sa drugaricama.

Dragan se grudvao sa decom.

Govorne vežbe

Dalje savladavanje pravilnog izgovora.

Dalje osposobljavanje za govorno izražavanje u dijaloškoj formi sa povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima (dijalog sa izostavljenim, izmenjenim replikama, sa dopunskim pitanjima, sa zadanim rečima) u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom; pravilno korišćenje predviđenih komunikativnih funkcija.

Preporučavanje kraćih dijafilmova i obrađenog teksta na osnovu zadanog plana u obliku pitanja ili podnaslova.

Dalje osposobljavanje za samostalno izlaganje u vezi sa obrađenom temom na vizuelni podsticaj (slika, niz slika, strip-slike) i bez njega.

Jednostavni opisi predmeta i bića.

Dramatizacija prikladnih obrađenih tekstova; izvođenje malih scena.

Pričanje ličnih doživljaja.

Pismene vežbe

Usvajanje jednog srpskog pisma (više pažnje posvetiti grafemama kojih nema u pismu maternjeg jezika učenika), uočavanje korelacije glas - grafem, odnosno grafičkog prikaza iskaza. Prepisivanje kraćih rečenica.

Kraći diktati na osnovu usvojenih struktura i leksike.

Odgovori na jednostavnija pitanja. Postavljanje pitanja u vezi sa zadatim rečenicama.

Dva pismena zadatka u toku školske godine.

Čitanje

Usvajanje jednog srpskog pisma (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika učenika).

Negovanje tehnike glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija, akcentovanje).

Glasno globalno čitanje kratkih tekstova poznate sadržine, u skladu sa tematikom (dijaloške i narativne forme), a zatim tekstova delimično nepoznate sadržine.

Pravopis

Pravilno potpisivanje učenika (ime pa prezime). Pisanje glasova i glasovnih skupova karakterističnih za srpski jezik (okvir daje jezička građa koja se usvaja). Veliko slovo u pisanju ulica, trgova, naselja. Ukazivanje na principe fonološkog pravopisa u okvirima usvojene jezičke građe.

Način ostvarivanja programa

Program sadrži: cilj, vaspitno-obrazovne zadatke, operativne zadatke, tematiku sa osnovnim oblicima komunikacije, jezičku materiju, govorne vežbe, čitanje (od II razreda). Svi elementi programa su međusobno povezani i tako ih treba realizovati.

Zadaci nastave sadrže: opšte zahteve koji se odnose na kvalitet znanja, posebne zahteve za razvijanje i sticanje jezičkih umenja i vaspitne zadatke. Svi delovi programa su u skladu sa zadacima nastave i treba da doprinesu njihovoj realizaciji.

Operativnim zadacima formulisani su zahtevi u pogledu obima programske građe koju učenici treba da savladaju u svakom razredu.

Tematika je data po razredima sa temama i situacijama u kojima se usvaja jezik. Ona sadrži nekoliko tematskih oblasti: **škola, porodica i dom, bliže i šire okruženje, priroda i društvo, aktuelne teme, slobodno vreme učenika, iz života mladih** i dr. Tematika je data okvirno da bi u izvesnoj meri usmeravala nastavnike i pisce udžbenika prilikom izbora najfrekventnije leksike u okviru datih područja.

Uz tematiku su date forme ophođenja (pozdravljanje, obraćanje, predstavljanje, molba, zahvaljivanje) počev od najjednostavnijih do složenijih koje su potrebne za učenje autentičnog jezika, odnosno ostvarivanje prirodne komunikacije.

Jezička materija data je u vidu rečeničnih modela koji su konkretizovani. U njima je izdvojena ona jezička materija koja pokriva veći deo govornog jezika. Ona je kumulativna jer se nova građa uvek naslanja na prethodnu. Jezički modeli se iz razreda u razred iskazuju drugim jezičkim i leksičkim sredstvima. Jednostavni iskazi postepeno se šire i međusobno kombinuju.

U odeljku **Gramatika** izdvojena je jezička građa koja je u funkciji bržeg savladavanja jezika na produktivnom nivou. U gramatici se pošlo od sintakse, zatim morfologije da bi u završnim razredima (VII i VIII) došlo do sistematizacije znanja o jezičkom sistemu.

Pravopis sadrži one pravopisne norme koje se, manje ili više, razlikuju od onih u pravopisu maternjeg jezika učenika.

U programu je dat i **prošireni deo** koji se prevashodno tiče sadržaja u odeljku Jezička materija, a u zavisnosti od karakteristika pojedinih kategorija. Za njegovu realizaciju u celini ili fragmentarno, opredeljuju

se škole na predlog predmetnog nastavnika. Obim realizacije ovog dela programa može da varira od škole do škole, od generacije do generacije, od odeljenja u istoj školi, u zavisnosti od nivoa predznanja učenika na koji utiče:

- nacionalni sastav sredine u kojoj učenici žive,
- srodnost maternjeg jezika i jezika učenika,
- uslovi rada u školi i dr.

Organizacija vaspitno-obrazovnog rada

U nastavi srpskog kao maternjeg jezika težište rada prenosi se na učenika: on aktivno učestvuje u radu, postaje subjekt nastave, a svojim zalaganjem i radom treba da stiče i razvija jezička umenja, da usvaja jezik i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik planira, vodi i organizuje nastavni proces (odabira sadržinu rada, leksiku, nastavne metode, oblike rada, tipove i broj vežbi itd.), koordinira radom učenika da bi se što uspešnije ostvarivali postavljeni zadaci.

Nastava mora biti postavljena tako da se svakom učeniku omogući što češće verbalne aktivnosti jer se samo govorenjem može produktivno ovladati jezikom. Neobično je važno da se poštuje princip individualizacije u radu, s obzirom na to da je znanje jezika veoma heterogeno i među učenicima jednog odeljenja.

Program je jedinstven za sve nacionalnosti. To, međutim, ne znači da pri njegovom ostvarivanju nastavnik ne treba da vodi računa o odnosu srpskog jezika i jezika učenika. Mada ne uvek, teškoće će biti veće ukoliko su i strukturne razlike između dva jezika veće. Poželjno je da nastavnik poznaje strukturu jezika učenika, kako bi težište rada (intenzivnijim vežbama) usmerio na one elemente koji ne postoje u jeziku učenika, a pri čijem usvajanju učenici najviše greše. Naime, pri učenju srpskog jezika javlja se interferencija maternjeg jezika jer formirani mehanizam maternjeg jezika učenika "teži da gotovo neprimetno naturi šablone akcenta, izgovora i rečenične strukture svojstvene maternjem jeziku ukorenjene još u najranijem detinjstvu". Da bi se uticaj maternjeg jezika isključio, nastava srpskog jezika organizuje se bez učešća maternjeg jezika, **direktnom metodom**, što znači da je jezik komunikacije na časovima srpski.

U realizaciji svih zadataka nastavnik treba maksimalno da motiviše učenike koristeći odgovarajuća AV - nastavna sredstva, kompakt-diskove, magnetofonske trake i kasete, aplikacije za flanelograf, ilustracije u udžbeniku, slajdove, dija-film, film, slike, fotografije, grafolije, slojevite folije, TV - emisije i dr. Nastavnik mora podsticati učenike da se i oni angažuju na prikupljanju nastavnih sredstava vezanih za temu koja se obrađuje (razglednice, keširane slike, članci iz dnevne i nedeljne štampe i sl.).

Nastavu maternjeg jezika treba povezivati sa nastavom jezika učenika, poznavanjem prirode i društva, istorije, geografije, muzičke i likovne kulture, tehničkog obrazovanja i drugih nastavnih predmeta. Uspostavljanje korelacije među ovim predmetima neophodno je jer omogućuje ostvarivanje obostrano efikasnijih rezultata. Nastavnik, naravno, mora voditi računa o tome da nove pojmove učenik najpre treba da usvoji u nastavi predmeta na svom maternjem jeziku.

Nastavni program od I do VIII razreda čini celinu, ali se u njemu mogu izdvojiti tri etape: I-II, III-VI, VII-VIII razred. Svaka etapa ima svoje specifičnosti.

I etapa (I i II razred)

Pristup u nastavi ovog predmeta je u osnovi oralan. Učenici usvajaju osnovne fonetsko-fonološke odlike jezika, artikulaciju novih glasova, akcentat - mesto, kvalitet i kvantitet akcenta, ritam i intonaciju izjavne, upitne i odrične rečenice, osnovne rečenične strukture i osnovni rečenični fond od oko 500 do 600 (u zavisnosti od realizacije i proširenog dela programa) leksičkih jedinica u okviru predviđene tematike; osposobljavaju se da razumeju na sluh jednostavne iskaze, da korektno i osmišljeno reaguju na imperativne iskaze i pitanja, osposobljavaju se za korišćenje i variranje usvojenih struktura i leksike u kraćim dijalozima vezanim za poznatu situaciju, za samostalno opisivanje slika i situacija na osnovu

usvojenih elemenata i da usvoje i pravilno upotrebljavaju najosnovnije oblike komunikacije predviđene programom. Nastavnik mora podsticati učenike da se spontano stvaraju što prirodnije situacije u učionici koje se tematski uklapaju u predviđene sadržaje, a koje će biti podsticajne za njihovo verbalno uključivanje.

U II etapi (III-VI razred) nastavlja se rad na razvijanju govornih sposobnosti učenika: savladavaju se elementi izgovora, jezički modeli, koji se proširuju novim elementima, kombinuju se i variraju i nova leksika (900/1600) leksičkih jedinica); koriguju se greške na svim jezičkim nivoima; razvijaju se **još dva jezička umenja** - čitanje i pisanje (prvo pismo, čiji se grafemi manje razlikuju od grafema maternjeg jezika učenika, usvaja se u III razredu, a drugo se usvaja u IV razredu); stiču se jezička znanja (gramatika od IV razreda) koja su u funkciji bržeg savladavanja jezika, odnosno u funkciji sticanja jezičke kompetencije; učenici se osposobljavaju da koriste usvojene jezičke modele i leksiku u dužoj dijaloškoj i monološkoj formi u odnosu na prethodnu etapu; osposobljavaju se za pismeno izražavanje, da razumeju na sluh komplikovanije jezičke iskaze u skladu sa zahtevima programa, da usvoje i pravilno koriste komunikativne funkcije, osposobljavaju se za samostalno čitanje lektire (od V razreda), upoznaju se sa elementima kulture naroda koji govore srpski, upoznaju se sa najfrekventnijim sufiksima i pravopisnim normama srpskog jezika (od V razreda).

Uvežbavanje jezičkih modela. Da bi se učenici osposobili za pravilnu komunikaciju potrebno je da savladaju predviđene jezičke modele. Učenik treba da prepozna zvučnu sliku predložene iskaza koji ilustruje jezički model, da ga razume, imitira, reprodukuje, da ga dugotrajnim raznovrsnim vežbama sa različitim sadržajem automatizuje. Nakon automatizacije jezičkog modela, učenik će moći samostalno da sastavi sopstvene iskaze, odnosno u normalnom govornom tempu moći će da gradi analogne strukture sa novim konkretnim sadržajem, steći će komunikativnu kompetenciju, što je i cilj učenja jezika.

Proces uvežbavanja jezičkih modela treba sprovoditi planski uz dosledno poštovanje principa postupnosti. Jezički modeli se najpre uvežbavaju u čistom obliku jer učenici treba da usvoje osnovne modele u okviru ograničenog vokabulara.

Modeli se usvajaju na poznatoj leksici. U određeni jezički model unosi se samo jedan novi element jer bi istovremeno unošenje dva nepoznata elementa (npr. futur glagola i namenu iskazanu dativom imenice i zamenice) stvaralo nepotrebne teškoće i usporilo bi usvajanje određenog jezičkog modela. Kasnije se jezički modeli proširuju, kombinuju i uvode se u rad novi, složeniji.

Ilustrovaćemo to na jezičkom modelu **imenovanje predmeta i bića**. Na primer, u obrascu **Petar je učenik**, koji je jedan od konkretnih realizacija navedenog modela, može se predikativ učenik zameniti drugom imenicom u nominativu - **dečak, mladić, fudbaler, stolar** i sl., već prema stvarnoj situaciji. U normalnom iskazu te vrste akcenat je na predikativu, jer se njime otkriva ono što je novo, njime se imenuje lice, a to znači da subjekt i glagolska kopula moraju biti poznati učenicima od ranije da bi shvatili ovu konstataciju, odnosno da bi shvatili informaciju u celini. U praktičnom radu predikativ će se veoma često menjati, jer se na početnom stupnju učenja veoma često vrši imenovanje bića i predmeta kad god je potrebno savladati neku novu imenicu (npr. **Ovo je stolica, ovo je knjiga, a to je olovka** i sl.)

Ako se u tom jezičkom modelu želi savladati nova (leksički i morfološki) kopula, subjekt i predikativ treba da su poznati npr.:

je bio,

će biti

...Petar želi postati učenik,

mora biti.

Subjektat je takođe promenljiv element u obrascu. Mesto imena **Petar** može se upotrebiti svako drugo ime ili zamenica u nominativu, već prema objektivnoj situaciji. Ako subjekt u obrascu promeni rod, po pravilu menja rod i predikativ i zato ovaj obrazac može poslužiti ne samo za uvežbavanje novih imenica, zamenica i pomoćnih glagola, nego i za uvežbavanje slaganja rodova.

Neposredni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste usvajanje novih reči (imenica, pomoćni glagol) i novih oblika (prezent, perfekt i futur pomoćnih glagola) i nekih glagolskih konstrukcija u službi glagolske kopule (**želi postati, mora biti, hoće da bude i sl.**).

Konačni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste da učenici steknu sposobnosti da u novoj govornoj situaciji od novih reči stvore iskaz analogan uvežbanom obrascu.

Kad god se pojavi potreba da se imenuje neko biće ili predmet, učenici će automatski aktivirati u svesti jezički model imenovanja predmeta i bića, koji se može izraziti formulom $S = P$, gde je P glagolska kopula + imenica dakle uslovnom formulom.

$S = P / = k + im.$

Subjekt, kopula i predikativ su obavezni elementi ovog jezičkog modela. Oni moraju biti iskazani da bi iskaz bio potpun.

Ali ovakav iskaz može imati i neobavezne elemente, npr. atribut. Pošto se u obrascu mogu javiti dve imenice, obe mogu imati atribut ili čak svaka i po više atributa. Tako se početni obrazac popunjava novim elementima kako bi iskaz bio potpuniji, precizniji.

Atribut uz imenice u službi predikativa ima tu osobinu da povlači na sebe logički akcenat (npr. **Petar je dobar učenik** - u svesti i govornog lica i sagovornika ima u prvom redu kvalitativnu ocenu koju daje pridev **dobar**) i zato ne treba žuriti sa dodavanjem atributa predikativu ako nije automatizovano iskazivanje početnog obrasca.

U tome i jeste prednost ovakvog rada što se početna struktura koja je sintaksičko-semantički i leksičko-morfološki određena, obeležena, posle automatizovanja navike građenja osnovnog obrasca "otvara" i prima "neobavezne" elemente, to se na taj način proširuje, zasićuje se potrebnim semantičkim kvantitetom i ulazi u govorni proces, zauzima mesto u mehanizmu jezika.

Reč je o najprostijoj rečeničkoj strukturi koja služi za imenovanje bića i predmeta, ali treba imati na umu da se njome ne savlađuje samo sintaksička struktura $S = P / = k + p /$, niti se njome savlađuje samo nova leksika (imenice, pokazne i lične zamenice, pomoćni glagoli sa nepotpunim značenjem), nego se savlađuju i morfološke kategorije (nominativ imenica i zamenica, tri osnovna glagolska vremena i imperativ, brojna konstrukcija u službi subjekta i predikata, kategorija roda i kategorija broja i neki izuzeci od opštih morfoloških i sintaksičkih pravila).

Dakle, shematizovanje, uprošćavanje i ukalupljivanje izraza samo je prividno jer se obrazac u početnom obliku javlja samo na početku vežbanja, dok se ne postigne automatizacija, a kasnije se popunjava drugim elementima, dok se ne postigne bogatstvo potpunog iskaza. Za usvajanje jezičke materije koriste se raznovrsni **tipovi vežbi manipulativnog karaktera**. Funkcija tih vežbi je uvežbavanje, učvršćivanje i automatizacija jezičkih modela da bi se učenici osposobljavali da ih samostalno koriste sa različitim sadržajem u svakodnevnoj komunikaciji.

Manipulativne vežbe su strogo kontrolisane, što znači da pri uvežbavanju pojedinih jezičkih elemenata, nastavnik ispravlja učenika ako greši i ponovo uvežbava nesavladanu jezičku materiju dok je učenik ne usvoji.

U I etapi to su, na primer, vežbe razumevanja na sluh, oralno ponavljanje, odgovori na pitanja, postavljanje pitanja, vežbe supstitucije, vežbe dopunjavanja, vežbe transformacije rečenica (vreme, lice, broj, rod), vežbe sastavljanja rečenica od datih elemenata i datih reči prema modelu, vežbe povezivanja rečenica i dr.

Vežbe odgovora na pitanja i postavljanja pitanja zauzimaju centralno mesto pri uvežbavanju jezičkog modela i doprinose sticanju komunikativne kompetencije. Od ovih vežbi treba razlikovati pitanja i odgovore koji se koriste za proveru razumevanja teksta, razumevanja situacije i leksičkih jedinica.

Kod ovih prvih vežbi svako pitanje i odgovor sadrži obrazac jezičkog modela koji se uvežbava. Zbog toga odgovori učenika moraju biti potpuni, celoviti, što se pri proveru razumevanja teksta ne zahteva uvek.

U skladu sa obimnijim jezičkim gradivom i predznanjem učenika u II etapi, pored navedenih, koriste se složeniji tipovi govornih vežbi. Na primer, variranje modela (dodavanje sintagmatskih veza) pretvaranje u drugi model, transformacija niza rečenica (vreme, lice, rod, broj), integracija rečenica i njihovo proširivanje (skraćivanje i dr.).

S obzirom na to da učenici u III razredu usvajaju prvo pismo srpskog jezika i u prvom polugodištu IV razreda usvajaju drugo, u ovoj etapi koriste se i **pismene vežbe manipulativnog karaktera** kojima se, takođe, usvajaju pojedini jezički elementi.

Pismene vežbe se vezuju za prethodno oralno usvojenu sadržinu. Pored vežbi, kraćih diktata, dopunjavanja, supstitucije, koriste se i druge. Od IV razreda organizuju se vežbe uvođenja učenika u korišćenje rečnika. Postupno se, u ovoj i sledećoj (III) etapi, uvode i složenije pismene vežbe: sastavljanje rečenica od datih reči prema modelu, diktati lakšeg/težeg teksta na osnovu usvojenih jezičkih modela i leksičkih jedinica, ali sa novim sadržajem, transformacije rečenice, transformacije niza rečenica, sastavljanje rečenica od datih reči prema supstitucionoj tabeli sa novim sadržajem, pravopisne vežbe, leksičke vežbe, korišćenja rečnika i priručnika i dr.

Koliko će se vremena posvetiti uvežbavanju jednog jezičkog modela zavisi, pre svega, od toga da li postoji velika razlika u određenoj jezičkoj konstrukciji u odnosu na maternji jezik. Onim jezičkim modelima koji predstavljaju problem zbog interferencije maternjeg jezika, posvećuje se više pažnje i više vremena da bi i oni prešli u automatizovanu naviku. Neopravdano je preći na uvežbavanje novog jezičkog modela ako nije usvojen prethodni.

Tematika i leksika. Svi delovi programa: tematika, jezička materija, govorne i pismene vežbe i dr. ne čine poseban deo nastave, nego su sastavni delovi celokupnog rada kome je osnovni cilj formiranje i razvijanje govornih sposobnosti učenika.

Jedinstvo ovih oblasti, koje su u programu izdvojene samo zbog preglednosti, ogleda se u tome što se određena sintaksička konstrukcija - jezički model uvežbava na tematski najpogodnijoj materiji, a u radu se koriste oblici govornih i pismenih vežbi. Prema tome, predviđena tematika treba da obezbedi usvajanje, programom predviđene, jezičke modele, kao i usvajanje određene leksike. Iste tematske oblasti javljaju se u više razreda, ali se ostvaruje drugom sadržinom koja je primerena poznavanju jezika i interesovanju učenika. Tema o porodici, na primer, u I razredu može se ograničiti na pet osnovnih jezičkih struktura: imenovanje predmeta i bića, iskazivanje osobine, iskazivanje radnje, iskazivanje objekta i iskazivanje prostornih odnosa.

Zadatak sve tri etape jeste i savlađivanje određenog fonda reči. Međutim, broj reči u početnoj nastavi nije tako bitan. Minimalni produktivni fond mnogo će uspešnije doprineti savlađivanju mehanizama na nematernjem jeziku, nego leksička rezerva u kojoj se učenik (i učitelj) na kraju izgubi, pa u kasnijim godinama zna samo reči, a ne zna da ih upotrebi. U prvoj etapi je osnovni cilj koristiti leksički minimum koji će omogućiti da se savlađuju bitni elementi jezika, a kada se oni savladaju, prirodno je i tako savladati potreban fond reči jer bogaćenje rečnika ide uporedo sa opštim razvojem, kao i sa razvojem izražavanja na maternjem jeziku. I reči svoga jezika uče se do kraja života, ali je mehanizam jezika savladan na početku. U detinjstvu su automatizovane navike sklapanja rečenica radi postizanja određenog cilja u procesu komunikacije.

Usvajanje leksičkih jedinica obuhvata semantizaciju i asimilaciju reči. Semantizacija se vrši korišćenjem predmeta, ili predmeta na slici, odnosno vizuelnih sredstava. Asimilacija reči vrši se u kontekstu, u rečenici i vezuje se za određene govorne situacije. Pored produktivnog leksičkog fonda učenici treba da savladaju i receptivno izvesne reči, rečenice i izraze.

Govorne i pismene vežbe. Osnovni cilj u toku celokupne nastave od I do VIII razreda jeste da se izađe izvan okvira receptivno-reproduktivne nastave i da se ne ostane na nerazvijenom, stešnjenom i siromašnom odgovaranju na pitanja, nego da učenici steknu sposobnost i razvijaju naviku dužeg izlaganja povezanih misli, što je moguće samo ako misle na srpskom jeziku.

Govorne sposobnosti se stiču i razvijaju govorenjem. Zbog toga treba odabrati metodičke postupke koji će učenike staviti u situaciju da **pitaju, odgovaraju**, izražavaju neslaganje ili slaganje sa određenom akcijom ili pojavom, kazuju mogućnost ili nemogućnost izvršenja određene radnje, itd.

Treba stvoriti situaciju koja stvarno odgovara realnoj govornoj komunikaciji.

Da bi se učenici osposobili da produktivno usvoje predviđene elemente govornog i pisanog jezika, pored navedenih manipulativnih vežbi, koriste se i komunikativne vežbe. **Komunikativne (govorne) vežbe** obuhvataju one tipove vežbi u kojima se jezik koristi samostalno, funkcionalno u određenoj govornoj situaciji. U situacionim vežbama učenici treba da usvajaju i pravilno koriste komunikativne funkcije koje su date uz tematiku. **Tipovi komunikativnih pismenih vežbi** dati su po razredima u programu u odeljku pismene vežbe.

U prvoj etapi preovladavaće pitanja i odgovori, ali treba nastojati da učenici postepeno iskazuju odgovore sa više rečenica. U II etapi odgovori na pitanja ne mogu biti samo prepričavanje, nego i komentar ili vezivanje svojih iskustava sa obrađenom temom. Osim raznih oblika prepričavanja učenici treba, u ovoj etapi sve češće samostalno da pričaju lične ili zajedničke doživljaje, a u III etapi treba da preovladava slobodno pričanje.

Sa učenicima koji realizuju prošireni deo programa, nastavnik koristi, osim navedenih, i različite oblike usmenog i pismenog izražavanja koji su prethodno uvežbani na časovima jezika učenika.

U odeljku **Pravopis** izdvojene su samo one kategorije gde postoje manje ili veće razlike u odnosu na pravopisnu normu maternjeg jezika. Stoga se, na primer, ne ističu kao posebni zahtevi: veliko slovo na početku rečenice, tačka na kraju rečenice, upitnik, uzvičnik, pisanje upravnog i neupravnog govora, pisanje dveju tačaka, tačka i zapeta itd.

Paralelno sa usvajanjem jezičke građe, učenici moraju sticati navike primene, principa fonološkog pravopisa.

Izdvojene su prvenstveno one kategorije u kojima postoje drukčija rešenja u dva pravopisna uzusa (pravopisu jezika učenika i pravopisu srpskog jezika), što ne isključuje i poneka identična rešenja u njima. Međutim, i njih treba uvežbavati jer će se samo tako ukloniti mnogobrojne greške koje su evidentirane u pismenim zadacima učenika.

Za obradu pravopisne građe potrebno je izdvojiti 2-3 časa godišnje, ali se preporučuje da se predviđeno vreme razvije na 10-12 vežbi koje će se uklapati u druge časove gramatike i pismene vežbe.

Usvojenost svakog elementa pravopisnih normi može se povremeno proveravati kratkim diktatima koji su sastavljeni od poznate strukture i leksike. Kada učenici savladaju pisma, mogu se proveravati pojedinačni elementi. Na primer, upotreba velikih slova može se proveravati na taj način što se učenicima daju nastavni listići sa kratkim tekstom koji je napisan malim slovima. Za pisanje negacije glagola učenicima se daju nastavni listići sa tekstom u kome su izostavljeni glagoli. Nastavnik čita polako ceo tekst, uključujući i ispuštene glagole. Učenici prate tekst i upisuju glagole.

Domaći zadaci predstavljaju važnu komponentu nastavnog procesa. Njima se ne proverava samo koliko su učenici savladali određeno gradivo i njihova osposobljenost da to znanje primene, nego su pogodni za razvijanje jezičkih umenja (informativno čitanje i pisanje) i za pismeno uvođenje učenika u samostalni rad i samoobrazovanje. Oni se daju učenicima redovno sa osmišljenim ciljem. Zadaci treba da budu raznovrsni, a po težini treba da su odmereni, u skladu sa znanjem i sposobnostima učenika. Nastavnik na času pregleda 2-3 domaća zadatka detaljnije, a po određenom planu pregleda i ocenjuje domaće zadatke svih učenika.

Školski pismeni zadaci su oblik provere usvojenosti programske materije, tj. sinteze veće etape (tromesečja, polugodišta ili godine). Za svaki školski pismeni zadatak u godišnjem planu nastavnik treba da odvoji tri časa. Na jednom času učenici pišu, na drugom nastavnik obrazlaže svakom učeniku ocene, analizira sa učenicima najčešće greške i zajedno sa učenicima ih ispravlja, a na trećem času učenici ispravljaju svoje zadatke.

Rad na tekstu. U III razredu učenici razvijaju još jedno jezičko umenje - čitanje koje se realizuje identično kao i u nastavi maternjeg jezika učenika. **Savladavanje čitanja može započeti u II polugodištu II razreda**, posle savladanih lekcija u slikovnici, sa učenicima koji savladaju prošireni deo programa **samo ako po proceni nastavnika** postoje realne mogućnosti i interesovanja učenika. Na primer, ako u odeljenju

ima učenika koji pokušavaju ili mogu da pročitaju naslove iz listova za decu i sl. ti učenici savladavaju čitanje, grupnim ili individualnim radom, globalnom metodom. To znači, da se čitaju cele reči i kratke rečenice koje učenici usmeno već dobro znaju. Nastavnik treba da koristi grafoskop, plakat, kartice, aplikacije ili slike sa ispisanim rečima koje se sastavljaju u rečenice poznate učenicima i sl. Vežbe u čitanju realizuju se prvo na osnovu zvučnog modela (nastavnik ili zvučni snimak), a kasnije i bez toga.

Tekst u nastavi srpskog jezika pruža osnovu za savladavanje jezika na nivou sistema i na nivou komunikacije. Tekst ima najspecifičniji položaj u III razredu, jer se posle dvogodišnje oralne nastave prelazi na nastavu koja se temelji na udžbeniku, odnosno polazi se od teksta.

Rad na tekstu u III i IV razredu sadrži sledeće faze:

- a) **obrada teksta** (uvodni razgovor sa semantizacijom novih reči, čitanje teksta, provera razumevanja pročitano);
- b) **korišćenje jezičkih i sadržinskih elemenata teksta za sticanje jezičke kompetencije** (dalje savlađivanje jezičkog sistema);
- c) **vođenje razgovora o tekstu i povodom teksta uključujući i kulturni kontekst koji tekstovi sadrže.**

STRANI JEZIK

(zajednički deo programa)

Prva godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i pisanom obliku o temama iz njegovog neposrednog okruženja. Nastava stranih jezika treba da:

- podstakne potrebu za učenjem stranih jezika;
- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče upotrebu stranog jezika u lične svrhe i iz zadovoljstva.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika. Pored toga, učenik uočava značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kratak usmeni tekst¹ u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke (najviše do 50 reči) pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama, samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kratke poruke (do 30 reči) prema poznatom uzoru, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i razmenjuje sa sagovornicima kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije.

---

¹ Savremena nauka o nastavi i učenju jezika pod pojmom teksta podrazumeva svaku vrstu usmene i pisane poruke.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- prepoznaje glasove (posebno one kojih nema u maternjem jeziku) u govornom lancu, akcentat, ritam i intonaciju;
- razume verbalni sadržaj uz pomoć oblika neverbalne komunikacije;
- razume kratke dijaloge, priče i pesme o poznatim temama, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- prepoznaje slova, napisane reči i rečenice u vezi sa poznatim pojmovima;
- poštuje pravopisne znake prilikom čitanja;
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju pri spontanom govoru i čitanju;
- daje osnovne informacije o sebi i svom okruženju, samostalno i uz nastavnikovu pomoć;
- opisuje kratkim i jednostavnim iskazima sebe i druge u poznatim situacijama;

- reprodukuje, sam ili u grupi, kratke recitacije i brojalice i peva poznate pesmice.

Interakcija

Učenik treba da:

- reaguje verbalno i neverbalno na uputstva i postavljena pitanja;
- postavlja jednostavna pitanja;
- izražava dopadanje i nedopadanje;
- učestvuje u zajedničkim aktivnostima na času (u paru, u grupi, itd.);
- postavlja pitanja i traži razjašnjenja kada nešto ne razume.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- poštujući pravopis prepisuje, dopunjava i piše reči i kraće rečenice u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem;
- piše lične podatke (ime, prezime i adresu);
- dopunjava čestitku.

Znanja o jeziku²

- prepoznaje šta je novo naučio;
- shvata značaj poznavanja jezika;
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

---

² Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

TEMATIKA

Škola:

školski pribor, prostor i aktivnosti

Ja i moji drugovi:

Drugovi i osobe iz neposrednog okruženja

igre (u skladu sa godišnjim dobima)

Porodica i blisko okruženje:

Uža i šira porodica i prijatelji

Praznici:

Božić, Nova godina, Uskrs, rođendan

i drugi važni praznici;

Moj dom:

Prostorije i delovi nameštaja

Ishrana:

Obroci, izbor hrane i pića, voće i povrće

navike u ishrani u zemlji/ama čiji se jezik uči

Odeća:

Odevni predmeti po godišnjim dobima

Okruženje:

Mesto i ulica gde stanujem

važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej)

Ostalo:

Godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

Engleski jezik

Funkcije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.
Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister.

	What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.
Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. Nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora. ¹	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry. I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!
Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's. I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.
Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rođendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti. ²	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.

Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can. Where's the cat? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.
Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!

* Colloquially CAN is used more than MAY.

U situacijama kada se engleski jezik uvodi prvi put:

¹ Na receptivnom nivou, osim glagola *wear* da bi mogla da se obradi leksika vezana za odevne predmete.

² Na receptivnom nivou, osim glagola *get up, go to school/bed* i *have* uz nazive obroka.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.

Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ...
Count the .../ Count to... / Count from ... to...

Draw a/an... Colour the (apple)... red.

Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?

Hands up/down.

Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.

Will you repeat it, please.

Close the door/window. Will you open the window, please.

Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!

Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.

Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!

Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.

Can I have...?

Have you got a/an...?

Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.

In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.

Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.

Where is...?

Do you like...? Who likes...?

Here you are. Thank you. / Thanks.

Can I go out, please?

What have you learnt? What can you say ? What can you do ?

That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.

See you on ... Have a nice weekend.

Nemački jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Ich bin/heiße Maria. Das ist meine Freundin Claudia/mein Freun Bernd.
2. Pozdravljanje	2. Hallo! Grüß dich! Guten Morgen! Guten Tag! Guten Abend! Auf Wiedersehen! Gute Nacht! Tschüs.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Das ist mein Bruder Christian. Er ist kein. Das ist die Nase. Das ist ein Hund. Der Hund ist schwarz.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Schreibe! Schreibt! Zeichne! Malt! Bemale! Schau mal!
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Bitte! Danke (sehr)! Vielen Dank!
6. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Komm, wir spielen/ singen/malen? Möchtest du/Möchtet ihr...? Gern! Ich möchte.....
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Ich mag es. Ich mag es nicht. Das gefällt mir./Das gefällt mir nicht.
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Ich habe Hunger/Durst. Es ist mir kalt/heiß. Mein Kopf tut (mir) weh....
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Ich gehe in/zu.... Ich komme aus/von. Nach rechts/links/oben/unten...
10. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	10. Ich gehe in die dritte Klasse. Ich wohne....Wo wohnst du? Sie ist Peters Schwester.
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Wo ist meine grüneHose? Im Schrank.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Michael ist groß und blond. Sein Ball ist blau.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. Nein, du darfst nicht ausgehen. Das ist verboten. Rauchen verboten.
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mein Buch. Dein Bruder. Die Tante von Maria. Ich habe einen Hund.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	15. Wie spät ist es? Wie viel Uhr ist es? Es ist drei Uhr. Es ist halb zehn.

16. Skretanje pažnje	16. Vorsicht! Pass auf! Hör zu! Entschuldigung!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Wie findest du...? Was denkst du darüber? Ich bin dafür/dagegen. Ich stimme zu. / Ich stimme nicht zu.
18. Čestitanje	18. Frohe Weihnachten! Alles Gute zum Neujahr! Alles Gute zum Geburtstag!

Francuski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Je m'appelle Juliette. C'est mon amie/ma copine Marie / mon copain Philippe.
2. Pozdravljanje	2. Salut! Bonjour! Bonsoir! Bonne nuit! Au revoir! A demain. A bientôt.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. C'est Marie. Ce sont les mains. C'est la tête. Ce sont des chats.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Ecris! Ecrivez! Dessine! Dessinez! Regarde! Regardez!
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. S'il te/vous plaît... Merci.
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. On joue/dessine/chante? Tu veux.../ Vous voulez jouer? D'accord!
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Je veux/on veut bien. Ça me plaît. Ça ne me plaît pas.
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. J'ai faim/soif/froid/sommeil. J'ai mal à la tête...
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Je viens de... Je vais à... A gauche, à droite, en haut, en bas...
10. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	10. Je suis élève de/en troisième (classe). J'habite à ... Tu viens d'où?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Où est mon pantalon vert? Dans l'armoire.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Michel est grand et brun. La balle de Marie est bleue..
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. Non, tu ne peux pas sortir. Il est défendu de marcher sur l'herbe.
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mon livre. Ton frère. Sa tante. J'ai un lapin/chien.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati i pola	15. Quelle heure est-il? Il est une heure/deux/trois heures/ Il est deux heures et demie...
16. Skretanje pažnje	16. Attention! Ecoute! Pardon, Madame / Monsieur...
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Comment tu trouves...? Qu'est-ce que tu penses de...? Je suis / Je ne suis pas d'accord...
18. Čestitanje	18. Joyeux Noël! Bonne année! Bon anniversaire!

Italijanski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Sono Maria/ Questa è la mia amica Anna
2. Pozdravljanje	2. Ciao! Buon giorno/ Buona sera/ Buona notte/ Arrivederci/ Salve
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi	3. Chi è?/ E' Maria/ Che cos'è?/ E' la mano/ E' la testa/ E' il gatto/ Di che colore è?/ E' bianco.

sa temama)	
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Scrivi/ Scrivete/ Apri/ Aprite/ Chiudi/ Chiudete...
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Per favore/ Scusa/ Scusi/ Grazie/ Grazie mille
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Andiamo a giocare/ scrivere/ cantare/ D'accordo/ Va bene
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Mi piace/ Non mi piace...
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Ho fame/ sete/ freddo/mal di gola/Mi fa male la pancia
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Vengo da... /Vado a... /A sinistra... /A destra... /Su... /Giù...
10. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	10. Sono scolaro/ Vivo a Belgrado/ Di dove sei?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Dove è la mia camicia verde? La tua camicia verde è nell'armadio.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Maria è alta e bionda./La palla è rossa.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. No, non puoi salire./Non parlare/ Fate silenzio!
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Questo è il mio libro/ il tuo quaderno/ la sua palla.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati i pola	15. Che ore sono? Sono le due/ tre/ dieci./ Che ora è?/ E' l'una./Sono le due e mezzo.
16. Skretanje pažnje	16. Attenzione! Scusi! Mi scusi! Scusate!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Cosa dici?/ Cosa pensi?/ Sei d'accordo?/ Non sei d'accordo?
18. Čestitanje	18. Buon compleanno! Buon Natale! Felice Anno Nuovo!

Španski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Soy Manuela/Ella es mi amiga Juana, etc.
2. Pozdravljanje	2. ¡Hola! ¡Qué tal! ¡Buenos días/Buenas tardes/Buenas noches/Hasta luego/Adiós, etc.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Es María/Las manos/La cabeza/Los gatos, etc.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Escribe/Escriban/Escribid/Sal/Salgan/Salid, etc.
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Por favor/ perdón/gracias, etc.
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Vamos a jugar/escribir/cantar.../Vale/De acuerdo, etc.
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Me gusta/No me gusta...
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Tengo hambre/sed/frío/sueño/Me duele la cabeza, etc.
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Vengo de... Voy a... A la izquierda, a la derecha, arriba, abajo...
10. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	10. Soy estudiante/Vivo en Belgrado/¿De dónde eres?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. ¿Dónde está mi camisa verde? Está en el armario.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Miguel es alto y moreno./La pelota es roja.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. No, no puedes salir/Está prohibido hablar...
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mi libro/Tu hermano/Su mochila
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu	15. ¿Qué hora es? Es la una/Son las dos, tres/Son las dos

na časovniku - puni sati i pola	y media.
16. Skretanje pažnje	16. ¡Atención! ¡Escucha! ¡Cuidado!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. ¿Qué te parece? /¿Qué piensas de...?/Estoy de acuerdo/No estoy de acuerdo...
18. Čestitanje	18. ¡Feliz Navidad! / ¡Feliz Año Nuevo!/ ¡Cumpleaños feliz!

Ruski jezik

Način ostvarivanja programa

Komunikativna nastava smatra jezik sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeća načela:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u osmišljenim kontekstima od interesa za učenike;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- učenici u početku većinom slušaju i reaguju a tek potom počinju i da govore;
- jezička građa je kumulativna i nadovezuje se na već obrađenu;
- bitno je značenje jezičke poruke, a ne gramatička preciznost iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i kvantitet jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji (rad u učionici sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama i manje ili više složenim zadacima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem).

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad.

Tehnike (aktivnosti)

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa audio zapisa (uglavnom fizičke aktivnosti: ustani, sedi, hodaj, skoči, igraj, ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.);
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama itd.);
- Manualne aktivnosti (seckanje, bojenje, pravljenje predmeta od glinamola ili slanog testa; izrada postera za učionicu ili roditelje i sl.);
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike koji nedostaju i sl.);
- Igre;
- Pevanje u grupi;
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...);
- Pogađanje predmeta ili lica;
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti;
- Igra po ulogama (simulacija);
- Crtanje po diktatu;
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz;
- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom;
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala (album fotografija odeljenja, plan nedeljnih aktivnosti);
- Razumevanje pisanog jezika:
  - a) prepoznavanje veze između slova i glasova
  - b) povezivanje reči i slike
  - v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstem
  - g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
- Pismeno izražavanje:
  - a) povezivanje glasova i slova
  - b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
  - v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
  - g) povezivanje reči i kratkih rečenica sa slikama.

STRANI JEZIK

(zajednički deo programa)

Treća godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i pisanom obliku o temama iz njegovog neposrednog okruženja. U isto vreme, nastava stranih jezika treba da:

- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče upotrebu stranog jezika u lične svrhe i iz zadovoljstva.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kraći usmeni tekst u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kraće poruke prema poznatom uzoru, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornicima razmenjuje kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku³

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

---

³ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- prepoznaje glasove (posebno one kojih nema u maternjem jeziku) u govornom lancu, akcentat, ritam i intonaciju
- razume kratke dijaloge, priče i pesme o poznatim temama, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa
- razume i reaguje na odgovarajući način na kratke usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru, zapovest, uputstvo itd.).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- prepoznaje slova, napisane reči i rečenice koje je usmeno već usvojio i poštuje pravopisne znake prilikom čitanja
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju
- daje osnovne informacije o sebi i svom okruženju, samostalno i uz nastavnikovu pomoć
- opisuje u nekoliko rečenica poznatu radnju ili situaciju, koristeći usvojene reči i rečenične modele.

Interakcija

Učenik treba da:

- sa sagovornicima razmenjuje nekoliko osnovnih iskaza u vezi sa konkretnom situacijom
- razmenjuje informacije o hronološkom i meteorološkom vremenu
- učestvuje u komunikaciji (u paru, u grupi, itd.)
- prepoznaje kad nešto ne razume, postavlja pitanja i traži razjašnjenja.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- poštujući pravopis prepisuje, dopunjava i piše reči i kraće rečenice u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem.
- piše svoje lične podatke (ime, prezime i adresu)
- pravi spiskove sa različitim namenama (kupovina, proslava rođendana, obaveze u toku dana...)
- dopunjava čestitku.

Znanja o jeziku

- prepoznaje osnovne gramatičke elemente
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti)
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

---

⁴ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Sadržaji programa

Teme i situacije

Škola:

- školski prostor, aktivnosti, izleti

Ja i moji drugovi:

- druženje
- sport

Porodica i blisko okruženje:

- šira porodica, susedi i prijatelji
- kućni ljubimci i obaveze prema njima

Praznici:

- Božić, Nova godina, Uskrs i drugi važni praznici

Moj dom:

- obaveze u kući

Ishrana:

- obroci, omiljena hrana, zdrava hrana
- navike u ishrani u zemlji/ama čiji se jezik uči

Odeća:

- odevni predmeti
- prikladno odevanje

Okruženje:

- mesto i ulica gde stanujem
- važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej, banka, bolnica)
- posete ustanovama

Ostalo:

- godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana
- osnovni podaci o zemlji/zemljama čiji se jezik uči

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE**Engleski jezik**

Govorne situacije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.
Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister. What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.
Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora.	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry. I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!

Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's. I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.
Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rođendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti.	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.
Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can. Where's the ball? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.
Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!

* Colloquially CAN is used more than MAY.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.

Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ...
Count the .../ Count to... / Count from ... to...

Draw a/an... Colour the (apple)... red.

Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?

Hands up/down.

Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.

Will you repeat it, please.

Close the door/window. Will you open the window, please.

Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!

Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.

Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!

Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.

Can I have...?

Have you got a/an...?

Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.

In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.

Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.

Where is...?

Do you like...? Who likes...?

Here you are. Thank you. / Thanks.

Can I go out, please?

What have you learnt? What can you say? What can you do?

That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.

See you on ... Have a nice weekend.

Nemački jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Ich bin/heiße Maria. Das ist meine Freundin Claudia/mein Freun Bernd.
2. Pozdravljanje	2. Hallo! Grüß dich! Guten Morgen! Guten Tag! Guten Abend! Auf Wiedersehen! Gute Nacht! Tschüs.

3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Das ist mein Bruder Christian. Er ist kein. Das ist die Nase. Das ist ein Hund. Der Hund ist schwarz.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Schreibe! Schreibt! Zeichne! Malt! Bemale! Schau mal!
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Wo ist dein Heft? Es ist in meiner Schultasche.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Bitte! Danke (sehr)! Vielen Dank!
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Komm, wir spielen/ singen/malen? Möchtest du/Möchtet ihr...? Gern! Ich möchte....
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Ich mag es. Ich mag es nicht. Das gefällt mir./Das gefällt mir nicht.
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Ich habe Hunger/Durst. Es ist mir kalt/heiß. Mein Kopf tut (mir) weh....
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. Sprechen, schreiben, singen, tanzen, spielen,..
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	11. Ich gehe in/zu....Ich komme aus/von. Nach rechts/links/oben/unten...
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	12. Ich gehe in die dritte Klasse. Ich wohne....Wo wohnst du? Sie ist Peters Schwester.
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Wo ist meine grüneHose? Im Schrank.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Michael ist groß und blond. Sein Ball ist blau.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. Nein, du darfst nicht ausgehen. Das ist verboten. Rauchen verboten.
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mein Buch. Dein Bruder. Die Tante von Maria. Ich habe einen Hund.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Wie spät ist es? Wie viel Uhr ist es? Es ist drei Uhr. Es ist halb zehn.
18. Skretanje pažnje	18. Vorsicht! Hör zu! Entschuldigung! Entschuldigen Sie!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Wie findest du...? Was denkst du darüber? Ich bin dafür/dagegen. Ich stimme zu. / Ich stimme nicht zu.

Francuski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Je m'appelle Juliette. C'est mon amie/ma copine Marie / mon copain Philippe.
2. Pozdravljanje	2. Salut! Bonjour! Bonsoir! Bonne nuit! Au revoir! A demain. A bientôt.
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. C'est Marie. Ce sont les mains. C'est la tête. Ce sont des chats.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Ecris! Ecrivez! Dessine! Dessinez! Regarde! Regardez!
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Où est ton cahier? Il est dans mon sac/cartable.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. S'il te/vous plaît... Merci.
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. On joue/dessine/chante? Tu veux.../ Vous voulez jouer? D'accord!
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Je veux/on veut bien. Ça me plaît. Ça ne me plaît pas.
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. J'ai faim/soif/froid/sommeil. J'ai mal à la tête...
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. Parler, écrire, chanter, danser, jouer, etc.
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina	11. Je viens de... Je vais à... A gauche, à droite, en haut,

(<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	en bas...
12. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	12. Je suis élève de/en troisième (classe). J'habite à ... Tu viens d'où?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Où est mon pantalon vert? Dans l'armoire.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Michel est grand et brun. La balle de Marie est bleue..
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. Non, tu ne peux pas sortir. Il est défendu de marcher sur l'herbe.
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mon livre. Ton frère. Sa tante. J'ai un lapin/chien.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Quelle heure est-il? Il est une heure/deux/trois heures/ Il est deux heures et demie...
18. Skretanje pažnje	18. Attention! Ecoute! Pardon, Madame / Monsieur...
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Comment tu trouves...? Qu'est-ce que tu penses de...? Je suis / Je ne suis pas d'accord...

Italijanski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Sono Maria/ Questa è la mia amica Anna
2. Pozdravljanje	2. Ciao! Buon giorno/ Buona sera/ Buona notte/ Arrivederci/ Salve
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Chi è?/ E' Maria/ Che cos'è?/ E' la mano/ E' la testa/ E' il gatto/ Di che colore è?/ E' bianco.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Scrivi/ Scrivete/ Apri/ Aprite/ Chiudi/ Chiudete...
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Dove è la penna?/ E' nel mio zaino.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Per favore/ Scusa/ Scusi/ Grazie/ Grazie mille
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Andiamo a giocare/ scrivere/ cantare/ D'accordo/ Va bene
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Mi piace/ Non mi piace...
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Ho fame/ sete/ freddo/mal di gola/Mi fa male la pancia
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. parlare, scrivere, cantare, ballare, giocare
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	11. Vengo da... /Vado a... /A sinistra... /A destra... /Su... /Giù...
12. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	12. Sono scolaro/ Vivo a Belgrado/ Di dove sei?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Dove è la mia camicia verde? La tua camicia verde è nell'armadio.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Maria è alta e bionda./La palla è rossa.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. No, non puoi salire./Non parlare/ Fate silenzio!
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Questo è il mio libro/ il tuo quaderno/ la sua palla.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Che ore sono? Sono le due/ tre/ dieci./ Che ora è?/ E' l'una./Sono le due e mezzo.
18. Skretanje pažnje	18. Attenzione! Scusi! Mi scusi! Scusate!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Cosa dici?/ Cosa pensi?/ Sei d'accordo?/ Non sei d'accordo?

Španski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Soy Manuela/Ella es mi amiga Juana, etc.
2. Pozdravljanje	2. ¡Hola! ¡Qué tal! ¡Buenos días/Buenas tardes/Buenas noches/Hasta luego/Adiós, etc.
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Es María/Las manos/La cabeza/Los gatos, etc.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Escribe/Escriban/Escribid/Sal/Salgan/Salid, etc.
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. ¿Dónde está la carpeta?/ Está en mi bolsa.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Por favor/ perdón/gracias, etc.
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Vamos a jugar/escribir/cantar.../Vale/De acuerdo, etc.
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Me gusta/No me gusta...
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Tengo hambre/sed/frío/sueño/Me duele la cabeza, etc.
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. hablar, escribir, cantar, bailar, jugar, etc.
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...)	11. Vengo de... Voy a... A la izquierda, a la derecha, arriba, abajo...
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	12. Soy estudiante/Vivo en Belgrado/¿De dónde eres?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. ¿Dónde está mi camisa verde? Está en el armario.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Miguel es alto y moreno./La pelota es roja.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. No, no puedes salir/Está prohibido hablar...
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mi libro/Tu hermano/Su mochila
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. ¿Qué hora es? Es la una/Son las dos, tres/Son las dos y media.
18. Skretanje pažnje	18. ¡Atención! ¡Escucha! ¡Cuidado!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. ¿Qué te parece? /¿Qué piensas de...?/Estoy de acuerdo/No estoy de acuerdo...

Ruski jezik

Način ostvarivanja programa

Treća godina učenja stranog jezika ima zadatak da utvrdi prethodno stečena znanja i uvede učenike u veštine razumevanja pisanog teksta i pisanja već usvojenih sadržaja. Komunikativna nastava jezika smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- učenici u početku većinom slušaju i reaguju a tek potom počinju i da govore;

- bitno je značenje jezičke poruke, a ne gramatička preciznost iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i količinu jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji (rad u učionici sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama i manje ili više složenim zadacima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem).

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan.

Tehnike (aktivnosti)

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (uglavnom fizičke aktivnosti: ustani, sedi, hodaj, skoči, igraj, ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.)
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama itd.)
- Manualne aktivnosti (seckanje, bojenje, pravljenje predmeta od glinamola ili slanog testa; izrada postera za učionicu ili roditelje i sl.)
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike koji nedostaju, i sl.)
- Igre
- Pevanje u grupi
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
- Pogađanje predmeta ili lica
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
- Igra po ulogama (simulacija)
- Crtanje po diktatu
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz
- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala (album fotografija odeljenja sa izleta ili proslava, izveštaj/plan nedeljnih aktivnosti sa izleta ili druženja i slično)

- Razumevanje pisanog jezika:

- a) prepoznavanje veze između slova i glasova
- b) povezivanje reči i slike
- v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstem
- g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi

- Pismeno izražavanje:

- a) povezivanje glasova i slova
- b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
- v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
- g) povezivanje reči i kratkih rečenica sa slikama

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste: da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zavisnosti u životu i društvu; da osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse, za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- da učenici stiču znanja neophodna za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- da učenici stiču osnovnu matematičku kulturu potrebnu za otkrivanje uloge i primene matematike u različitim područjima čovekove delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- da razvija učenikovu sposobnost posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, stvaralačkog i apstraktnog mišljenja;
- da razvija kulturne, radne, etičke i estetske navike učenika, kao i matematičku radoznalost u posmatranju i izučavanju prirodnih pojava;
- da učenici stiču naviku i obučavaju se u korišćenju raznovrsnih izvora znanja;
- da učenicima omogući razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih nauka i doprinese radnom i politehničkom vaspitanju i obrazovanju;
- da izgrađuje pozitivne osobine učenikove ličnosti, kao što su: istinoljubivost, upornost, sistematičnost, urednost, tačnost, odgovornost, smisao za samostalni rad;
- da interpretacijom matematičkih sadržaja i upoznavanjem osnovnih matematičkih metoda doprinese formiranju pravilnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika;

- da učenici stiču sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, jasnoću i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- da učenici usvoje osnovne činjenice o skupovima, relacijama i preslikavanjima;
- da učenici savladaju osnovne operacije s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i osnovne zakone tih operacija;
- da učenici upoznaju najvažnije ravne i prostorne geometrijske figure i njihove uzajamne odnose;
- da osposobi učenike za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- savladaju čitanje, pisanje i upoređivanje prirodnih brojeva do 1000;
- upoznaju rimske cifre (I, V, X, L, C, D, M) i princip čitanja i pisanja brojeva pomoću njih;
- uspešno obavljaju sve četiri računске operacije do 1000;
- upoznata svojstva operacija koriste za racionalnije (lakše) računanje;
- upoznaju zavisnost rezultata od komponenata operacije;
- znaju da izračunaju vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- umeju da pročitaju i zapišu pomoću slova svojstva računskih operacija;
- znaju da odrede vrednost izraza sa slovima iz date vrednosti slova;
- znaju da rešavaju jednostavnije jednačine u skupu brojeva do 1000;
- upoznaju i pravilno zapisuju razlomke čiji je brojilac 1, a imenilac manji ili jednak 10;
- uspešno rešavaju tekstualne zadatke;
- formiraju predstave o pravoj i polupravoj;
- uočavaju i umeju da crtaju prav, oštar i tup ugao;
- znaju da crtaju paralelne i normalne prave, kvadrat, pravougaonik, trougao i kružnicu (pomoću lenjira, trougaonika i šestara);
- stiču predstave o podudarnosti figura (preko modela i crtanja);
- znaju da odrede obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- upoznaju merenje mase tela i zapremine tečnosti, kao i nove jedinice za vreme (godina, vek).

Sadržaji programa

Blok brojeva do 1000

Dekadno zapisivanje i čitanje brojeva do 1000. Upoređivanje brojeva prema njihovim dekadnim zapisima. Pisanje brojeva rimskim ciframa.

Sabiranje i oduzimanje brojeva u bloku do 1000. Deljenje sa ostatkom u bloku brojeva do 100 (uključujući i usmene vežbe). Množenje i deljenje trocifrenog broja jednocifrenim.

Izrazi. Korišćenje zagrada i njihovo izostavljanje. Svojstva računskih operacija i njihova primena na transformisanje izraza i za računске olakšice.

Upotreba znakova za skup i pripadnost skupu: $\{ \}$, $\in$

Jednačine oblika poput: $x \pm 13 = 25$, $125 - x = 25$, $5 \cdot x = 225$. Nejednačine oblika poput:

$x > 15$, $x < 245$. Skup rešenja nejednačine.

Tekstualni zadaci

Razlomci oblika $\frac{1}{2}$ ($a \leq 10$).
--

Geometrijski objekti i njihovi međusobni odnosi

Kružnica (kružna linija) i krug. Crtanje pomoću šestara. Ugao. Vrste uglova - oštar, prav, tup. Paralelne i normalne prave i njihovo crtanje pomoću običnog i trougaonog lenjira.

Pravougaonik i kvadrat. Trougao. Crtanje ovih figura pomoću lenjira i šestara.

Poređenje i grafičko nadovezivanje duži. Obim pravougaonika, kvadrata i trougla.

Merenje i mere

Milimetar i kilometar. Kilogram. Litar. Godina i vek. Odnosi između manjih i većih jedinica koji ostaju u okviru bloka brojeva do 1000.

Način ostvarivanja programa

Zbog lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog časova po temama po modelu (ukupno časova za temu; časova za obradu, časova za ponavljanje i uvežbavanje)

Blok brojeva do 1000 (138; 54 + 84)

Geometrijske figure i njihovi međusobni odnosi (32; 12 + 20)

Merenje i mere (10; 4 + 6)

Glavna odlika programa matematike za mlađe razrede jeste što su akcentovani opažajni pojmovi, koji se stvaraju kroz dobro planiranu aktivnost.

Skupovi. Izdvajanjem grupa objekata, koji se posmatraju kao samostalne celine, planski se sistematizuje didaktički materijal. Da bi imenovanje ovakvih raznovrsnih celina i njihovih objekata bilo jednoobraznije i da bi se time podsticala apstrakcija, predviđa se aktivna upotreba reči skup i elemenat, bez pokušaja da se ideja skupa učini eksplicitnom. Pri izdvajanju skupova vodi se računa o tome da je na neki detetu dostupan način jasan ključ po kojem je izvršeno izdvajanje i time u njegovoj svesti potpuno određena realizacija pripadnosti.

Takođe, treba u raznovrsnim primerima i zadacima koristiti simbole za skup i pripadnost elementa skupu.

Grafičko predstavljanje raznih stvarnih situacija pomoću Venovih dijagrama (i na druge prikladne načine) ima izvanrednu saznavnu ulogu: isticanje bitnog i zanemarivanje nebitnog, razvijanje "didaktičke pismenosti" i osposobljavanje deteta za svrsishodno mišljenje. Istovremeno, time se ostvaruju razne korespondencije, što aktivno začinje i podstiče razvoj ideje o funkciji. Zato se često predviđa korišćenje dijagramskih slika i rad sa njima - spajanje, preslaganje elemenata i sl.

Dijagramske slike treba koristiti i u predstavljanju linija. Na podesan vizuelan način ili kroz prigodan jezik treba isticati svojstva relacije, zahtevajući pri tome da ih učenici i sami uočavaju, ispravno predstavljaju i u tom smislu sa njima aktivno rade. Pri tome je izlišno prerano insistiranje na terminima koji izražavaju svojstva relacija, kao i na određivanju pojmova putem definicija.

Brojevi. Program matematike u razrednoj nastavi predviđa da učenici postupno upoznaju brojeve prirodnog niza i broj nulu kako bi na kraju IV razreda u potpunosti savladali sistem prirodnih brojeva i njegova svojstva.

Operacije s brojevima, u duhu ovog programa, treba shvatiti po sledećem planu: izdvajati pogodne prirodne i didaktički pripremljene situacije koje daju značenje operacijama i brojevima uz isticanje nepromenljivosti rezultata.

Deljenje jednocifrenim brojem, sa i bez ostatka, zaokružuje minimum sadržaja obaveznih za usmeno računanje i tako čine usmeni fond za algoritme računanja sa brojevima u dekadskom zapisu.

Program predviđa prvo upoznavanje svojstava operacija, a zatim, na toj osnovi, objašnjavanje načina računanja. Time se povećava efikasnost nastave i učenicima znatno olakšava usvajanje tablica sabiranja i množenja, kao i formiranje drugih računskih umenja. Isto tako, blagovremeno izučavanje svojstava operacija i veza između njih podiže teorijski nivo celog rada iz matematike i potpunije otkriva smisao operacije. Usvajanje svakog svojstva operacije prolazi kroz nekoliko etapa: pripremna vežbanja, odgovarajuće operacije na odabranim primerima, formulisanje svojstva, primena svojstva u određivanju vrednosti izraza i načinu računanja.

Pored pismenog računanja, u III razredu treba i dalje poklanjati pažnju usmenom računanju, jer ono često brže i jednostavnije dovodi do rezultata i ima prednost u praktičnom životu kad se računa s malim brojevima. Tako, na primer, umesto da učenici pismeno izračunavaju 8×39 , mnogo je brže i jednostavnije da usmeno izračunavaju 8×40 . Za ovakav rad neophodno je da učenici dobro shvate svojstva računskih operacija. Ovo će biti ostvareno tek kada učenicima postane potpuno jasna zavisnost između komponenata računskih operacija.

Pri izučavanju operacija, treba predvideti dovoljan broj vežbanja čijim će obavljanjem učenici izgrađivati sigurnost i spretnost usmenog i pismenog računanja. Međutim, sama ta tehnika nije dovoljna. Tek razumevanjem šta koja računaska operacija predstavlja u konkretnim zadacima, odnosno svesno odlučivanje, a ne nagađanje, kada koju operaciju treba primeniti, pretvara tu tehniku u stvarno, a ne formalno znanje.

Brojevne izraze treba obrađivati uporedo sa uvežbavanjem računskih operacija. Treba insistirati na tome da učenici tekstualno zapisane zadatke prikazuju brojevnim izrazima i da rečima iskazuju brojevne izraze, odnosno da ih čitaju. Ovakvim načinom obrađivanja brojevnih izraza, učenici se sigurno snalaze u redosledu računskih operacija i lako shvataju značaj zagrada u zadacima.

Počeci formiranja matematičkog jezika. Matematički jezik čine osnovni simboli, izrazi i formule. To je jezik tačan, jasan i istovremeno precizan.

Kod učenika se postupno izgrađuje predstava o promenljivoj, pri čemu slovo nastupa u svojstvu simbola promenljive. Učenici najpre određuju vrednosti najprostijih izraza (oblika: $a+3$, $b-4$, $a+b$, $a-b$) za različite brojevne vrednosti slova koja u njima figurišu. Kasnije postepeno upoznaju složenije izraze.

Paralelno sa slučajevima jednakosti dvaju izraza, učenici upoznaju i slučajeve nejednakosti, koji dozvoljavaju ne samo uvođenje mnogih raznovrsnosti u sistem vežbanja, nego i upoznavanje novih slučajeva kada postoji samo neki određeni broj vrednosti slova koje zadovoljavaju postavljeni uslov (npr. određujući vrednost slova za koju je istinit zapis $a + 4 < 8$, učenici se uveravaju da u njima poznatom skupu

brojeva datim uslovima udovoljavaju samo vrednosti 0, 1, 2, 3). Korisno je razmatrati i takve slučajeve kada nijedna od mogućih brojevnih vrednosti date oblasti brojeva ne ispunjava zadate uslove (na primer, u vežbanjima tipa: Odrediti vrednosti slova za koje su istiniti zapisi: $a+5<5$ i sl.).

Program predviđa da se jednačine i nejednačine, kao specijalne formule, rešavaju paralelno sa vršenjem odgovarajućih računskih operacija. Rešavanje jednačina zasniva se na poznavanju računskih operacija i njihove međusobne povezanosti. Pri rešavanju jednačina s nepoznatim elementom množenja i deljenja, treba uzimati samo primere s celobrojnim rešenjima. Kod rešavanja nejednačina u razrednoj nastavi, treba koristiti način "pogađanja" na pogodno odabranim primerima. Isto tako, uz datu nejednačinu, treba posmatrati i odgovarajuću jednačinu koja se dobija kad se u nejednačini znak nejednakosti zameni znakom jednakosti. Ako odredimo rešenje jednačine, onda je lako odrediti skup rešenja date nejednačine.

Jednačine i nejednačine pružaju velike mogućnosti za još potpunije sagledavanje svojstava računskih operacija i funkcionalne zavisnosti rezultata operacije od njenih komponenata.

Kada određeni broj zadovoljava (ne zadovoljava) datu jednačinu ili nejednačinu, onda to učenici treba da iskazuju i zapisuju rečima "tačno" ("netačno") ili na neki drugi, kraći način.

Ideja funkcije. Ideja funkcije prožima sve programske sadržaje, počevši od formiranja pojma broja i operacije. Najveći značaj na ovom planu pridaje se otkrivanju ideje preslikavanja (npr. svakoj duži, pri određenoj jedinici merenja, odgovara jedan određeni broj itd.). Izgrađivanju pojma preslikavanja pomaže uvođenje tablica i dijagrama. Na primer, u vidu tablice pregledno se može zapisati rešenje zadatka: "U dvema kutijama nalazi se ukupno 8 olovaka. Koliko olovaka može biti u jednoj, a koliko u drugoj kutiji?" Pri tome učenici uočavaju sve odnose (u prvoj kutiji broj olovaka povećava se za 1, u drugoj se smanjuje za 1, a ukupan broj olovaka u obe kutije se ne menja).

Tablični način izražavanja preslikavanja koristi se za utvrđivanje promene rezultata operacija, u zavisnosti od promene jedne od komponenata, kao i za ustanovljavanje proporcionalnosti promena pojedinih elemenata operacije.

U procesu sistematskog rada s tablicama, učenici ovladavaju samim načinom korišćenja tablica za utvrđivanje odgovarajućih zavisnosti između podataka (veličina) što je, samo po sebi, posebno važno.

Otkrivanju ideje funkcije doprinose i raznovrsna vežbanja s brojevnim nizovima. Na primer, može se dati zadatak: "Produžiti niz 10, 15, 20... Koji će broj biti u nizu na osmom (petnaestom) mestu? Da li je u datom nizu broj 45 (ili 44)? Na kojem će mestu u datom nizu biti broj 55 (ili 70)?"

Tekstualni zadaci. Tekstualni zadaci koriste se kao sadržaji raznih vežbanja, pri čemu učenici u raznim životnim situacijama uočavaju odgovarajuće matematičke relacije, i obratno - matematičke apstrakcije primenjuju u odgovarajućim životnim odnosima: oni predstavljaju sredstvo povezivanja nastave matematike sa životom. U procesu rešavanja zadataka učenici izgrađuju praktična umenja i navike koje su im neophodne u životu i upoznaju našu društvenu stvarnost. Sam proces rešavanja tekstualnih zadataka na najbolji način doprinosi matematičkom i opštem razvitku učenika. Treba nastojati da se u procesu rešavanja potpuno iskoriste sve mogućnosti koje postoje u zadacima.

Pri razmatranju svake nove operacije, prvo se uvode prosti zadaci koji su usmereni na otkrivanje smisla te operacije (zadaci za određivanje zbira, razlike, proizvoda, količnika), a zatim se uvode zadaci pri čijem se rešavanju otkriva novi smisao operacija (zadaci povezani s pojmovima razlike i količnika); na kraju se razmatraju prosti zadaci koji se odnose na otkrivanje uzajamnih veza između direktnih i obratnih operacija (zadaci za određivanje nepoznate komponente). Složene zadatke treba rešavati postupno, prema njihovoj komplikovanosti: prvo zadatke sa dve, a zatim i sa tri operacije.

Upotreba izraza predviđa se i pri rešavanju složenih zadataka. Pri rešavanju zadataka s prethodnim sastavljanjem izraza, pažnja se usredsređuje na analizu uslova zadataka i sastavljanje plana njegovog rešenja. U strukturi izraza prikazuje ceo tok rešenja zadataka: operacije koje treba obaviti, brojevi nad kojima se obavljaju operacije i redosled kojim se izvršavaju te operacije.

Sastavljanje izraza predstavlja dobru pripremu za sastavljanje najprostijih jednačina prema uslovu zadatka. U svakoj konkretnoj situaciji zadatke treba rešavati najracionalnijim načinom, uz upotrebu dijagrama,

shema i drugih sredstava prikazivanja. Neophodno je, takođe, da učenik prethodno procenjuje rezultat i da proverava tačnost samog rezultata. Proveri treba posvećivati veliku pažnju; ukazati učenicima na njenu neophodnost, na razne načine proveravanja i navikavati ih da samostalno vrše proveru rezultata. Nijedan zadatak ne treba smatrati završnim dok nije izvršena provera. Pri računanju, koje se mora obavljati tačno, treba razvijati brzinu, s tim da ona nikada ne ide na štetu tačnosti.

Geometrijski sadržaji. Osnovna intencija programa u oblasti geometrije sastoji se u tome što se insistira i na geometriji oblika, kao i na geometriji merenja (merenje duži, površi, tela). Izučavanje geometrijskog gradiva povezuje se s drugim sadržajima početne nastave matematike. Koriste se geometrijske figure u procesu formiranja pojma broja i operacija s brojevima; i obratno, koriste se brojevi za izučavanje svojstva geometrijskih figura. Na primer: pojam razlomka daje se pomoću deljenja duži i kruga na jednake delove; distributivno svojstvo množenja ilustruje se izračunavanjem obima pravougaonika (ili površine pravougaonika podeljenog na dva manja pravougaonika); komutativno svojstvo množenja prikazuje se na pravougaoniku koji je rastavljen na jednake kvadrate, zadaci o kretanju ilustruju se na dužima itd.

Početna nastava geometrije mora biti eksperimentalna, tj. najprostije geometrijske figure i neka njihova svojstva upoznaju se praktičnim radom, preko raznovrsnih modela figura u toku posmatranja, crtanja, rezanja, presavijanja, merenja, procenjivanja, upoređivanja, poklapanja itd. Pri tome učenici uočavaju najbitnija i najopštija svojstva određenih figura koja ne zavise od vremena, materijala, boje, težine i dr. Tako učenici stiču elementarne geometrijske predstave, apstrahujući nebitna konkretna svojstva materijalnih stvari.

Iako osnovu nastave geometrije u mlađim razredima čine organizovano posmatranje i eksperiment, ipak je neophodno da se učenici navikavaju, u skladu sa uzrastom, ne samo da posmatraju i eksperimentišu već da i sve više rasuđivanjem otkrivaju geometrijske činjenice.

Sistematski rad na razvijanju elementarnih prostornih predstava kod učenika u razrednoj nastavi treba da stvori dobru osnovu za šire i dublje izučavanje geometrijskih figura i njihovih svojstava u starijim razredima osnovne škole.

Merenje i mere. Za upoznavanje metarskog sistema mera treba koristiti očigledna sredstva i davati učenicima da mere predmete iz okoline (u učionici, školskom dvorištu, kod kuće itd.). Isto tako, neophodno je i da se učenici vežbaju da procenjuju "odoka" (npr. razdaljinu između dva predmeta i sl.), pa da po završenom takvom merenju, utvrđuju izračunavanjem koliko su grešku učinili. Prilikom obrade mera za površinu treba koristiti modele u veličini kvadratnog metra, kvadratnog decimetra, kvadratnog centimetra kao i crteže ovih modela. Mere za površinu treba obrađivati uporedo sa odgovarajućim gradivom iz geometrije.

Pretvaranje jedinica u manje i veće jedinice treba pokazivati i uvežbavati na primerima, ali u zadacima ne treba preterivati s velikim brojem raznih jedinica. Blagovremenim uvođenjem metarskog sistema mera, otpada potreba da se višeimeni brojevi izdvajaju u poseban odeljak, odnosno računске operacije sa višeimenim brojevima treba izvoditi uporedo s računanjem s prirodnim brojevima na taj način što će se višeimeni brojevi pretvarati u jednoimene brojeve najnižih jedinica.

Osnovni zahtevi u pogledu matematičkih znanja i umenja učenika

Znati:

- niz brojeva do 1000;
- tablične slučajeve operacija (napamet); tablicu sabiranja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve oduzimanja, tablicu množenja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve deljenja;
- jedinice za dužinu, masu i zapreminu tečnosti;
- svojstva računskih operacija.

Umeti:

- čitati, zapisivati i upoređivati brojeve prve hiljade;
- vršiti četiri osnovne računске operacije u okviru prve hiljade;
- koristiti pri obavljanju računskih operacija upoznata svojstva operacija, kao i specijalne slučajeve operacija (sa nulom i jedinicom);
- izračunati vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- koristiti znake za skup i pripadnost elementa skupu;
- rešavati jednačine (navedene u programu) na osnovu zavisnosti između rezultata i komponenata operacija;
- rešavati nejednačine (navedene u programu) metodom probanja;
- rešavati jednostavnije zadatke sa najviše tri operacije;
- zapisivati razlomke (navedene u programu);
- crtati uglove (prav, oštar i tup); paralelne i normalne prave, pravougaonik i kvadrat, trougao i krug (pomoću odgovarajućeg geometrijskog pribora);
- izračunati obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- koristiti udžbenik.

PRIRODA I DRUŠTVO

Cilj i zadaci

Cilj nastavnog predmeta *priroda i društvo* jeste upoznavanje sebe, svog prirodnog i društvenog okruženja i razvijanje sposobnosti za odgovoran život u njemu.

Zadaci ovog nastavnog predmeta su:

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih pojmova o prirodnom i društvenom okruženju i povezivanje tih pojmova;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- osposobljavanje za samostalno učenje i pronalaženje informacija;
- integrisanje iskustvenih i naučnih saznanja u sistem pojmova iz oblasti prirode i društva;
- sticanje elementarne naučne pismenosti i stvaranje osnova za dalje učenje;
- usvajanje civilizacijskih tekovina i upoznavanje mogućnosti njihovog čuvanja, racionalnog korišćenja i dograđivanja;
- razvijanje ekološke svesti i razumevanje osnovnih elemenata održivog razvoja.

Treći razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

Zadaci

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih naučnih pojmova iz prirodnih i društvenih nauka;
- razvijanje osnovnih pojmova o širem prirodnom i društvenom okruženju - zavičaju;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- sticanje elementarne naučne pismenosti, njena funkcionalna primenljivost i razvoj procesa učenja;
- osposobljavanje za snalaženje u prostoru i vremenu;
- razumevanje i uvažavanje sličnosti i razlika među pojedincima i grupama;
- korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umenja u neposrednom okruženju;
- razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, okruženju i kulturnom nasleđu.

Sadržaji programa

PRIRODA ↔ ČOVEK ↔ DRUŠTVO

*Moj zavičaj**

Oblici reljefa u okruženju: nizije, kotline i planine (podnožje, strane, obronci, vrh planine).

Oblici pojavljivanja vode u okruženju (reka i njene pritoke, bara, jezero...).

Životne zajednice (sastav zemljišta, vlažnost, uticaj svetlosti i toplote, biljni i životinjski svet) i međusobni uticaji u životnoj zajednici.

Kopnene životne zajednice (šume i *travnate oblasti*).

Kultivisane životne zajednice: obradivo zemljište (voćnjaci, povrtnjaci, njive...) i parkovi.

Karakteristični biljni i životinjski svet kopnenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita reljefa (zemljišta i kopnenih životnih zajednica).

Vodene životne zajednice (bare, jezera, reke...).

Karakteristični biljni i životinjski svet vodenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita voda i vodenih životnih zajednica.

Neživa priroda

Razlike i sličnosti vode i drugih tečnosti (providnost, gustina, voda i druge tečnosti kao rastvarači).

Ponašanje tela (materijala) u vodi i različitim tečnostima (pliva - tone, rastvara se - ne rastvara se; zavisnost brzine rastvaranja od usitnjenosti materijala, temperature i mešanja).

Promene pri zagrevanju i hlađenju tečnosti (promena temperature, isparavanje - brže, sporije, zamrzavanje...).

Osnovne karakteristike tečnosti (promenljivost oblika, prostor koji zauzima - zapremina, slobodna površina, uslovi toka ...).

Vazduh pritiska i pokreće. Promenljivost oblika i zapremine.

Promene koje nastaju pri zagrevanju i hlađenju vazduha (promena temperature, zapremine, strujanje vazduha...).

Čvrsto, tečno, gasovito - razlike i sličnosti (oblik, zapremina, ponašanje pri mehaničkim i toplotnim uticajima).

Promene materijala i objekata: povratne (isparavanje, kondenzovanje, elastičnost) i nepovratne (sagorevanje, rđanje).

Veza žive i nežive prirode

Svojstva zemljišta i njihov značaj za živi svet.

Svojstva vode i vazduha koja su značajna za živi svet i ljudsku delatnost (uticaj vode i vazduha na zemljište, biljni i životinjski svet, snaga vode i vetra ...).

Kruženje vode u prirodi.

Vremenske prilike i njihov značaj za život u okruženju.

Različiti zvuci u prirodi kao posledica kretanja.

Povezanost životnih zajednica i uloga čoveka u njihovoj održivosti.

KRETANJE U PROSTORU I VREMENU

Različiti oblici kretanja i njihove osnovne karakteristike (kretanje po pravoj liniji, kružno kretanje, kretanje tela na opruzi, klatna, talasanje... ; uočavanje uzroka nastanka nekih kretanja i periodičnog ponavljanja).

Kretanje proizvodi zvuk (treperenje zategnute žice, gumice, zategnute kože...).

Kada i kako tela padaju, klizaju se i kotrljaju naniže.

Orijentacija prema Suncu i određivanje glavnih strana sveta.

Orijentacija pomoću plana naselja.

Orijentacija na geografskoj karti Republike Srbije (uočavanje oblika reljefa, voda, naselja, saobraćajnice, granice ... zavičaj na karti Srbije).

Vremenske odrednice (datum, godina, decenija, vek - bliža i dalja prošlost).

NAŠE NASLEDE

Kako otkrivamo prošlost (svedoci bliže i dalje prošlosti).

Tragovi prošlosti: materijalni, pisani, usmeni i običajni.

Čuvamo i negujemo ostatke prošlosti.

Nekad i sad

Određivanje bliže i dalje prošlosti (život u porodici, školi, naselju, zavičaju).

Moj zavičaj i njegova prošlost - kulturna i istorijska (način života, proizvodnja i razmena dobara, zanimanja, odevanje, ishrana, tradicionalne svetkovine, igre, zabave...).

Likovi iz naših narodnih pesama, pripovedaka i bajki - povezanost događaja iz prošlosti sa mestom i vremenom događanja.

Znameniti ljudi našeg kraja (prosvetitelji, pesnici, pisci, slikari, naučnici...).

MATERIJALI I NJIHOVA UPOTREBA

Specifične promene materijala pod toplotnim i mehaničkim uticajima (metal, plastelin, voda, plastika različite tvrdoće, drvo, vosak, alkohol, krzno...).

Električna provodljivost vode, vodenih rastvora i vazduha (provera pomoću strujnog kola sa baterijom i malom sijalicom).

Vazduh - toplotni izolator.

Magnetna svojstva materijala (prirodni magneti, mogućnost namagnetisavanja tela i osobine koje tada ispoljavaju).

Svojstva materijala određuju njihovu upotrebu.

Značaj i neophodnost recikliranja materijala i racionalne potrošnje proizvoda od stakla, plastike, metala.

LJUDSKA DELATNOST

Stanovništvo našeg kraja (sličnosti, razlike, suživot).

Dečija prava, pravila grupa (poznavanje, uvažavanje i življenje u skladu sa njima).

Proizvodne i neproizvodne delatnosti ljudi i njihova međuzavisnost.

Selo i grad, sličnosti i razlike (zagađenost...), njihova povezanost, zavisnost i međuslovljenost.

Saobraćajnice u okruženju (ponašanje na saobraćajnicama: prelazak preko ulice, puta, kretanje duž puta, istrčavanje na kolovoz, korišćenje javnog prevoza, vožnja biciklom, igra pored saobraćajnica; imenovanje i prepoznavanje na geografskoj karti).

Međusobni uticaji čoveka i okruženja (način na koji čovek menja okruženje), uticaj na zdravlje i život kroz pravila ponašanja koja doprinose održivom razvoju.

Način ostvarivanja programa

Nastavni predmet *priroda i društvo* predstavlja programski kontinuitet nastavnog predmeta *svet oko nas* iz prva dva razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja. On nastavlja razvojnu koncepciju uzlaznih spiralnih krugova u građenju pojmova, usvajanju znanja, veština, stavova i vrednosti iz integrativnih oblasti prirode i društva. Postupno se razvija princip zavičajnosti koji se proteže kroz ceo prvi ciklus:

I razred *Moja okolina* (neposredno okruženje)

II razred *Moje mesto* (naselje sa okolinom)

III razred *Moj zavičaj* (prirodno i društveno okruženje, kraj)

IV razred *Moja domovina* (država Srbija, deo sveta).

Struktura programa ukazuje na kontinuitet u pojačanom razvijanju znanja iz prirodnih nauka što se ogleda u izboru sadržaja programa. Takođe, postoji nov pristup pri izučavanju prošlosti, koji je oslobođen sadržaja iz šire istorije jer ih učenici teže usvajaju na ovom uzrastu.

Kao i u prethodna dva razreda potrebno je obezbediti integrisanost gradiva koje se obrađuje, kako među različitim sadržajima programa, tako i sa drugim predmetima i realnim životom. Sistematizovanjem, dopunjavanjem i restrukturiranjem iskustvenih saznanja učenika i njihovim dovođenjem u vezu sa naučnim saznanjima, znanja se nadograđuju, proveravaju i primenjuju. Zapažanje osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti treba da budu u osnovi svih aktivnosti u realizaciji ovog programa, što na ovom uzrastu predstavlja odličan podsticaj za razvoj saznajnih sposobnosti i kognitivnih procesa učenika.

Znanja koja se stiču u okviru ovog predmeta treba da budu u funkciji odgovornog odnosa prema sebi, drugima i prirodi, odnosno treba da budu osnov za formiranje pravilnih navika, stavova i vrednosti. Za učenike je važno da mesto i ulogu čoveka u okruženju ne posmatraju po antropocentričnom modelu već da razvijaju ekocentrični pogled na svet, jer je čovek deo prirode i u skladu sa njom treba da se ponaša.

Program sadrži pet tematskih celina: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo*, *Kretanje u prostoru i vremenu*, *Naše nasleđe*, *Materijali i njihova upotreba*, *Ljudska delatnost*. Svaka od tematskih celina strukturirana je tako da ukazuje na aspekt sa kog treba razmatrati navedene sadržaje.

I tema: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo* određuje prirodni prostor sa njegovim osnovnim karakteristikama i uzajamnim vezama u okviru koga će se razmatrati navedeni sadržaji. Životne zajednice, dominantni sadržaji ove teme obrađuju se u osnovnim obeležjima ovog pojma dok se karakteristične životne zajednice u okruženju (zavičaju) izučavaju temeljnije kroz razne forme aktivnog i ambijentalnog učenja.

* *Moj zavičaj*, odnosno okruženje, predstavlja geografski prostor kraja, odnosno krajine, u čijim granicama se kreće svih pet programskih tema.

* *Kraj* - dva ili više susednih predela koji se međusobno razlikuju, ali zajedno predstavljaju određenu teritorijalnu celinu (Mačva sa Pocerinom, Podrinje, Polimlje, Gruža, Pešter...).

* *Krajina* - dva ili više krajeva sličnih geografskih karakteristika koji zajedno sačinjavaju određenu teritorijalnu celinu (Srem, Banat, Bačka, Šumadija, Negotinska krajina...).

U okviru *nežive prirode* nastavlja se sa razvojem pojmova sa kojima su se učenici susreli u prva dva razreda. Sistematizuju se znanja o objektima, vodi i vazduhu i vrši se transfer pri građenju i razumevanju pojmova čvrsto, tečno, gasovito. To podrazumeva i razmatranje fenomena povratnih i nepovratnih procesa.

Čovek kao živo i društveno biće dat je kao okosnica od koje zavise odnosi koji vladaju u životnim zajednicama. On je odlučujući faktor u održanju prirodne ravnoteže ili uzrok poremećene ekološke ravnoteže unutar životne zajednice. Često je regulator u odnosima različitih životnih zajednica, što se ne sme gubiti iz vida pri obradi sadržaja prve teme, ali i svih ostalih tema u okviru programa predmeta *priroda i društvo*.

II *Kretanje u prostoru i vremenu* - U okviru ove teme dati su sadržaji koji tumače osnovne karakteristike nekih realnih oblika kretanja (pravolinijsko, kružno..., kao i kretanje koje nastaje kao posledica sile Zemljine teže - padanje, klizanje i kotrljanje naniže). Sadržaje koji se odnose na kretanje potrebno je razmatrati fenomenološki odnosno, pored spoznavanja osnovnih karakteristika kretanja, bitno je uočiti uzroke i posledice navedenih oblika kretanja. Najpogodnije aktivnosti za realizaciju ovih sadržaja jesu: istraživanje, eksperimentisanje, ogledi, praćenje, procenjivanje, posmatranje, opisivanje i beleženje na razne načine. Tema obuhvata i sadržaje za simboličko predstavljanje prostora i vremena, kao i snalaženje (orijentacija) pomoću navedenih simbola. Ove sadržaje neophodno je obraditi radi sticanja funkcionalnih znanja i umenja potrebnih za procese daljeg učenja i radi snalaženja u svakodnevnom životu.

III *Naše nasleđe* - Ova tema u svom uvodnom delu ukazuje na tragove prošlosti (materijalne, pisane, usmene i običajne) koji nas vode u bližu i dalju prošlost i omogućuju nam da upoznamo svoje kulturno nasleđe, odnosno materijalnu i duhovnu tradiciju. Podtema *Nekad i sad* određuje vreme i prostor na putu koji sledimo, istražujući prošlost u njenim raznim pojavnim formama i obeležjima života: nekad i nekad davno, u poređenju sa ovim, sad i ovde. Nastava koja obrađuje sadržaje i teme *Naše nasleđe* ima dva vida: teorijski i praktični, podjednako zastupljen. Teorijski vid nastave daje tumačenje određenih tragova prošlosti, postavlja ih u jasno definisan kontekst, i tamo gde je to moguće prikazuje njen hronološki razvoj od nekad davno (sedam, osam vekova), nekad (jedan do dva veka), ne tako davno (nekoliko decenija ili godina unazad), pa sve do sadašnjeg vremena. Računanje davne, daleke i bliže prošlosti na vremenskoj lenti treba povezati sa nastavom matematike u trećem razredu. Praktični vid nastave podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture: obilazak etnoloških i etnografskih postavki.

IV *Materijali i njihova upotreba* - Ova tema obuhvata sadržaje čije izučavanje ukazuje na specifična svojstva materijala koji se prvo moraju fenomenološki obraditi, a tek potom povezati sa njihovom funkcionalnom primenljivošću u svakodnevnom životu. Jedna od preporučenih aktivnosti u ovoj tematskoj oblasti, u kojoj učenici mogu lično da se angažuju i daju doprinos zaštiti životne sredine i istovremeno se ponašaju u skladu sa konceptom održivog razvoja, može biti *sakupljanje i razdvajanje otpada za reciklažu (papir, plastika, limenke...)*.

V *Ljudska delatnost* je završna tema koja proizilazi iz svih prethodnih. Ona naglašava čoveka kao intelektualno, kreativno i društveno biće koje je sposobno da menja svoje okruženje, prilagođava ga sopstvenim potrebama i potrebama grupa kojima pripada. Ovde se moraju naglasiti pravila koje čovek donosi i kojih se mora pridržavati da bi zaštitio sebe, druge i svoje okruženje (zdravstveno-higijenska i saobraćajna pravila, dečja i ljudska prava koja uvažavaju različitosti i omogućuju suživot, pravila koja obezbeđuju ekološku ravnotežu u okruženju i održivi razvoj za buduće generacije). U realizaciji sadržaja ove teme moraju se imati u vidu cilj i zadaci predmeta koji omogućuju formiranje stavova i vrednosti iz sfere zdravlja, ekologije, održivog razvoja, demokratije i tehnologije.

Ovaj nastavni predmet predstavlja osnovu za izučavanje sadržaja u okviru nastavnih predmeta biologija, geografija, istorija, fizika i hemija. Ako se ima u vidu da će se učenici susresti sa tim predmetima tek za nekoliko godina važno je postepeno graditi mrežu pojmova i obezbediti pozitivan transfer znanja. Predmet ne bi trebalo opterećivati preteranom faktografijom, već se fokusirati na sticanje osnovnih znanja koja treba da budu dobro integrisana kako ne bi ostala izolovana i samim tim manje razumljiva i još manje primenljiva.

Uz navedene tematske celine nije predložen broj časova već je ostavljeno nastavniku da kroz operative planove odredi dinamiku imajući u vidu postavljene ciljeve i zadatke predmeta i konkretne uslove u kojima se odvija nastavni proces.

Prilikom realizacije nastavnih tema poželjno je ostvariti integrisan tematski i multidisciplinarni pristup. *Priroda i društvo* kao nastavni predmet ima mogućnosti za korelaciju sa obavezanim predmetima kao i sa znatnim brojem izbornih predmeta (*čuvari prirode, ruka u testu, narodna tradicija, građansko vaspitanje...*) jer su im sadržaji međusobno kompatibilni.

Za izučavanje prirodnih pojava vrlo je značajno problemsko strukturiranje sadržaja kao podsticaj radoznalosti i intelektualne aktivnosti učenika. U trećem razredu prednost i dalje imaju istraživačke aktivnosti zasnovane na čulnom saznanju, stečene praktikovanjem kroz eksperimente u osmišljenoj obrazovnoj aktivnosti, kao i u svakodnevnom životu. Poželjne su aktivnosti koje omogućuju interakciju sa fizičkom i socijalnom sredinom, jer doprinose spoznavanju sveta oko nas, tako što se otkrivaju odnosi i upoznaju svojstva i karakteristike predmeta, bića, pojava i procesa uz razvijanje socijalnih veština.

Izabrane aktivnosti treba da angažuju kako pojedina čula, tako i više čula istovremeno. Sinhronizacija čulnih utisaka daje celovitu sliku objekata, procesa, pojava i njihovu integraciju u kompleksnu sliku sveta, a uvažava različitosti u sklonostima dece pri upoznavanju sveta i procesu učenja. Dobra integracija čulnih utisaka uslov je za pravilno iskustveno saznanje i otvoren put za transformaciju predstava i opažajno-praktičnog mišljenja u pojmovno.

Kad god je to moguće, u procesu učenja treba omogućiti učenicima izbor različitih aktivnosti i sadržaja, shodno njihovim subjektivnim sklonostima, radi postizanja željenih ciljeva. Aktivnosti treba osmisлити tako da

(uz oprez) dete isprobava svoje mogućnosti. Neophodno je pružiti mu priliku da kroz aktivnosti pokaže svoju osposobljenost u praktičnoj primeni usvojenih znanja.

Značajne aktivnosti učenika u okviru predmeta *priroda i društvo* jesu:

- **Posmatranje** sa usmerenom i koncentrisanom pažnjom radi jasnog zapažanja i uočavanja sveta u okruženju (uočavanje vidnih karakteristika);
- **Opisivanje** - verbalno ili likovno izražavanje spoljašnjih i unutrašnjih zapažanja;
- **Procenjivanje** - samostalno odmeravanje;
- **Grupisanje** - uočavanje sličnosti i različitosti radi klasifikovanja;
- **Praćenje** - kontinuirano posmatranje radi zapažanja promena;
- **Beleženje** - zapisivanje grafičko, simboličko, elektronsko beleženje opažanja;
- **Praktikovanje** - u nastavi, svakodnevnom životu i spontanoj igri i radu;
- **Eksperimentisanje** - namerno modifikovane aktivnosti, ogledi koje izvodi sam učenik;
- **Istraživanje** - ispitivanje svojstava i osobina, veza i uzročno-posledičnih odnosa;
- **Sakupljanje** - pravljenje kolekcija, zbirki, albuma iz prirodnog i društvenog okruženja;
- **Stvaranje** - kreativna produkcija;
- **Aktivnosti u okviru mini-projekta** - osmišljavanje, realizacija i prezentacija;
- **Igranje** - didaktičke, edukativne i spontane igre.

Postavljeni ciljevi i zadaci predmeta realizuju se kroz nastavni proces u školi, obogaćen ostalim oblicima aktivnosti u okviru školskog programa. Za potrebe ovog predmeta posebno su pogodni: organizovane posete, šetnje, izleti, nastava u prirodi, osmišljene ekskurzije, osmišljeni časovi u prirodi, zimovanja i letovanja učenika i svi ostali oblici ambijentalnog učenja, kao i učešće u odgovarajućim akcijama u saradnji sa lokalnom sredinom, roditeljima, društvima za zaštitu životne sredine, za zaštitu životinja....

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbeničkih kompleta za treći razred, u realizaciji programa za predmet *priroda i društvo* preporučuje se i korišćenje šire literature i ostalih izvora informacija: štampanih, audio-vizuelnih i elektronskih medija; posebno autentičnih prirodnih i društvenih izvora, kao najverodostojnijih pokazatelja stvarnosti, pojava i procesa u svetu u kome živimo. Učenike treba podsticati da samostalno prikupljaju podatke i da ih kritički razmatraju.

Praćenje i vrednovanje treba obavljati kontinuirano, uvažavajući interesovanja i aktivnosti učenika u procesu učenja, a u skladu sa individualnim razvojnim sposobnostima. U procesu praćenja ostvarivanja postavljenih ciljeva i zadataka, kao i postizanju postavljenih standarda, poželjno je što manje koristiti klasične pismene provere znanja - kontrolne i pismene vežbe. Pored motivacionog značaja, ocena bi trebalo da predstavlja i odraz kvaliteta ispunjenosti postavljenih standarda (znanja, umenja, stavova i vrednosti) u okviru predmeta.

[Sledeći](#)

[Prethodni](#)

LIKOVNA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da se podstiče i razvija učenikovo stvaralačko mišljenje i delovanje u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- nastava likovne kulture ima zadatak da razvija sposobnost učenika za opažanje oblika, veličina, svetlina, boja, položaja oblika u prirodi;
- da razvija pamćenje, povezivanje opaženih informacija, što čini osnovu za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- stvaranje uslova za razumevanje prirodnih zakonitosti i društvenih pojava;
- stvarati uslove da učenici na svakom času u procesu realizacije sadržaja koriste tehnike i sredstva likovno-vizuelnog izražavanja;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje tradicionalne, moderne, savremene umetnosti;
- razvijati učenikove potencijale u oblasti likovnosti i vizuelnosti, te mu pomagati u samostalnom izražavanju korišćenjem primerenih tehnika i sredstava;
- razvijati ljubav prema vrednostima izraženim u delima svih oblika umetnosti;
- da stvara interesovanje i potrebu za posećivanje izložbi, galerija, muzeja i čuvanje kulturnih dobara;
- da osetljivost za likovne i vizuelne vrednosti koju stiču u nastavi, učenici primenjuju u radu i životu;
- razvijati senzibilitet za lepo pisanje;
- razvijati motoričke sposobnosti učenika.

Treći razred

Operativni zadaci:

- likovno izražavanje učenika u funkciji razvijanja mišljenja i vizuelnog likovnog estetskog senzibiliteta za medijume, uz korišćenje raznih materijala za komponovanje, pokret u kompoziciji, ornamentiku, prostor, odabiranje slučajno dobijenih likovnih odnosa po ličnom izboru, plakat i likovne poruke kao mogućnost sporazumevanja;
- uvođenje učenika u različite mogućnosti komunikacija;
- stvaranje uslova za razvijanje svesti o potrebi čuvanja čovekove prirodne i kulturne okoline, te aktivnog učestvovanja u kvalitetnom estetskom i prostornom uređenju životne okoline.

Sadržaji programa

KORIŠĆENJE RAZNIH MATERIJALA ZA KOMPONOVANJE

(medijumi i prošireni medijumi)

Dorada i preoblikovanje započetih oblika.

Pojmovi: medijumi - prošireni medijumi.

KOMPOZICIJA I POKRET U KOMPOZICIJI

Kompozicija linija, kompozicija boja, kompozicija oblika, kompozicija svetlina i senki, kompozicija raznih materijala u skladu sa proširenim medijumima.

Pojmovi: kompozicija.

ORNAMENTIKA

Linearna ornamentika, površinska ornamentika, trodimenzionalna ornamentika.

Pojmovi: ornament.

PROSTOR (POVEZIVANJE RAZNIH OBLIKA U CELINU)

Automatski način crtanja, subjektivno osećanje prostora, iluzija prostora, linije, površine, oblici i boje u prostoru, šaljivi prostor...

Pojmovi: prostor, iluzija prostora...

ODABIRANJE SLUČAJNO DOBIJENIH LIKOVNIH ODNOSA PO LIČNOM IZBORU UČENIKA

Slika slučaj (izvođenje emotivno-afektivnih sadržaja prema uzrastu učenika).

Pojmovi: mašta.

PLAKAT, BILBORD, REKLAMA

Vizuelne informacije, poruke, preporuke...

Pojmovi: vizuelna poruka.

LIKOVNE PORUKE KAO MOGUĆNOST SPORAZUMEVANJA

Prepoznavanje karakteristika insekata, životinja, profesija kod ljudi...

Pojmovi: vizuelno sporazumevanje.

LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE;

DELA SAVREMENIH MEDIJUMA

Izbor dela i spomenika kulture u skladu sa zahtevima celina programa i uzrasnim mogućnostima učenika.

Način ostvarivanja programa

Program likovne kulture daje svakom nastavniku slobodu, mogućnosti da ispolji kreativnost, da pronalazi odgovarajuće oblike, metode i sredstva za realizaciju. Uputstvo će mu pomoći u procesu stvaranja sopstvenih ideja, nikako, dakle, šablona, odnosno očekuje se da i sam nastavnik bude kreativan u svom radu. To znači da je potrebno da za svaki zadatak i sam nastavnik načini vizuelnu pripremu (likovni rad) kako bi uočio karakter zadatka i načine rada u realizaciji takvog zadatka, što će biti neka vrsta opomene ili samokontrole u procesu postavljanja zahteva upućenog učenicima. Najvažnije je izvršiti identifikaciju sadržaja, polazeći od opažanja okoline (prirode i veštačkog čovekovog okruženja - objekti koje je čovek načinio). Najbolje je učenje od prirode, posmatranje, opažanje i uočavanje neponovljivosti prirode, iz čega će proizaći i potreba za očuvanjem prirode, a potom simboličan izraz karakterističnih elemenata koji će označiti i prirodu učenika. To će biti prilika da se odredi pojam u sadržaju dva do tri podpojma i nekoliko informacija što će imati obrazovno značenje. Treba voditi računa da zahtev bude sveden i prilagođen uzrasnim mogućnostima učenika (njegovim psihofizičkim karakteristikama), čime će biti zadovoljen elementarni zahtev da za predviđeno vreme od jednog, do dva časa, učenik završi svoj rad. Neprimereno je da učenik završava svoje radove kod kuće, da bi ga potom nastavnik naknadno ocenio. Učenik treba da

zna kakav mu je zadatak postavljen, sam treba da pronalazi rešenja zadatka, po logici neposrednog estetskog doživljaja. Pored vizuelne pripreme nastavnik treba da ima i pismenu pripremu (pisanu) koja se oslanja na globalno i operativno planiranje za svaku godinu posebno i za svaki čas ponaosob. Nastavnik treba da priđe rešavanju zadatka samostalno. Ukoliko se desi da trenutno nema neku svoju ideju, ova kratka obrazloženja celina programa treba da mu posluže kao motivacija za pronalaženje svojih ideja. Nije preporučljivo da nastavnik nudi teme učenicima. Nastavnik treba da vodi razgovor sa učenicima kako bi svaki učenik pre početka rada došao do svoje ideje, a na osnovu ponuđenog likovnog sadržaja.

Prilikom planiranja treba voditi računa da se predvidi oko 60% obrade novog gradiva prema 40% vežbanja. Pod pojmom obrade novog gradiva podrazumeva se prvi rad predviđenog sadržaja u nekoj od predviđenih tehnika i korišćenja materijala. Vežbanjem su predviđeni isti sadržaji (ali realizovani u drugim tehnikama i drugim materijalima u odnosu na prvi rad). Svaki nastavnik bi trebalo da sačini po tim principima godišnji plan rada iz koga će kasnije sačiniti operativne planove rada za svaki mesec posebno. U procesu izrade godišnjih i operativnih planova rada, nastavnik treba da vodi računa o identifikaciji sadržaja, a najbolje bi bilo kada bi i sam nacrtao, naslikao i izvajao neki od predviđenih nastavnih jedinica - sadržaja programa, kako bi mu bile jasne predstave koliko je vremena potrebno za izradu jednog takvog rada. Isto je tako bitno da utvrdi nivo zahteva za učenike, jer ukoliko nastavnik nije u mogućnosti da realizuje takav zadatak, neprimereno je da tako nešto traži i od učenika. U procesu motivisanja učenika za rad, nastavnik će voditi razgovor o predviđenim sadržajima (likovni sadržaji), čime će stvoriti uslove, a oslanjajući se na znanja učenika stečena u drugim oblastima, da svaki učenik pronađe svoju temu za rad. Nastavnik nikad ne treba da kaže koju će temu učenici crtati, slikati ili vajati! Učenik sam treba da dođe do svoje teme, to naglašavamo prema planiranom sadržaju, kako se ne bi desilo da na svakom času nastavnik kaže "danas ćete crtati ili slikati slobodnu temu". Učenik treba da izvrši izbor teme na osnovu dobro vođenog razgovora o opažanju prirode i čovekovih tvorevina koje čine njegovo okruženje. Dobro bi bilo kada se učenici ne bi držali standardizovanih blokova za crtanje. Dobro bi bilo kada bi mogli i sami da izvrše izbor oblika i boje papira ili neke druge podloge za crtanje i slikanje. To su najčešće vrlo jeftini papiri, kao što je natron papir, pak papir, čak i novinska hartija može da posluži kao podloga za slikanje. Treba vrlo često menjati format papira, ili podloge na kojoj se nešto radi, da li je to podloga za kolaž, dekolaž ili asamblaž. Takve podloge mogu i da se prepariraju sa razblaženim brašnom i vodom, ili razblaženim lepkom za drvo, ili možda nekim drugim materijalom sa nekim drugim vezivom, što može i sam nastavnik da učini. Na taj način će početi neka vrsta istraživačkog rada u ovoj oblasti. To će ujedno biti prilika da nastavnik uočava da li su neki učenici ušli u manir koristeći određeni materijal za rad. Ako se to desi kod nekih učenika, a dešava se da postaju "vešti", treba mu ponuditi da radi sa drugim materijalom, koji će mu pružiti "otpor", a on će se truditi da reši problem te će samim tim biti doveden u situaciju da ulažući "napor" bude i kreativan.

Za nastavnika bi bilo povoljno da svake godine sačinjava novi godišnji i operativne planove rada, čime će dokazati i svoju kreativnost u stvaranju uslova za učeničku kreativnost, jer svake godine sačinjava planove na osnovu prošlogodišnjeg iskustva, što će njegovu praksu kontinuirano unapređivati.

Preporuke za ostvarivanje programa u trećem razredu

Korišćenje raznih materijala za komponovanje. Kada se govori o doradi nečeg započetog, uvek se postavlja pitanje ko ga je započeo, zašto je nešto započeto i na koji način je nešto započeto kao linija, kao površina, kao oblik. Oslonice možemo pronaći i u psihologiji, polazeći od Roršahovih mrlja, u kojim svako od nas može, zavisno od svog trenutnog afektivnog stanja, a u skladu sa ličnim iskustvom, uobraziljom i maštom, da prepozna neki oblik. Često se dešava da su takvi oblici nedorečeni i da ih samo mi kao pojedinci prepoznamo kao takve, pa sebi možemo da dajemo pravo da ih dogradimo u smislu komunikacije sa svojim socio-kulturnim miljeom. To može da ima karakter komunikacije, ali u svakom slučaju prepoznamo afektivni iskaz svakog pojedinca koji nam saopštava tu vrstu poruke. U procesu učenja treba voditi računa da se dogradnja uradi uvek u nekom drugom materijalu, kako bi posmatrač imao uvid u stvaranje ličnih kodova. Ovakvi zadaci mogu da se rešavaju u već tradicionalnim tehnikama, koje u skladu sa konvencijama zovemo medijumima, ali isto tako možemo da primenjujemo i druge savremene materijale pa ćemo to nazvati proširenim medijumima. U procesu stvaranja uslova od strane voditelja nastavnog procesa, postoji sloboda započinjanja nekog oblika u tehnikama koje se često primenjuju u školi a koje su dostupne učenicima, njihovim roditeljima i nastavnicima.

Kompozicija i pokret u kompoziciji. Polazeći od objašnjavanja osnovnog pojma kompozicije, ulazimo i u podpojam *pokret u kompoziciji*, što na tom uzrastu sobom nosi i čitav niz složenijih pitanja, koja su započeta u drugom razredu, a vezana su za kretanje oblika u prostoru. Kada se uzme u obzir fizičko kretanje u neposrednom okruženju, pre svega mislimo na prirodu, kretanje lišća na drveću, grana, ali isto

tako i kretanje ljudi u prostoru, sa svim sredstvima koje ljudi koriste za kretanje, učenike uvodimo u procese opažanja kretanja, samim tim i razumevanja uslovljenosti kretanja i da to sve može da čini neku kompoziciju po ličnom izboru. Treba dati učenicima priliku da načine taj izbor. Dakle, sve može da bude kompozicija. Ukoliko bismo primenili neke tehnike, na primer, Direrovo prozorče, a i sami smo u prilici da posvedočimo iskustveno da prozorsko okno, kao okvir, određuje segmente posmatrane prirode kao likovni prizor, naslovićemo to kao kompozicija. Ujedno, biće to prilika da upoznajemo učenike u onoj sferi kada imamo pravo da ih naučimo da postoje različiti materijali za crtanje, slikanje, vajanje, ali i proširene medijume. Kada smo pomenuli crtanje i crtačke tehnike, korisno je naučiti decu da postoje razni crtački materijali i da su najbolji olovke sa mekim grafitnim uloškom, sa oznakom B, prirodni ugljen, ali isto tako suvi i voštani pastel. Pastel može da bude i u sferi slikarskih tehnika, zavisno od načina korišćenja materijala. U školi se najčešće koristi tempera kao slikarska tehnika, ali se radi i akvarel. Neće smetati, međutim, ako govoreći o nekom umetničkom delu, kažemo učenicima i nešto o karakteristikama uljanog slikarstva ili nekog drugog načina slikanja. Govoreći o tehnikama, smatra se da decu treba da naučimo tehnikama slikanja, crtanja i vajanja, a da načine korišćenja tehnika ostavimo svakom učeniku kao izbor. Od vajarskih materijala u školama koristi se glina, vrlo često i plastelin. Glina se smatra najprimerenijim materijalom i učenike treba naučiti svojstvima gline i načinima pripremanja gline za sačinjavanje trodimenzionalnih oblika. Kada se govori o proširenim medijumima koji se mogu uraditi u vidu kolaža, dekolaža, asamblaža i kroz procese performansa, učenici mogu da shvate da zapravo sve što ima karakter otpadnih materijala, promenom značenja tih materijala, ulazi u sfere stvaralaštva. Da bi rad bio uspešan, u procesu motivisanja učenika ne treba zapostaviti povezivanje njihovih znanja i iskustava iz drugih oblasti.

Ornamentika. Objašnjavanje pojma ornament može početi razgovorom da bi ga učenici prepoznali u neposrednom okruženju. Ukoliko to ne uspe, može se pokazati neka reprodukcija vezana za umetničko i etnografsko nasleđe iz neposrednog socio-kulturnog miljea. Iz toga će proizaći i uviđanje da su ljudi imali potrebu od praistorije do danas, da popunjavaju i ukrašavaju, uslovno govoreći, neke prazne prostore, koji su u konačnom ishodu označeni kao ornament. Ostaje pitanje kako će učenici sami sačiniti svoj ornament. Nepovoljno je da precrtavaju ornamente, ali mogu sami izgraditi neku ornamentalnu formu, koju će postavljati u odnosu na ravan, prema nekom samo njima znanom ritmu. Ne treba propustiti priliku da se ritam pojavljuje i u vidu rozete, i u vidu friza. Ornamentalne forme mogu da se rade u svim tehnikama.

Prostor, povezivanje raznih oblika u celinu. U ovoj celini se u velikoj meri možemo osloniti na emotivno-afektivne sadržaje, mada ne treba zapostaviti sadržaje koji nam se nude putem tehničke slike (iluzija prostora - televizijski i kompjuterski monitor, video bim i sl.). U savremenom okruženju tehnička slika je ne samo prisutna, nego i agresivna, a iluzija prostora koja se nudi vrlo često, posle dužeg gledanja u monitor, može i štetno da utiče na mentalni razvoj učenika. Stoga je više nego neophodno skretati pažnju učenicima na vreme koje provode ispred ekrana, uz kritički osvrt na sve vizuelne informacije koje se nude putem tehničke slike. Zbog toga je od izuzetnog značaja da stanje učenikove afektivnosti bude zabeleženo i predviđenim likovnim tehnikama, kao pitanje mere suštinske vrednosti i stvaranja uslova za viši nivo kreativnosti. Preporuka je da se načini rada umetnika moderne umetnosti koriste kao oslonci za akciono stvaranje.

Odabiranje slučajno dobijenih likovnih odnosa po ličnom izboru učenika. U ovoj celini se i dublje i šire mogu razvijati emotivno-afektivni sadržaji iz prethodne programske celine. U svim likovnim tehnikama mogu se stvarati šire likovne celine, koje naizgled nemaju nekog posebnog značaja, pogotovo ne mimetičkih sadržaja, da bi se svaki učenik opredelio za neki detalj kog će izmestiti iz celine (sečenjem, cepanjem), da bi se tako, u skladu sa njegovim kriterijuma, izvršio izbor nekog novog likovnog rada. Sam čin odabiranja može da ima karakter stvaranja.

Plakat, bilbord, reklama. Naše šire okruženje ispunjeno je informacijama koje se upućuju putem plakata, u poslednje vreme bilbordima, a posebno reklamama koje ne zaobilaze ni decu, iako su upućene odraslima. Takve reklame su i vizuelne komunikacije, vrlo agresivne, pa se postavlja pitanje i kritičkog odnosa prema njima, jer su zasnovane na profitu i marketingu pojedinih firmi koje su zainteresovane za komunikaciju sa potrošačima. Za učenike je vrlo složeno takvo ikoničko tumačenje bilbordova, ali isto tako je složena uopštena komunikacija putem plakata. Iz svih tih razloga, učenici treba da dođu do jednog nivoa informacija obrazovnog karaktera, ali ne sme da se propusti prilika da oni i sami pokušaju komunikaciju putem likovnih rešenja u vidu plakata. Takva rešenja, posle jedne ozbiljne pripreme u dijalogu sa učenicima, mogu da budu ostvarena u svim predviđenim likovnim tehnikama, a u skladu sa uzrasnim mogućnostima učenika.

Likovne poruke kao mogućnost sporazumevanja. Iz prethodnih celina programa proizilazi zahtev za razvijanje vizuelnog komuniciranja u smislu stvaranja kodova, ali i razvijanje kriterijuma u dekodiranju ponuđenih vizuelnih poruka. Povezujući znanja iz raznih oblasti, može da se razgovara sa učenicima o prepoznavanju karakteristika insekata, životinja, kao i profesija ljudi u odgovarajućem socio-kulturnom miljeu. Učenici sami, na primeru, mogu da kažu da su i, mimo škole, naučili kako mogu prepoznati poštara, lekara, milicionera ili možda neko drugo lice zavisno od uniforme koju nosi, ili predmeta kojim se bave. Zato će biti značajno da u nekoj od raspoloživih likovnih tehnika, simbolično izraze profesiju ili karakteristiku neke životinje, odnosno insekta, da bi na osnovu tih karakteristika svi oni koji gledaju određeni crtež ili sliku, mogli prepoznati poruku koju im šalje neki pojedinac.

Likovna dela i spomenici kulture kao i dela savremenih medijuma. Uz svaku od celina programa, u svim razredima osnovne škole, potrebno je pokazati neko od umetničkih dela ili spomenika kulture. Važno je naglasiti da ne moraju uvek da budu umetnička dela, nego i predmeti etno-kulture koja se odnose na sredinu u kojoj učenici žive. Povezivanjem sa iskustvima iz drugih oblasti, a sa idejom da se gradi iskustvo na iskustvo, smatra se da će i ova oblast doprineti ukupnom valjanom razvoju učenikove ličnosti.

MUZIČKA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj

- razvijanje interesovanja, muzičke osetljivosti i kreativnosti;
- osposobljavanje za razumevanje mogućnosti muzičkog izražavanja;
- razvijanje osetljivosti za muzičke vrednosti upoznavanjem muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.

Zadaci

- negovanje sposobnosti izvođenja muzike (pevanje/sviranje);
- sticanje navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i osposobljavanje za razumevanje muzičkih poruka;
- podsticanje stvaralačkog angažovanja u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
- upoznavanje tradicionalne i umetničke muzike svoga i drugih naroda;
- razvijanje kritičkog mišljenja;
- upoznavanje osnova muzičke pismenosti i izražajnih sredstava muzičke umetnosti.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- pevaju pesme po sluhu;
- slušaju vredna dela umetničke i narodne muzike;
- izvode dečje, narodne i umetničke igre;

- sviraju na dečjim muzičkim instrumentima;
- usvajaju osnove muzičke pismenosti.

Sadržaji programa

Izvođenje muzike

a) Pevanje

- Pevanje pesama (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja, tradicionalne i umetničke muzike koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je moguće (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).
- Pevanje i izvođenje muzičkih igara (igre uz pokret, didaktičke igre).
- Pevanje modela i namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.

b) Sviranje

- Sviranje pratnje za brojalice, pesme, igre na ritmičkim dečjim instrumentima.
- Sviranje jednostavnijih pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.

Slušanje muzike

- Slušanje vokalno-instrumentalnih kompozicija za decu i kratkih instrumentalnih kompozicija različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.
- Slušanje narodnih pesama i igara.

U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različita tempa, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka. Osposobljavati učenike da navedu primere prisustva muzike u svakodnevnom životu.

Stvaranje muzike

- Ritmičkim i zvučnim efektima kreirati jednostavne pratnje za brojalice, pesme, priče, stihove, muzičke igre, koristeći pritom različite izvore zvuka (glas, telo, Orfov instrumentarijum).
- Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.
- Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjaljka, melodijska dopunjaljka sa potpisanim tekstom, melodijska dopunjaljka.
- Improvizovanje dijaloga na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.

Način ostvarivanja programa

Nastava muzičke kulture u osnovnoj školi svojim sadržajima i aktivnostima značajno doprinosi celokupnom razvoju učenika. Kod učenika se razvija ljubav prema muzičkoj umetnosti i smisao za lepo i uzvišeno, potpomaže njegov svestrani razvoj, oplemenjuje ga i ulepšava mu život.

Tokom nastave, u vidu osmišljenih aktivnosti, omogućuje se razvijanje sposobnosti izražavanja zvučnim sredstvima (glasom ili instrumentom), upoznavanje vrednih dela muzičke umetnosti i sticanje potrebe da samostalno upoznaju muzička dela iz oblasti narodnog i umetničkog stvaralaštva.

Savladavanjem muzičke pismenosti i razvijanjem ukusa osposobljavaju se učenici da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje okoline.

Nastava muzičke kulture ostvaruje se međusobnim prožimanjem sledećih muzičkih aktivnosti:

- **pevanje i sviranje**, uz postupno upoznavanje i usvajanje ritmičkih struktura, muzičkog pisma i intonacije;
- **slušanje muzike** i usvajanje osnovnih pojmova iz opšte muzičke kulture;
- aktivnosti u **muzičkom stvaralaštvu**.

U trećem razredu pevanje i sviranje ostvaruje se po sluhu i sa notnog teksta, oponašanjem demonstracije učitelja, ili uz pomoć različitih zvučnih pomagala. Započinje se sa upoznavanjem muzičkog pisma i nastavlja do kraja osnovnog školovanja. Usvajanje najosnovnije veštine čitanja nota omogućava učenicima lakše i tačnije pevanje jednostavnih melodija, kao i aktivno sticanje informacija o sviranju na pojedinim instrumentima. Poželjno je povezivanje muzičkih sadržaja sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je to moguće ostvariti.

Preporuke za ostvarivanje programa u trećem razredu

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, igre sa pevanjem, opismenjavanje učenika.

- Dečje pesme.
- Igre sa pevanjem.
- Usvajanje muzičkog rečnika u vezi sa pevanjem/sviranjem: p (piano) za tiho pevanje-sviranje, mf (meccoforte) srednje jako, polujako, f (forte) za jako pevanje-sviranje.
- Savlađivanje tonske visine i solmizacije u obimu cl-gl.
- Usvajanje muzičkog pisma: linijski sistem, violinski ključ, trajanje tonova (polovina note, četvrtina note, osmina note i odgovarajuće pauze) u taktu 2/4.

Sviranje

- Sviranje i pevanje modela i namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.
- Izvođenje jednostavnijih pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Ponavljanje kraćeg zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motoričnosti).

Slušanje muzike

- Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti);
- Navikavati učenike na pažljivo slušanje muzike;
- Upoznavati muzička dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Muzičko stvaralaštvo

- Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje naučenih pesmica;

- Izmišljanje malih ritmičkih celina ostvarenih spontano izgovorenim ili otpevanim grupama glasova.
- Slobodno improvizovani dijalozi pomoću dečjih instrumenata (deca biraju iste ili različite instrumente).
- Improvizacija dečje melodije na vlastiti ili od strane učitelja predložen stih.
- Slobodno izmišljanje pokreta uz muziku.

Didaktičko-metodička uputstva

Preporučeni sadržaji ovog nastavnog predmeta treba da pruže znanja i informacije učenicima kako bi mogli da s razumevanjem i radošću prate, razlikuju, doživljavaju i procenjuju muzičke vrednosti.

Da bi bili realizovani ciljevi prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja, kao i zadaci programa obrazovanja i vaspitanja, potrebno je obezbediti nastavna sredstva u skladu sa važećim normativima.

Saznajni proces u nastavi muzičke kulture zasniva se na doživljavanju muzike kroz pesmu i slušanje muzike. Učenicima se prenose neophodni elementi, koji čine osnovu muzičke pismenosti i znanja, a u funkciji su boljeg razumevanja muzike.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času, a čas muzičke kulture treba da bude doživljaj za učenike. Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Nastava treba da se odvija u vedroj i radnoj atmosferi. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi. U prvoj etapi nastava se svodi na forme rada koje najviše odgovaraju psihofizičkom razvoju učenika. To su: brojalice, pesme, muzičke igre, slušanje muzike i sviranje na Orfovim instrumentima.

Domaće pismene zadatke ili pisane testove, kontrolne zadatke, referate ne treba zadavati u okviru ovog predmeta ni u jednom razredu.

Nastavu treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine uz učestvovanje na takmičenjima i muzičkim priredbama.

Sadržaj *Muzičke kulture* čine aktivnosti:

- izvođenje muzike;
- slušanje muzike;
- stvaranje muzike;
- horsko i orkestarsko muziciranje.

Zahtevi programa po aktivnostima

Izvođenje muzike

Pevanje u trećem razredu jeste pevanje po sluhu i pevanje sa notnog teksta. Potrebno je da učenici saznaju kako se uči pesma i pomoću nota, to jest da nauče čitanje i pisanje nota i ostalih muzičkih znakova pomoću kojih će sami doći do melodije.

Pevanje dečjih pesama u školi treba da bude osnovni sadržaj rada u nastavi muzičke kulture. Nastava ima zadatak da kod učenika razvija ljubav prema muzičkoj umetnosti i smisao za lepo i uzvišeno, potpomaže njegov svestrani razvoj, oplemenjuje ga i ulepšava mu život.

Nastavnik je slobodan u izboru predloženih pesama, ali mora voditi računa da u njegovom radu budu zastupljene narodne, prigodne, pesme savremenih dečjih kompozitora kao i kompozicije sa festivala dečjeg

muzičkog stvaralaštava, koje su stvarala deca. Radi aktualizacije programa, nastavnik takođe, može naučiti učenike da pevaju i poneku pesmu koja se ne nalazi među predloženim kompozicijama, ako to odgovara cilju i zadacima predmeta i ako odgovara kriterijumu vaspitne i umetničke vrednosti. Izborom kompozicija pruža se mogućnost i proširivanja znanja iz drugih oblasti. Učenjem pesama deca mogu lakše da savladaju pravilnu dikciju, kako našeg tako i stranog jezika.

Pre obrade pesme, poželjno je ispričati priču čiji je sadržaj u vezi sa tekstom kako bi se probudilo interesovanje za pesmu, a samim tim i razvila učenikova mašta.

Stvaranje pogodne atmosfere za učenje nove pesme potrebno je da bi dete svaku pesmu maksimalno pozitivno doživelo, da u sebi prepozna emocije koje su podstakle kompozitora i nadahnule ga da stvori kompoziciju. Nastavnik treba da peva iz srca, izražajno. Potrebno je, takođe, da vodi računa i ispravlja nepravilno disanje učenika pri pevanju ili loše držanje tela prilikom sedenja.

U trenucima kada učenici pokazuju zamor i dekoncentraciju na bilo kom času, nekoliko minuta pevanja veselih dečjih pesama, uz pokret, razvedriće premorena lica i omogućiti im da ponovo krenu na usvajanje novih znanja iz različitih predmeta. Poželjno je svaki radni dan početi i završiti pevanjem pesama.

Sviranje

Sviranje je dogradnja pevanju i postoje opravdani razlozi za postojenje te aktivnosti. U svakom odeljenju postoji jedan broj učenika koji ima manje ili veće poteškoće u pevanju. Da dete ne bi postalo malodušno, izbegavalo učestvovanje u muzici, pružiti mu i druge mogućnosti afirmacije na muzičkom području, a to je upravo sviranje.

Sviranje na instrumentima Orfovog instrumentarija razvija kod učenika svest o sopstvenim mogućnostima. Učenik postaje svestan potrebe savlađivanja muzičke pismenosti, jer mu ona pomaže da se bavi muzikom.

Sa sviranjem na Orfovom instrumentariju započeli smo u I i II razredu. Tu su se uglavnom koristili ritmički instrumenti: zvečke, daire, triangl, doboš, štapići itd. Ako su se učenici tada, eksperimentalno, upoznali i sa melodijskim instrumentima (metalofon, ksilofon), onda će sviranje u trećem razredu biti lakše.

Na prvim časovima, u kojima je planirano sviranje, mogu se obnoviti ranije obrađene brojalice i pesme. Isto tako, za sviranje na melodijskim instrumentima mogu se koristiti i notni primeri pojedinih pesama koje su učenici solmizaciono obradili.

Osnovni oblici sviranja na dečjim instrumentima:

- sviranje takta,
- sviranje ritma,
- sviranje melodije,
- sviranje pauza.

Muzičke igre

Muzičkim igrama dete izražava svoje muzičke sposobnosti. Za razvijanje veštine pokreta izvoditi igre laganijeg tempa. U situacijama kada su pravila igre složenija i zahtevaju veći napor dece, nastavnik ih može podeliti u dve grupe, od kojih jedna peva, a druga izvodi pokret. Igre se izvode, uglavnom, kolektivno sa različitim rasporedom uloga. Posle stvorene atmosfere za novu igru, igra se uči prvo sa manjom grupom sposobnijih učenika, kako bi ostali od njih mogli da nauče. Igra se savlađuje u celini, a pevanje mora da počne tačnim intoniranjem početnog tona. Nove pokrete treba uvežbati pre savlađivanja čitave igre.

Muzičke igre mogu da budu: didaktičke, igre sa pevanjem, igre uz instrumentalnu pratnju, male muzičke dramatizacije.

Slušanje muzike

Organizacija časa slušanja muzike treba da bude sasvim jasna, sa pripremljenim očiglednim sredstvima. Od prvog dana dete treba da bude u kontaktu sa dobrom muzikom koja odgovara njegovom uzrastu, i treba nastojati da učenici dođu do muzičkog doživljaja vlastitom reprodukcijom (pretežno pevanjem, manje sviranjem).

Budući da je slušanje muzike aktivnost usmerena na estetsko vaspitanje učenika, potrebna je odgovarajuća muzička interpretacija; ako muzika nije živa, potrebna je kvalitetna reprodukcija.

Treba slušati muziku napisanu za decu, ali tome se mogu dodati i kratke, jednostavne kompozicije koje, iako nisu posebno komponovane za njih, mogu poslužiti za slušanje. Dimenzije, struktura i sadržaj kompozicija treba da budu takvi da ih deca mogu prihvatiti kao svoj muzički doživljaj.

Učenike inspirisati da opažaju i uočavaju sve važnije elemente slušane kompozicije. Poželjno je da učenici sami objašnjavaju svoja osećanja i zapažanja posle odslušane kompozicije, a da nastavnik usmerava i sređuje njihove utiske. Kroz različit odnos prema umetničkom delu, učenici će razvijati svoju kritičnost, individualni odnos prema umetnosti, što je od posebnog značaja za njihova dalja iskustva.

Slušanje muzičke priče i dalje je vrlo omiljen oblik slušanja muzike kod učenika mlađih razreda. Zbog dužine trajanja ovog književno-muzičkog oblika, slušanje treba raščlaniti na dve ili tri manje celine. Dobro je posle svake takve celine prekinuti slušanje i proveriti da li su učenici shvatili sadržaj priče do tog trenutka. Slušanje samostalnih muzičkih celina iz priče može se ponoviti i drugom prilikom, kao podsećanje na priču. Svako novo slušanje će dovesti do novih saznanja. Slušanje nekih kompozicija iz programa za prethodni razred može se ponoviti i u sledećem razredu.

Dečje stvaralaštvo

Nastava muzike treba učeniku da pruži što više prilika za oslobađanje i razvijanje njegovog muzičkog izražavanja. Stvaralački rad podstiče učenika da pronađe onaj način izražavanja koji mu najviše odgovara.

Dečja mašta je nepredvidiva, nemoguće je unapred obuhvatiti sve oblike ritmičko-zvučnih muzičkih celina koje mogu nastati u razredu. Učenici svakog razreda će pronaći sopstveni način muzičkog izražavanja.

Ako su učenici naviknuti da uz pesmu koju pevaju izvode njen metar i ritam, oni će ta znanja koristiti u svojim improvizacijama. U III razredu neće im biti teško da samostalno sastave ritmičko-metričku pratnju uz odabranu pesmu.

Nastavnik može podsticati učenike da:

- smišljaju novi tekst uz poznate brojalice,
- smišljaju umetke unutar brojalice,
- sastavljaju brojalice gde svaki učesnik mora dodati novu reč ili stih,
- sastavljaju ritmičke celine po određenom modelu (ponovi moje, dodaj svoje),
- stvaraju pesme s tekstem (nastavnik peva prvi deo pesme, odgovara jedan od učenika).

Razni pokušaji stvaralaštva uz primenu dečjih instrumenata, kod učenika izaziva posebno interesovanje, jer se kod njih, u ulozi "izvođača", više razvija mašta i inspiracija za oblikovanje ritma i melodije. Time se sistematično i kontinuirano podstiče učeničko stvaralaštvo.

Praćenje i vrednovanje učenika

U trećem razredu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ocenjivanje je brojčano. Ono je u funkciji praćenja napredovanja učenika.

Da bi se pratilo napredovanje učenika, važno je da nastavnik upozna muzičke sposobnosti svakog učenika. Nekada se muzičke sposobnosti pojedinca mogu uočiti vrlo rano, ili je polagan rast nekih sposobnosti takav da ih često smatramo potpunim izostankom. Kroz nastavu muzičke kulture postavlja se zahtev da se kod učenika razvija estetski doživljaj, mašta, veštine, navike i stvaralački impuls.

Svakom učeniku treba omogućiti najbolji mogući razvoj u okviru vaspitno-obrazovnog rada, bez pogrešnih reagovanja tipa: *Ti nemaš sluha*. Osnovni zadatak nastavnika jeste da hrabri i podstiče učenika.

Ocenjivanje je sastavni deo procesa učenja i nastave, a treba da podrži učenje i doprinese njegovoj uspešnosti. Ono zahteva maksimalno realne i objektivne kriterijume u ocenjivanju svakog učenika pojedinačno. Procene o tome koliko je koji učenik lepo i muzikalno interpretirao pesmu više su u domenu estetskog procenjivanja. Nastavnik razredne nastave treba da sagleda opšte angažovanje i rad učenika i prema tome da donese adekvatnu i realnu ocenu.

Celokupno gradivo ostvaruje se samo u školi.

Preporučene kompozicije za pevanje u trećem razredu

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme

1. Dođel Mara - crnogorska narodna pesma
2. Falila mi se prošena moma
3. S one strane Dunava - iz Srbije
4. Savila se bela loza vinova - naroda iz Srbije
5. Sadila sam bosiljak
6. Božićna pesma - narodna (Bijelo Polje)
7. Oj, javore, javore
8. Ja posadih

Dečje pesme

1. Avanture maloga Juju
2. Rođendanska
3. Lovac Joca - Srđan Barić
4. Nestašni dečaci - J. Marinković
5. Sneg - Stefanović
6. Šaputanje - Nikola Hercigonja

7. Vuče, vuče, bubo lenja
8. Poslednji cvet - B. Stančić
9. Na slovo - pesma iz Engleske
10. Kukavica - B. Stančić
11. Zvono - B. Stančić
12. Vejavica - B. Stančić
13. Ide jesen - B. Stančić
14. Volim da se kupam - M.

Muzičko-didaktičke igre

1. Mamino kolo - L. Prelaz
2. Kukavica - Tomerlin
3. Baka Mara - S. Korunović

Modeli

1. Farba Mića vrata
2. Lazara majka karala

Sviranje na Orfovim instrumentima

1. Idu, idu mravi
2. Polazak u školu - B. Stančić
3. Na selu - P. Stoković
4. Do vrha je stigao - Stančić/Dragić
5. Ersko kolo
6. Pod onom - crnogorska narodna pesma
7. Moj deda - M. Petrov
8. Blistaj, blistaj, zvezdo mala

Pesme čiji su stvaraoci deca

1. Zima - Milica Etinski, Novi Sad
2. Zevak - Bojana Dimovski, Glogonj
3. Kokoška - Stevan Ćirić, Sokobanja
4. Šuma - Andrijana Ristić, Sokobanja

Preporučene kompozicije za rad horova

1. Državna himna
2. Himna sv. Savi
3. Školska himna
4. Pada kiša - Dejan Despić
5. Vivak - Stevan Mokranjac
6. Svitac - Petar Ozgijan
7. Kolariću paniću - Vojislav Ilić
8. Majka - Aleksandar Korać
9. Solmizacija - R. Rodžers (pesma iz filma "Moje pesme, moji snovi")
10. Zdravo vojsko - M. Ilić Beli
11. Lepo ti je rano uraniti
12. Dunje ranke
13. Vivak - Josif Ce
14. Al je lep ovaj svet - Stevan Mokranjac
15. Na Avinjonskom mostu - pesma iz Francuske
16. Vuče, vuče, bubo lenja - R. Graić
17. Kanon - pesma iz Francuske
18. Novogodišnji praznik - M. Dragutinović
19. Dođi, vrapče mali - Merima Dragutinović
20. Kad si srećan - pesma iz Švedske

Preporučene kompozicije za slušanje u trećem razredu

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme i kola

1. Rasti, rasti moj zeleni bore
2. Domaćice od kuće

3. Niški vez - narodno kolo
4. Izgubljeno stado
5. Nebo je tako vedro
6. Tiho noći
7. Čarobna frula (izbor) - Bora Dugić
8. Izgubljeno stado

Pesme za decu

1. Molimo za finu tišinu - Aleksandar Korać
2. Al je lep ovaj svet - Stevan Mokranjac
3. Drugarstvo - Minja Subota
4. Šaputanje - Nikola Hercigonja
5. Volim - Novak Radulović
6. Bumbari i pčele - Stanojlo Rajičić
7. Uspomena - Radonja Vučeković

Domaći kompozitori

1. Marš na Drinu - Stanislav Binički
2. Srpski kinonik - Hvalite - nepoznati autor
3. Svita kroz svemir - Aleksandar Obradović
4. Il rukovet - Stevan Mokranjac
5. Rastkova odluka - Slavica Stefanović
6. Ježeva kuća (dečja opera) - Zlatan Vauda

Strani kompozitori

1. Bumberov let - Nikolaj Rimski Korsakov
2. Leptir - Gabrijel Fore
3. Igra šećerne vile - Petar Ilić Čajkovski
4. Poloneza A-dur - Frederik Šopen
5. Valcer a-moll - Frederik Šopen
6. Na drvenom konju - Robert Šuman
7. Arija - Johan Sebastijan Bah

8. Radecki marš - Johan Štraus
9. Godišnja doba - Petar Ilić Čajkovski
10. Valcer cveća - Petar Ilić Čajkovski
11. Karneval životinja - Kamij Sen-Sans
12. Delfini - Muzička grupa Eklips

Filmska muzika

1. Muzika iz filma "Snežana"

FIZIČKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja jeste da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Zadaci nastave fizičkog vaspitanja jesu:

- podsticanje rasta, razvoja i uticanje na pravilno držanje tela;
- sticanje motoričkih sposobnosti;
- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;
- sticanje teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje radi razumevanja značaja i
- suštine fizičkog vaspitanja definisanog ciljem ovog vaspitno-obrazovnog područja;
- formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti;
- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada;
- sticanje i razvijanje svesti o potrebi zdravlja, čuvanja zdravlja i zaštiti prirode i čovekove sredine.

Treći razred

Operativni zadaci:

- zadovoljavanje osnovnih dečjih potreba za kretanjem i igrom;
- razvijanje koordinacije, gipkosti, ravnoteže i eksplozivne snage;
- sticanje motoričkih umenja u svim prirodnim (filogenetskim) oblicima kretanja u različitim uslovima: elementarnim igrama, ritmici, plesnim vežbama i vežbama na tlu; upoznavanje sa kretnim mogućnostima i ograničenjima sopstvenog tela;
- stvaranje pretpostavki za pravilno držanje tela, jačanje zdravlja i razvijanje higijenskih navika;

- formiranje i ovladavanje elementarnim oblicima kretanja - "motoričko opismenjavanje";

- stvaranje uslova za socijalno prilagođavanje učenika na kolektivan život i rad.

Sadržaji programa

ATLETIKA

Tehnika trčanja: ponoviti vežbe iz prethodnih razreda; iz upora mešovitog sa rukama na zidu, ribstolu ili nekoj spravi, telo koso opruženo: naizmenično podizanje pete (vrhovi prstiju opiru se o tlo) i spuštanja na celo stopalo, sa opružanjem kolena; podizanje prednožno pogrčene jedne noge (zamašne), opružanje kolena stajne noge (odrazne); isto, ali nekoliko puta ponoviti istom nogom, podizanje pete i drugom opružanje kolena i obrnuto; iste vežbe ponoviti u mestu i laganom kretanju, sa palicama ispod pogrčenih laktova i iza leđa. Deonicu od 40 metara podeliti na četiri dela, polazak iz uspravnog položaja sa malim nagibom u pravcu trčanja: prvih 10 metara lagano pretrčati sa podizanjem prednožno pogrčene (zamašne) noge i opružanje kolena odrazne; drugih 10 metara pretrčati preko poređanih prepreka i postavljanjem stopala na liniju; trećih 10 metara brzo trčanje, poslednjih 10 metara lagano trčanje i iza ciljne linije meko zaustavljanje. Brzo trčanje na 40 metara sa polaskom iz visokog položaja i čučnja.

Skokovi: ponoviti vežbe skakanja i preskakanja (u dubinu, preko prepreka, kratke i duge vijače) i kombinovati sa vežbama trčanja.

Skok uvis: prekoračnom tehnikom.

Skok udalj: zgrčnom tehnikom.

Bacanja

Bacanje loptice u cilj: ponoviti iz prethodnog razreda; bacanje levom i desnom rukom.

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Vežbe na tlu (za učenike i učenice): ponovite elemente iz prethodna dva razreda; povaljka na leđima sa obuhvatanjem kolena na ravnoj i kosoj površini. Za naprednije: kolut nazad na kosoj površini; kolut nazad iz čučnja ili seda (sa i bez pretklona) do upora; stav na lopaticama - sveća; mala vaga; priprema za stav o šakama: penjući korak uz zid ili ripstol (leđima okrenut); iz upora stojećeg zamah jednom do visokog zanoženja i odraz druge i sa promenom nogu. Predvežbe za premet strance. Obaveznu vežbu na tlu iz prethodnog razreda dopuniti kolutom nazad i stavom na lopaticama diferencirano prema sposobnostima učenika. Za učenike dečje poskoke zameniti sa: tri trčeća koraka, sunožni doskok i skok uvito.

Preskok (za učenike i učenice). Priprema za preskok kozlića: ponoviti žablje skokove i vežbe skokova u dubinu (sa sprava, iz prednjih na krugovima, vratilu ili dvovisinskom razboju); sunožni skokovi iz suručnog hvata na ripstolu u visini grudi; sunožni odskok i doskok na povišenu površinu; sunožni uzastopni poskoci na dasku držeći se za ruke pomagača; sa nekoliko koraka zaleta, jednonožni odskok ispred daske, doskok sunožno na dasku, sunožni doskok na strunjaču; iz upora na kozliču, nekoliko uzastopnih odskoka podići kukove uz pomoć dva pomagača; iz čučnja, na početku švedskog sanduka, visine dva okvira: opružanjem zglobova nogu, žablji skok, doskok na kraj sanduka i sunožnim odskokom i opružanjem tela sunožni doskok na strunjaču.

Vratilo (za učenice i učenike): uzmak koracima uz kosu površinu do upora stražnjeg, premah odnožno do upora jašućeg, spust unazad do visa zavesom o potkoleno, provlakom do visa uznetog i kroz vis stražnji saskok.

Klupa, niska greda, (za učenice): ponoviti vežbu iz prethodnog razreda i dodati naskok: licem prema klupi, gredi - bočno, zalet i odrazom jedne noge naskok u stav na drugoj nozi, slobodnom zanožiti, odručiti; saskok pruženim telom.

Paralelni razboj do visine grudi (za učenike): naskok u upor pomicanje napred raznoručno, suručno, saskok; naskok, njih u potporu, saskok u zanjihu; na početku razboja, naskok u upor, njih u upor, saskok u zanjihu (za naprednije učenike).

Dohvatni krugovi (učenici): sunožnim odrazom vis uzneto, spust napred do sunožnog stava.

Organizovati međurazredno takmičenje u obaveznom sastavu na tlu i spravama prema programu stručnog aktiva.

RITMIČKA GIMNASTIKA I NARODNI PLESIVI

Ponavljjanje i utvrđivanje gradiva iz prethodnog razreda. Elastično i meko hodanje i trčanje.

Estetsko oblikovanje tela:

- vežbe za oblikovanje trupa (pretklon, zaklon, otklon);

Okreti (istoimeni na obe noge, za 90° i 180°) sa pokretima ruku;

Skokovi: makazice i mačji skok;

Vijača: galop i povezati sa elementima iz prethodnog razreda.

Lopta: bacanja i kotrljanja. Povezati u ritmički sastav sa loptom do 16 3/4 taktova.

Plesovi: Savila se bela loza vinova. Jedno kolo prema izboru.

OSNOVI TIMSKIH IGARA

Osnovni stavovi u mestu i kretanju - napred, nazad, levo desno, cik-cak, sa položajem ruku karakterističnim za pojedine sportske igre; okretanje oko jedne noge (pivotirnje).

Rukomet: držanje lopte (manje gumene, ili plastične), uz radni položaj tela, sa dve ruke i zamahom na gore, u visini ramena odvajanje lopte na jednoj šaci - naizmenično sa obe strane; dodavanje i hvatanje u paru jednom rukom u mestu; u trojkama, dva učenika, jedan iza drugog, sa jedne strane i jedan sa loptom na suprotnoj strani 3-4 metara udaljenosti: vežbač bez lopte se kreće sa nekoliko koraka u susret vežbaču sa loptom, zauzima osnovni stav, prima loptu i vraća vežbaču sa suprotne strane, posle čega se kreće unazad do polaznog položaja, iza saigrača, koji ponavlja istu vežbu; u trojkama sa dve lopte: dva učenika, svaki sa loptom bočno, jedan naspram drugog, sa 3-4 metara odstojanja, a treći je na suprotnoj strani bez lopte, na kraćem odstojanju, kreće se u osnovnom stavu ulevo ili udesno, i uvek kada se nalazi nasuprot vežbača sa loptom, zaustavlja se u osnovni stav, prima i vraća loptu, nakon čega nastavi kretanje bočno naspram drugog igrača sa loptom i ponavlja vežbu; šutiranje iz mesta; vođenje lopte u mestu i kretanju; igra sa korišćenjem naučenih elemenata 3:3.

Košarka: podizanje lopte sa poda, sa dve ruke, gornjim hvatanjem i zauzimanje radnog položaja tela; isto, posle nekoliko trčećih koraka prema lopti; prehvatanje lopte iz ruke u ruku, posle kruženja lopte oko kukova; baciti loptu uvis i posle odbijanja od tla, uhvatiti loptu sa dve ruke i zauzeti osnovni stav (paralelni, dijagonalni); u paru, potiskivati loptu sa dve ruke, u visini grudi, naizmeničnim opružanjem i savijanjem ruku; dodavanje i hvatanje sa dve ruke, sa kraćeg odstojanja, u mestu i posle kretanja prema lopti i zaustavljanja u osnovni stav; dodavanje u trojkama, licem prema košu, s leva na desno i obrnuto, preko srednjeg vežbača; pivotiranje sa loptom; vođenje lopte u mestu i kretanju sa zaustavljanjem i pivotiranjem; šutiranje iz mesta, sa i bez korišćenja table, posle vođenja lopte u kretanju i zaustavljanja. Igra 3:3 uz korišćenje naučenih elemenata.

Odbojka: osnovni stav u mestu, sa položajem ruku za odbijanje, iznad glave i podlakticama; u kretanju (napred, nazad, bočno) i sa zaustavljanjem; u mestu: učenik podbaci sebi loptu (plastičnu) iznad glave, zauzme osnovni stav i primi loptu u "gnezd", bez odbijanja; ista vežba, ali posle 2-3 koraka; ista vežba sa odbijanjem iznad glave; u paru: osnovni stav, učenik sebi podbaci loptu i odbija napred partneru, ovaj uhvati loptu i izvede istu vežbu; ista vežba, sa odbijanjem podlakticama; iste vežbe izvoditi preko lastiša;

jedan učenik podbaci loptu visoko uvis, i posle odbijanja lopte od tla, drugi učenik je odbije iznad glave (podvlačenjem ispod lopte); donji čeonni servis; igra 1:1 i 2:2, početni podbacivanjem ili serviranjem, sa različitim zadacima u igri.

Zdravstveno vaspitanje:

- tvoja fizička forma
- lična higijena i higijena zdravlja
- pravilna ishrana
- pravilan ritam rada i odmora
- prva pomoć.

Minimalni obrazovni zahtevi

Atletika: trčanje na 40 metara, na različite načine po deonicama od 10 metara; prekoračna tehnika skoka uvis, zgrčna tehnika skoka udalj.

Vežbe na spravama i tlu: obavezni sastav na tlu, niskoj gredi i vratilu; paralelni razboj: njih u potporu, saskok; preskok: posle nekoliko koraka zaleta, sunožnog odskoka sa daske, uz pomoć dva učenika (za naprednije bez pomoći) vertikalno usmeren skok, doskok na povišenu površinu, opružanjem tela, odskok i saskok na strunjaču.

Ritmička gimnastika: obavezni sastav sa loptom.

Osnovi timskih igara: osnovni stavovi u mestu i kretanju; držanje lopte u rukometu i košarci, dodavanje u paru, vođenje u mestu; odbojka: iz osnovnog stava u obruču: podbacivanje lopte iznad glave, odbijanje prstima, hvatanje, podbacivanje, (ponoviti, 6-8 puta uzastopno, naizmenične visine - nisko-visoko).

Zdravstveno vaspitanje: pravilno držanje tela, lična higijena i higijena zdravlja, pravilna ishrana, ritam rada i odmora.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Dodatni rad organizuje se za učenike koji ispoljavaju posebnu sklonost i interesovanje za sport.

Rad se odvija u sportskim sekcijama ili školskim ekipama koje se formiraju prema interesovanju, sposobnostima i polu učenika. Nastavnik sačinjava *poseban program*, uzimajući pri tom u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika, kao i takmičarski program za školsku populaciju.

AKTIVNOSTI U PRIRODI - OBAVEZNI PROGRAM

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi: *Dva krosa* - jesenji i prolećni (dužinu staze određuje stručni aktiv).

KURSNI OBLICI I OBAVEZAN STRUČNO-PEDAGOŠKI RAD

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj i radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u časovnoj, školskoj i vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada, kao i obavezan stručno-instruktivni rad.

Plivanje

Učenici nižih razreda treba da imaju po jedan kurs plivanja u svakom razredu, a najmanje jedan u prvom i drugom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Kurs plivanja planira se za 12 časova od ukupnog fonda predviđenog za zajednički program. Nastavnik ili instruktor sprovodi obuku plivanja i usavršavanje obučene tehnike. Na kraju obuke, učenik treba da prepliva najmanje do 20 m izabranom tehnikom.

Sportska aktivnost od značaja za društvenu sredinu

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj je škola ima interesa (stoni tenis, borilački sportovi, veslanje i kajakrenje...). Ova aktivnost planira se za učenike od trećeg do osmog razreda, a program priprema i sprovodi nastavnik ili instruktor.

Obavezan stručno-instruktivan rad

Ukoliko nije organizovana predmetna nastava u trećem i četvrtom razredu, programski sadržaj ciklusa iz vežbi na tlu i spravama sprovodi ili predmetni nastavnik, ili razredni učitelj, uz obaveznu stručnu pomoć predmetnog nastavnika.

ŠKOLSKA I DRUGA TAKMIČENJA

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja kao integralni deo procesa fizičkog vaspitanja, prema planu stručnog aktiva u i to:

Obavezna unutarškolska (međudodeljenjska i međurazredna) u:

- gimnastici (u zimskom periodu)
- atletici (u prolećnom periodu)
- najmanje u jednoj timskoj igri (u toku godine).

Međuškolska takmičenja:

- opštinska, okružna, regionalna
- i republička.

Unutarškolska takmičenja organizuju se za učenike nižih i viših razreda, a program sačinjava i sprovodi stručni aktiv. Stručni aktiv i škola plan i program unutarškolskih takmičenja prilagođava, pored ostalog, i predloženom kalendaru školskih sportskih takmičenja od strane Saveza za školski sport i olimpijsko vaspitanje Srbije.

Način ostvarivanja programa

Osnovne karakteristike programa

1. Programska koncepcija fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi zasniva se na jedinstvu nastavnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja fizičkog vaspitanja.
2. Program fizičkog vaspitanja pretpostavlja da se kroz razvijanje fizičkih sposobnosti i sticanje mnoštva raznovrsnih znanja i umenja, učenici osposobljavaju za zadovoljavanje individualnih potreba i sklonosti, u krajnjem, za korišćenje fizičkog vežbanja u svakodnevnom životu. Iz tih razloga, u programu su precizirani operativni zadaci s obzirom na pol i uzrast učenika, a program se ostvaruje kroz sledeće etape: utvrđivanje stanja; određivanje radnih zadataka za pojedince i grupe učenika; utvrđivanje sredstava i metoda za ostvarivanje radnih zadataka; ostvarivanje vaspitnih zadataka; praćenje i vrednovanje efekata rada; ocenjivanje.

3. Programski zadaci ostvaruju se, osim na redovnim časovima, i kroz vančasovne i vanškolske organizacione oblike rada, kao što su izlet, kros, kursni oblici, slobodne aktivnosti, takmičenja, korektivno-pedagoški rad, dani sporta, priredbe i javni nastupi.

4. Da bi fizičko vaspitanje bilo primereno individualnim razlikama učenika, koji se uzimaju kao kriterij u diferenciranom pristupu, nastavnik će svakog učenika usmeravati na one programske sadržaje u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada koji odgovaraju njegovim individualnim interesovanjima i mogućnostima.

5. Program polazi od činjenice da se cilj fizičkog vaspitanja ne može ostvariti bez aktivnog i svesnog učešća učenika u nastavnim i drugim oblicima rada, te se predviđa sticanje određenih teorijskih znanja, koja omogućavaju učeniku da shvati zakonitosti procesa na kojima se zasniva fizičko vežbanje. Teorijsko obrazovanje treba da bude usklađeno sa nivoom intelektualne zrelosti i znanjima koje su učenici stekli u drugim nastavnim predmetima. Za obradu pojedinih tema ne predviđaju se posebni časovi, već se koriste razne mogućnosti da se u toku vežbanja učenicima pružaju potrebne informacije u vezi sa konkretnim zadatkom.

6. Učenicima, koji usled oslabljenog zdravlja, smanjenih fizičkih ili funkcionalnih sposobnosti, lošeg držanja tela i telesnih deformiteta ne mogu da prate obavezni program, obezbeđen je korektivno-pedagoški rad, koji se realizuje u saradnji sa odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.

7. Programski sadržaji odnose se na one vežbe i motoričke aktivnosti koje čine osnov za sticanje trajnih navika za vežbanje i za koje škola ima najviše uslova da ih realizuje (prirodni oblici kretanja, vežbe oblikovanja, atletika, vežbe na tlu i spravama, ritmička gimnastika, igre). Kako su za ostvarivanje postavljenog cilja pogodne i one motorne aktivnosti koje nisu obuhvaćene obaveznim programom, predviđaju se kursni oblici nastave. To su skijanje, plivanje, klizanje, veslanje, kao i one aktivnosti za koje je zainteresovana sredina u kojoj škola živi i radi.

8. Radi ostvarivanja postavljenih programskih zadataka, određenim zakonskim regulativima, precizira se obaveza škole da obezbedi sve prostorne i materijalne uslove rada za uspešno ostvarivanje vrlo složenih društvenih interesa u školskom fizičkom vaspitanju.

Organizacija obrazovno-vaspitnog rada

Proces fizičkog vaspitanja usmeren je na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,
- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika,
- teorijsko obrazovanje.

Ove komponente čine jedinstven i veoma složen proces fizičkog vaspitanja, a u praksi svi ti zadaci prožimaju se i povezuju sa situacijama koje nastaju u toku rada.

1. U cilju *razvijanja fizičkih sposobnosti* - snage, brzine, izdržljivosti, preciznosti, gibljivosti i pokretljivosti, na svim časovima, vančasovnim i vanškolskim oblicima rada, sprovodi se niz postupaka (metoda) i oblika rada putem kojih se postižu optimalne vrednosti ovih sposobnosti, kao osnov za uspešno sticanje motoričkih znanja, umenja, navika i formiranja pravilnog držanja tela.

Program za razvijanje fizičkih sposobnosti sačinjava nastavnik. Ovaj program se izvodi u pripremnom delu časa, kao vežbe oblikovanja, frontalno, sa svim učenicima istovremeno, koje utiču na opštu fiziološku i emocionalnu pripremu za vežbanje i, pre svega, na svojstvo pokretljivosti, kao jedne od funkcionalnih svojstava aparata za kretanje. U toku rada, nastavnik treba da postepeno usmerava učenike na samostalno izvođenje ovih vežbi kao naučenih, kako bi njegova pažnja bila usmerena na ispravljanje grešaka u izvođenju tih zadataka i kako bi ih uspešnije pripremao da vežbanje koriste i u slobodno vreme. Takođe, u ovom delu časa mogu se koristiti i vežbe, koje kao delovi biomehaničke strukture glavnog zadatka, služe za obuku i uvežbavanje konkretnog programskog zadatka. Učenicima, koji iz zdravstvenih razloga imaju specifične vežbe, potrebno je obezbediti posebno mesto za vežbanje u ovom delu časa. Kao

najpogodnije metode za školsko fizičko vaspitanje, prilagođene iz sportskog treninga, jesu za trčanja (opterećenje u submaksimalnom intenzitetu) *metod trajnog rada*; za tehničke discipline iz atletike i sportsku gimnastiku *metod intervalno intenzivnog i ekstenzivnog rada*; za sportske igre kombinacija prethodno navedenih. Rad se organizuje frontalno ("kružni rad" sa velikim - dugim - krugom) ili grupno uz glavni zadatak ("kružni rad" kao "kratki krug") sa individualnim doziranjem. Pri izradi programa, koji sadrži do 10 vežbi, treba voditi računa da u redosledu vežbi ne budu neposredno jedna za drugom dve istorodne vežbe, odnosno vežbe koje angažuju iste mišićne grupe. Za svakog učenika nastavnik ispunjava *radni karton*. *Radni kartoni* su obavezan didaktički materijal kojeg koristi nastavnik. Nastavnik može da koristi i druge metode koje su poznate u teoriji i praksi.

2. *Programski sadržaji* dati su po razredima, a gde je to potrebno, odvojeno i prema polu. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije može suprotstaviti posledicama svakodnevne hipokinezije i na one koji su u našoj sredini najrazvijeniji i za koje ima interesovanja u pojedinim sredinama.

Predmetna nastava organizuje se u trećem i četvrtom razredu. Ukoliko nije moguće da se nastava fizičkog vaspitanja u ova dva razreda izvodi kao predmetna, obezbeđuje se *stručno-instruktivan rad* za ciklus iz vežbi na tlu i spravama i plivanja.

U starijem razredu, u programu su dati samo ključni programski sadržaji, ali ne i veći izbor vežbi pomoću kojih one treba da se ostvare. To je učinjeno radi toga da bi nastavnik fizičkog vaspitanja, mogao slobodno i kreativno da iznalazi efikasna rešenja i bira vežbe pomoću kojih će tok fizičkog vežbanja da prilagođava specifičnostima učeničkih mogućnosti (diferencirani pristup), prostornim i materijalnim uslovima rada.

Programom se predviđa najmanje jedan *kurs za obuku plivanja* od prvog do četvrtog razreda i aktivnosti koja je od interesa za sredinu kojoj škola živi i radi.

Program kursnih oblika smatra se integralnim delom obaveznog nastavnog programa i, s obzirom na to da se za njegovu realizaciju traže specifični materijalni uslovi, to će se ova nastava organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave, u drugim objektima u suprotnoj smeni od redovne nastave (plivanje) i na drugim objektima, a u za to planirane dane.

2.2. Od organizacionih oblika rada koji treba da doprinesu usvajanju onih umenja i navika koji su od značaja za svakodnevni život, program se realizuje u vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada i predviđa:

- upućivanje učenika na samostalno vežbanje;
- korektivno-pedagoški rad;
- izleti;
- krosevi;
- takmičenja;
- dani sporta;
- slobodne aktivnosti.

Razredni učitelj (ili predmetni nastavnik) treba da upućuje učenike da u slobodno vreme *samostalno vežbaju*, jer se sadržaji u najvećoj meri savladavaju samo na času fizičkog vaspitanja. Zbog toga bi se ova uputstva prvenstveno odnosila na one učenike čije fizičke i motoričke sposobnosti ne zadovoljavaju, ali i na ostale, kako bi stekli trajnu naviku za vežbanje. U tom smislu, tokom časova fizičkog vaspitanja, razredni učitelj i nastavnik treba da učenicima prikaže i objasni vežbe, koje za određeno vreme oni treba kod svojih kuća, samostalno, ili uz pomoć drugih, da savladaju. Posle izvesnog perioda, razredni učitelj ili nastavnik, na redovnim časovima kontrolisaće šta je učenik od postavljenih zadataka ostvario.

Korektivno-pedagoški rad organizuje se sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti, oslabljenog zdravlja, sa telesnim deformitetima i lošim držanjem tela i to:

- sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti radi se na savladavanju programskih sadržaja, koje učenici nisu uspjeli da savladaju na redovnoj nastavi, kao i na razvijanju fizičkih sposobnosti, uglavnom, snage, brzine i izdržljivosti;

- sa učenicima oslabljenog zdravlja rad se organizuje u saradnji sa lekarom-specijalistom, koji određuje vrstu vežbe i stepen opterećenja;

- sa učenicima koji imaju loše držanje tela, ili deformitete, rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom ili fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen deformiteta i, s tim u vezi, vežbe koje treba primeniti. Teži slučajevi telesnih deformiteta tretiraju se u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja, vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program sačinjavaju nastavnik i lekar specijalista, i on treba da je primeren zdravstvenom stanju učenika. Na taj način, praktično nema učenika koji su oslobođeni nastave fizičkog vaspitanja, već se njihovo vežbanje prilagođava individualnim mogućnostima.

Izleti se mogu organizovati po odeljenjima, ili sa više odeljenja, a njihove operativne zadatke, kao i lokaciju, utvrđuju zajedno stručni aktivni nastavnika fizičkog vaspitanja, uz saradnju sa svim drugim aktivima koji kroz izlet treba da realizuju svoje zadatke. Izleti se organizuju u radne dane, ili subotom, kao poludnevni.

Krosevi se održavaju dva puta godišnje za sve učenike. Organizacija ovog zadatka zbog velikog broja učesnika, osim što pripada nastavniku fizičkog vaspitanja, zadatak je i svih nastavnika škole. Održavanje kroseva pretpostavlja blagovremene i dobre pripreme učenika. Kros se održava u okviru radnih dana, planiranih za ovu aktivnost. Aktivni nastavnika utvrđuje mesto održavanja i dužinu staze, kao i celokupnu organizaciju.

Takmičenja učenika čine integralnu komponentu procesa fizičkog vaspitanja na kojima učenik proverava rezultat svoga rada. Škola je obavezna da stvori materijalne, organizacione i druge uslove kako bi školska takmičenja bila dostupna svim učenicima. Aktivni nastavnika na početku školske godine sačinjava plan takmičenja (propozicije, vreme...), koja se organizuju posle redovne nastave, radnom subotom ili na Dan sporta. Obavezna su međuoddeljenjska, ili međurazredna takmičenja iz atletike, vežbi na tlu i spravama i jedne timske igre. Učenici učestvuju i na onim takmičenjima koja su u sistemu republičkih takmičenja za školsku populaciju.

Dani sporta, dva u toku školske godine, planiraju se godišnjim programom rada škole u okviru obaveznih radnih dana i mogu se koristiti za kros, finalna školska takmičenja, prijateljske sportske susrete i školske priredbe i nastupi sa programom iz fizičkog vaspitanja (javni čas).

Slobodne aktivnosti organizuju se najmanje jednom nedeljno prema planu rada kojeg sačinjava nastavnik fizičkog vaspitanja. Na početku školske godine, učenici se opredeljuju za jednu od aktivnosti za koje škola ima uslova da ih organizuje. Ukoliko u školi nastavu fizičkog vaspitanja izvodi samo jedan nastavnik, on može da u toku školske godine organizuje časove slobodnih aktivnosti za više sportskih grana, tako što će za određeni vremenski period planirati i određenu sportsku granu (npr. u jesenjem, za atletiku, u zimskom, za košarku itd.). Na taj način zadovoljila bi se interesovanja učenika za različite sportske aktivnosti.

Zahtev da se cilj fizičkog vaspitanja ostvaruje i preko onih organizacionih oblika rada koji se ostvaruju u vančasovno i vanškolsko vreme, podrazumeva i prilagođavanje celokupne organizacije i režima rada škole, te će se u koncipiranju godišnjeg programa rada vaspitno-obrazovno delovanje proširiti i na ove organizacione oblike rada i za njihovu realizaciju obezbediti potreban broj dana i neophodni materijalni uslovi za rad. Na taj način, čitav proces fizičkog vaspitanja u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada biće jedinstven i pod kontrolnom ulogom škole, kao najodgovornijeg i najstručnijeg društveno-vaspitanog faktora, kako bi se sačuvala osnovna programska koncepcija nastave fizičkog vaspitanja.

3. *Teorijsko obrazovanje* podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu vežbaonog procesa i zakonitosti razvoja mladog organizma, kao i sticanje higijenskih navika, znanja o zdravlju, kako bi shvatili krajnji cilj koji fizičkim vaspitanjem treba da se ostvari. Sadržaji se realizuju na

redovnim časovima, na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima, uz praktičan rad i za to se ne predviđaju posebni časovi.

Iz oblasti *zdravstvenog vaspitanja* teorijski deo programskih sadržaja realizuju se u toku nastavne školske godine sa četiri časa (dva u prvom polugodištu i dva u drugom polugodištu) i na svakom praktičnom času. Nastavnik realizuje predložene teme određuje teme shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Prilikom donošenja godišnjeg plana i programa vaspitno obrazovnih zadataka škole, na nivou aktiva i nastavnčkog veća usaglašavaju se tematska područja koja će se realizovati iz oblasti zdravstvenog vaspitanja.

Časovi fizičkog vaspitanja - organizacija i osnovni didaktičko-metodički elementi

Osnovne karakteristike časova fizičkog vaspitanja treba da budu: jasnoća nastavnog sadržaja; optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita; izbor racionalnih oblika i metoda rada; izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti; funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme; puna vedrina i aktivnost učenika tokom časa - motorička i misaona; vizualizacija pomoću savremenih tehničkih sredstava.

U III razredu časovi se moraju dobro organizovati, kako u pogledu jasnih i preciznih oblika i metoda rada, tako i u pogledu stvaranja radne i vedre atmosfere. U didaktičkoj četvorodelnoj podeli treba da prevladaju igre, ali i sadržaji koji zahtevaju preciznost izvođenja, a kojima prethode tačna uputstva učitelja ili predmetnog nastavnika. Zatim, učitelj ili predmetni nastavnik treba da prati tok rada i ukazuje na greške, kako bi sadržaji, pretežno prigodnog karaktera, dali dobru osnovu za usvajanje sadržaja sa konvencionalno složenijom biomehaničkom strukturom, koji se planiraju za naredne razrede. Od metoda prevladava metod žive reči, praktični prikazi zadatka od strane učitelja ili učenika starijih razreda, kao i prikazi prigodnih sadržaja putem slika, skica i video-tehnike. Na kraju časa, učitelj ili predmetni nastavnik, prigodnim rečima treba da ocenu rada tokom proteklog časa i učenike upozna sa narednim sadržajem. Nikako ne treba da se dogodi situacija da deci nije jasno koje sadržaje su uvežbavali i u kojoj meri su ih savladali. U tom cilju će i pedagoške mere, kao što su pohvale i isticanje dobrih primera izvođenja, uticati na efikasniju saznavnu funkciju i motivisanost za usvajanje određenih znanja i sticanje navika, pošto deca u ovom uzrastu imaju velike potrebe za takmičenjem, što samo treba pozitivno usmeriti.

Prilikom izbora oblika rada, učitelj ili predmetni nastavnik treba da uzme u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, količinu sprava i rekvizita, dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka, što znači da prednost ima onaj oblik rada (frontalni, grupni, individualni) koji se pravovremeno primenjuje. *Frontalni rad* se obično primenjuje u početnoj fazi obučavanja i kada je obezbeđen dovoljan prostor i količina rekvizita u odnosu na broj učenika (trčanja, vežbe na tlu, elementi timskih igara); *grupni rad* sa različitim zadacima primenjuje se u fazi uvežbavanja i to tako da su grupe stalne za jednu tematsku oblast, sastavljene prema individualnim sposobnostima učenika (homogenizirane), a koje i čine osnov u diferenciranom pristupu izboru sadržaja, u odnosu na te individualne sposobnosti, radna mesta u grupnom radu, osim glavnog zadatka, treba da sadrže i pomoćne sprave za uvežbavanje delova biomehaničke strukture glavne vežbe (predvežbe), kao i one vežbe koje se odnose na razvijanje one sposobnosti koja je relevantna za izvođenje glavne vežbe (najviše tri vežbe iz radnog kartona). Na taj način radno mesto je po sadržaju konzistentno u odnosu na glavni zadatak, što je u skladu sa principima intenzivno organizovane nastave. *Individualan rad* se, uglavnom, primenjuje za učenike manjih sposobnosti, kao i za učenike natprosečnih sposobnosti.

Prilikom izbora metodskih postupaka obučavanja i uvežbavanje motoričkih zadataka, nastavnik treba da odabere vežbe takve obrazovne vrednosti koje će za raspoloživ broj časova obezbediti optimalno usvajanje tog zadatka.

Demonstracija zadatka mora da bude jasna i precizna što podrazumeva korišćenje savremenih tehničkih mogućnosti (konturogrami i video-tehnika), kako bi nastavnik efikasnije upućivao učenike na zakonitosti koje vladaju kretanjem, čime se, tokom vežbanja, ostvaruje njihova motorna i misaona aktivnost.

Planiranje obrazovno-vaspitanog rada

Nastava fizičkog vaspitanja organizuje se sa po tri časa nedeljno. Nastavnik treba da izradi:

- *opšti globalni plan rada*, koji sadrži sve organizacione oblike rada u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada sa operativnim elementima za konkretnu školu;

- *opšti globalni plan po razredima*, koji sadrži organizacione oblike rada koji su predviđeni za konkretan razred i njihovu distribuciju po ciklusima. Zatim, ovaj plan rada sadrži distribuciju nastavnog sadržaja i broj časova po ciklusima i služi kao osnova za izradu operativnog plana rada po ciklusima;

- *plan rada po ciklusima* sadrži obrazovno-vaspitne zadatke, sve organizacione oblike rada koji se realizuju u konkretnom ciklusu, raspored nastavnog sadržaja sa vremenskom artikulacijom (mesec, broj časova i redni broj časova) i metodске napomene.

Nastavno gradivo podeljeno je u tri ciklusa ili četiri ukoliko se za taj razred predviđa kursni oblik. To su:

- jedan ciklus za atletiku;

- jedan ciklus za vežbe na tlu i spravama;

- jedan ciklus za timsku igru;

- jedan ciklus za kursni oblik (ukoliko je planiran za određeni razred u časovnoj organizaciji rada);

- teorijski deo (2+2) za realizaciju tema iz zdravstvenog vaspitanja.

Ukoliko se organizuje kursni oblik za aktivnost u časovnoj organizaciji rada, onda se planira četvrti ciklus, tako što se po četiri časa oduzima od prva tri ciklusa. Nastavno gradivo po ciklusima može da se ostvaruje u kontinuitetu za jedan vremenski period (npr. atletika u jesenjem, vežbe na tlu i spravama u zimskom i timska igra u prolećnom), ili u dva perioda (npr. trčanja i skokovi iz atletike u jesenjem, a bacanja u prolećnom periodu).

Praćenje i vrednovanje rada učenika

Praćenje napretka učenika obavlja se sukcesivno u toku cele školske godine, na osnovu jedinstvene metodologije koja predviđa sledeće tematske celine. U trećem razredu ocenjivanje se vrši broičano, na osnovu ostvarivanja ciljeva operativnih zadataka i ostvarivanju minimalnih obrazovnih zahteva.

1. Stanje motoričkih sposobnosti;

2. Stanje zdravlja i higijenskih navika;

3. Dostignuti nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika;

4. Odnos prema radu.

1. Praćenje i vrednovanje motoričkih sposobnosti u prva dva razreda vrši se na osnovu savladanosti programskog sadržaja kojim se podstiče razvoj onih fizičkih sposobnosti za koje je ovaj uzrast kritičan period zbog njihove transformacije pod uticajem fizičkih aktivnosti - koordinacija, gipkost, ravnoteža i eksplozivna snaga.

2. Stanje zdravlja i higijenskih navika, prati se na osnovu utvrđivanja nivoa pravilnog držanja tela i održavanja lične i kolektivne higijene i usvojenosti i primeni znanja iz oblasti zdravlja.

3. Step savladanosti motornih znanja i umenja sprovodi se na osnovu minimalnih programskih zahteva, koji je utvrđen na kraju navođenja programskih sadržaja.

4. Odnos prema radu vrednuje se na osnovu redovnog i aktivnog učestvovanja u nastavnom procesu, takmičenjima i vanškolskim aktivnostima.

Ocenu odličan (5) dobija učenik koji je radom u toku školske godine poboljšao svoje fizičke sposobnosti i čiji rezultati znatno prevazilaze standarde uzrasta; koji u sportsko tehničkim dostignućima znatno prevazilazi postavljene zahteve po obimu i kvalitetu i koji ima veoma aktivan odnos prema fizičkoj kulturi. Učenik ima visok stepen razvijenosti fizičkih sposobnosti ako vežbe izvodi sa optimalnim amplitudama, eksplozivno i koordinirani pokret. Vežbe oblikovanja, posebno za trbušnu i leđnu muskulaturu, kao i za rameni pojas, izvodi lako i može da ih ponovi u jednom ritmu više od većine.

Programske sadržaje je uspešno savladao i to više od minimalnih programskih zahteva, uključuje se u sportske sekcije i druge sportske aktivnosti izvan škole, pliva (ako je sprovedena obuka ili drugi način). Učenik ima osnovne higijenske navike, uredan je i redovan na časovima fizičkog vaspitanja.

Ocenu vrlo dobar (4) dobija učenik koji radom u toku školske godine poboljšava svoje fizičke sposobnosti i čiji rezultati prevazilaze standarde uzrasta; koji u sportsko tehničkim dostignućima prevazilazi postavljene zahteve po obimu i kvalitetu i koji ima aktivan odnos prema fizičkoj kulturi. Učenik ima dobro razvijene fizičke sposobnosti, ali neke vežbe izvodi uz manje poteškoće - u gipkosti, eksplozivnosti, koordinaciji i u ravnoteži. Vežbe za leđnu i trbušnu muskulaturu, kao i rameni pojas, izvodi lako i može da ih ponovi iznad proseka odeljenja.

Programske sadržaje savladava iznad minimalnih programskih zahteva uz izvesne manje poteškoće pojedinih i stalno ili povremeno se uključuje u rad sportskih sekcija.

Učenik ima osnovne higijenske navike, urednog je opšteg izgleda, redovan je i aktivan na časovima fizičkog vaspitanja.

Ocenu dobar (3) dobija učenik koji je radom poboljšao u toku školske godine fizičke sposobnosti u granicama standarda, čiji su rezultati u sportsko tehničkim dostignućima u granicama minimalnih obrazovnih zahteva i čiji je odnos prema fizičkoj kulturi zadovoljavajući. Učenik ima prosečno razvijene fizičke sposobnosti, ako vežbe izvodi bez dovoljnih amplituda, sa većim poteškoćama u koordinaciji pokreta, eksplozivnosti i gibljivosti. Vežbe za trbušnu i leđnu muskulaturu, kao i rameni pojas, izvodi uz poteškoće u ritmu i obimu vežbanja i ne pokazuje dovoljno interesovanja da to prevaziđe.

Programske sadržaje savlađuje u granicama minimalnih obrazovnih zahteva ili manje. Delimično je savladao osnovnu tehniku plivanja (ako je sprovedena obuka plivanja).

Učenik redovno prisustvuje časovima fizičkog vaspitanja, povremeno izbegava neke i ne uključuje se u vančasovne i vanškolske aktivnosti. Ima osnovne higijenske navike, ali ponekad ne donese (zaboravi) opremu za vežbanje.

Ocenu dovoljan (2) dobija učenik koji u toku godine nije poboljšao svoje fizičke sposobnosti, čiji su sportsko tehnički rezultati ispod utvrđenih standarda i koji ne pokazuje minimum interesovanja za fizičku kulturu. Učenik pokazuje mali napredak u razvoju fizičkih sposobnosti, posebno onih koji se redovnim i aktivnim vežbanjem mogu usavršiti - snagu, leđne i trbušne muskulature i ramenog pojasa.

Većinu programskih sadržaja iz minimalnih obrazovnih zahteva učenik nije savladao, ili ih izvodi sa većim greškama.

Učenik je stekao osnovne higijenske navike, ali ih se ne pridržava redovno. Na časovima je uglavnom redovan, ali ne pokazuje uvek interesovanje za vežbanje.

Ocenu nedovoljan (1) u principu ne bi trebalo da dobije ni jedan učenik. Učenik čije su fizičke sposobnosti opale, i koji ne ispunjava očekivane standarde, kao i koji ne pokazuje ni minimum interesovanja za održavanje svojih fizičkih i funkcionalnih sposobnosti, i koji je zdrav, upućuje se na korektivno-pedagoški rad.

Vrednovanje i ocenjivanje postignutih rezultata i dostignuća učenika vrši se tokom cele godine, u toku i nakon savladavanja planiranog programskog sadržaja, a prema navedenim elementima za četiri tematske celine. Nastavnik pažljivo prati učenika i ocenjuje tako da se dobija potpuna slika o psihofizičkom statusu svakog učenika. Nastavnik može da unese i još neka svoja zapažanja koja nisu predviđena ovim tematskim celinama, ako je to u interesu učenika. U celini, potreban je i pedagoški pristup vrednovanju

dostignuća učenika, kako bi ocena, bilo da je opisna ili brojučana, delovala stimulatивно i ukazivala na napredak učenika, pogotovu što je za ovaj uzrast karakteristična velika zainteresovanost za pokret i igru.

U toku praćenja i ocenjivanja, treba učenike upoznavati sa ciljem postignuća, putem slika, postera i drugih očiglednih materijala i sredstava, kako bi oni postali aktivni učesnici u procesu nastave i osposobljavali se za samostalno vežbanje u slobodno vreme.

Na kraju svake ocene, učitelj ili predmetni nastavnik treba da navede koje su moguće preporuke za dalji napredak i uključi roditelje, pogotovu ako je psihofizičko stanje učenika nezadovoljavajuće.

Pedagoška dokumentacija i didaktički materijal

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

1. *Dnevnik rada*, struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou, i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.

2. *Planovi rada*: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.

3. *Pisane pripreme* nastavnik sačinjava za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, metodičke postupke obučavanja i uvežbavanja).

4. *Radni karton*: treba da ima svaki učenik sa programom vežbaonog sadržaja kojeg sačinjava učitelj ili predmetni nastavnik, a koji su prilagođeni konkretnim uslovima rada.

5. *Formulari za obradu podataka za*: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.

6. *Očigledna sredstva*: crteži, konturogrami, video-trake aranžirane, tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

Cilj i zadaci

Ciljevi verske nastave jesu da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti Crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Upoznavanje učenika sa verom i duhovnim iskustvima sopstvene, istorijski date Crkve ili verske zajednice treba da se ostvaruje u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.

Zadaci verske nastave jesu da kod učenika:

- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijem i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;

- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu Božju i za sebe;

- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene Crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom i pre i posle svega sa Bogom;

- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;

- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

PRAVOSLAVNI KATIHIZIS (VERONAUKA)

Cilj i zadaci

Cilj nastave pravoslavnog katihizisa (veronauke) u osnovnom obrazovanju i vaspitanju jeste da pruži celovit pravoslavni pogled na svet i život, uvažavajući dve dimenzije: istorijski hrišćanski život (istorijsku realnost crkve) i eshatološki (budući) život (dimenziju idealnog). To znači da učenici sistematski upoznaju pravoslavnu veru u njenoj doktriniranoj, liturgijskoj, socijalnoj i misionarskoj dimenziji, pri čemu se izlaganje hrišćanskog viđenja života i postojanja sveta obavlja u veoma otvorenom, tolerantnom dijalogu sa ostalim naukama i teorijama o svetu, kojim se nastoji pokazati da hrišćansko viđenje (liturgijsko, kao i podvižničko iskustvo Pravoslavne Crkve) obuhvata sva pozitivna iskustva ljudi, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i versko obrazovanje. Sve ovo sprovodi se kako na informativno-saznajnom tako i na doživljajnom i na delatnom planu, uz nastojanje da se doktrinirane postavke sprovedu u svim segmentima života (odnos sa Bogom, sa svetom, sa drugim ljudima i sa sobom).

Zadaci pravoslavnog katihizisa (veronauke) jesu da kod učenika:

- razvije otvorenost i odnos prema Bogu kao drugoj i drugačijoj ličnosti u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugom čoveku kao ikoni Božijoj, ličnosti, takođe, drugačijoj u odnosu na nas, te da se između ove dve relacije ostvari uzajamno zavisna veza (svest o zajednici);

- razvije sposobnost za postavljanje pitanja o celini i najdubljem smislu postojanja čoveka i sveta, ljudskoj slobodi, životu u zajednici, fenomenu smrti, odnosu sa prirodom koja nas okružuje i drugo, kao i odgovaranje na ova pitanja u svetlu pravoslavne hrišćanske vere i iskustva Crkve;

- izgrade sposobnosti dubljeg razumevanja i vrednovanja kulture i civilizacije u kojoj žive, uspona i padova u istoriji čovečanstva, kao i dostignuća u raznim oblastima stvaralaštva (pri čemu se ostvaruje komplementarnost sa drugim naukama);

- pomogne u odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugima, u iznalaženju ravnoteže između vlastite ličnosti i zajednice, u ostvarenju susreta sa svetom (sa ljudima različitih kultura, religija i pogleda na svet, sa društvom, sa prirodom) i sa Bogom;

- izgradi uverenje da svet i sve što je u njemu stvoreni su za večnost, da su svi stvoreni da budu pričasnici večnog života, te da iz te perspektive kod učenika razvije sposobnost razumevanja, preispitivanja i vrednovanja sopstvenog odnosa prema drugom čoveku kao neponovljivom biću i prema tvorevini Božijoj i izgradi spremnost na pokajanje.

Sadržaji nastave pravoslavnog katihizisa raspoređeni su po linearno-koncentričnom (simbiotičkom, spiralnom) principu. To znači da se u svakom razredu izabiraju određeni ranije uvedeni sadržaji, a zatim se u okviru svake teme, koje će se tokom date godine školovanja nizati u sukcesivnom sledu, vrši se aktivizacija prethodno stečenih znanja i formiranih umenja. Naravno, u svakom razredu uvode se i potpuno nove teme, koje će poslužiti kao oslonac za nadograđivanje znanja u narednim razredima. Sled tema je u nižim razredima silazni (descendentni), odnosno bazira se na izlaganju materije prema psihološkoj

pristupačnosti, dok je u višim razredima osnovne škole uzlazni (ascendentni), dakle temelji se na načelima teološke naučne sistematike.

Operativni zadaci nastave pravoslavnog katihezisa (veronauke) u trećem razredu jesu da učenici:

- uoče da konkretni ljudi kao i ličnosti nisu postojali pre nego što su se rodili;
- spoznaju da je Bog iz ljubavi stvorio svet za večnost;
- uoče da je Bog stvorio svet kao skup konkretnih vrsta;
- zapaze da je Bog na kraju svega stvorio čoveka kao ličnost;
- uoče razliku između prirode i ličnosti kod čoveka;
- uoče da se struktura stvorenog sveta ogleda u Liturgiji.

Sadržaj programa

Bog je stvorio jedinstveni svet i to kao mnoge konkretne vrste ni iz čega (uzrok postojanja sveta jeste Božija sloboda).

Posledice stvorenosti po prirodu i njeno postojanje (konkretnost vrsta i bića znači i njihovu međusobnu razdeljenost - individualnost, ali i njihovu potencijalnu propadljivost, smrt zato što su stvoreni ni iz čega).

Stvaranje čoveka na kraju svega stvorenog po "ikoni i podobiju Božijem" (razlika između prirode i ličnosti kod čoveka).

Evharistija kao svet u malom (Liturgija kao sjedinjenje svih stvorenja preko čoveka Isusa Hrista s Bogom Ocem).

Stvaranje sveta i čoveka u pravoslavnoj ikonografiji.

Način ostvarivanja programa

Veroučitelji će zapaziti da se ovaj program pravoslavnog katihezisa po sadržaju i strukturi razlikuje od klasičnih programa katihezisa u državnim školama u periodu pre Drugog svetskog rata, kao i od onih koji se i danas ostvaruju u crkvenim školama, a samim tim i po cilju koji bi trebalo da se njime postigne.

Klasični programi katihezisa preuzeti su sa Zapada, kao i sama forma savremenog školstva. Njihova suštinska karakteristika jeste u tome što polaze od toga da se biće, postojanje, temelji na prirodi i njenim zakonima, a ne na ličnosti. U skladu s tim, sloboda (ličnost), kako Boga tako i čoveka, nije osnov i uzrok postojanja prirode, već je nadgradnja i dodatak već postojećoj prirodi i zato se ličnost poistovećuje sa jedinkom, individuom. Bog postoji, odnosno jeste to što jeste, na osnovu svoje prirode i svojstava koja ta priroda poseduje: uma, volje, slobode i osećanja. Postojanje Božije je determinisano njegovom prirodom. Sloboda Božija je etička, a ne ontološka.

Čovek je ikona Božija na osnovu istih ovih prirodnih svojstava koja su mu data od Boga radi samousavršavanja. Čovek jeste to što jeste na osnovu svoje prirode, ali može da postane ličnost i to na osnovu toga koliko samog sebe usavrši ispunjavajući zakon Božiji potpomognut datim mu svojstvima. Identitet svakog čoveka kao ličnosti zavisi od njega samog i stepena njegove individualne, moralne samousavršenosti. Na osnovu toga, moglo bi se zaključiti da ni Bog ni čovek nemaju potrebe za zajedništvom s drugom ličnošću da bi postojali i da bi bili ličnosti. Njihovo postojanje se temelji na njihovoj prirodi. Analogno ovome, čovek nema potrebe za zajedništvom s Bogom, odnosno s drugom ličnošću, da bi postojao i bio konkretna i neponovljiva ličnost. Dovoljno mu je da ispuni zakon i da na taj način postane savršena ličnost.

Shvatanje da se postojanje čoveka temelji na prirodi, odnosno poistovećenju njegove ličnosti sa individuom, ili sa subjektom, koji sebe logički određuje kao ličnost - samosvešču, automatski stvara podlogu za razdeljenost i sukob između jednog i mnogih, subjekata i objekata, što ima negativne posledice, ne samo po Crkvu i njeno postojanje, već i uopšte za postojanje.

Individualizam je za Crkvu opasnost jer definiše ličnost kao jedinku nezavisnu od drugog bića u svom postojanju. Čovek je ličnost samo ako je nezavisan u svom postojanju od drugog čoveka i od Boga. Štaviše, drugi je smetnja za naše ostvarenje kao apsolutne ličnosti. To vodi ka razaranju Crkve kao konkretne zajednice i njenog liturgijskog ustrojstva i umnoženja netrpeljivosti među ljudima.

Subjektivizam poistovećuje ličnost čoveka sa njegovim unutrašnjim svetom (osećanjem, razmišljanjem, zaključivanjem) i protivstavlja njegovu spoljašnju aktivnost i vidljivi svet tom unutrašnjem duševnom svetu. U Crkvenom iskustvu to znači razvijanje pijetizma kao duhovnosti na štetu Crkvenog, liturgijskog poretka. Individualizam, u sprezi sa subjektivizmom, poistovećuje čovekovo iskustvo sveta i Boga sa njegovim osećanjima i individualnim iskustvom, što stavlja u drugi plan, možda potpuno i eliminiše, iskustvo Crkve kao konkretne liturgijske zajednice.

Uzdizanje racionalnog elementa u čoveku kao ključnog u određenju istine i postojanja postavlja čoveka i njegov um kao merilo istine i dovodi u pitanje sve ono što se logički ne može potvrditi. To vodi odbacivanju svega što je natprirodno, kao što je, pre svega, postojanje Boga i vera u Boga. Sloboda ličnosti, pak, u sprezi sa individualizmom i subjektivizmom, dovodi do negiranja svakog autoriteta i stvaranja potrošačkog mentaliteta kod čoveka u odnosu prema prirodi koja ga okružuje.

Što se tiče shvatanja Boga i njegovog odnosa prema svetu i čoveku, Bog se doživljava u juridičkom smislu - kao tvorac čoveka i njegov sudija. Hrišćansko otkrivenje je skup moralnih normi i zakona koje Bog daje čoveku, ili prilikom njegovog stvaranja - rođenja, utisnuvši ih u ljudsku prirodu, ili, pak, preko izabranih ljudi i na kraju preko Hrista. Po tim moralnim normama čovek treba da se vlada, zbog čega će na kraju biti nagrađen ili osuđen.

Crkva je shvaćena kao konfesionalna institucija koja čuva istinitu veru, učenje, Sv. Tajne i moralni zakon kao sredstva spasenja.

U kontekstu takvog shvatanja Crkve i odnosa Boga i čoveka u njoj, cilj katihizisa jeste da učenici nauče definicije vere, da prime blagodat Božiju preko Sv. Tajni, kao i da se moralno usavrše kao individue. Kroz to usavršavanje očekuje se i automatsko postizanje društvene harmonije i blagostanja u istoriji.

Za razliku od tog klasičnog (sholastičkog) programa katihizisa, program koji je ovde dat ima za cilj da vrati staru liturgijsku katihizaciju, koja je bila svojstvena istočnoj hrišćanskoj Crkvi, a koja znači uvođenje čoveka u Liturgiju kao ličnu zajednicu Boga i čoveka u Hristu kroz Krštenje, odnosno sjedinjenje s Bogom, koji se pojavljuje u svetu kroz Liturgiju. Liturgijsko sabranje predstavlja osnov postojanja sveta i čoveka, a ne njegovu nadgradnju.

Takva katihizacija pretpostavlja shvatanje bića, postojanja, kako Boga, tako i čoveka, koje se temelji na slobodi kao zajedništvu s drugom ličnošću, a ne na sebi samom kao jedinki, odnosno na prirodi. Bog postoji zato što je zajednica slobode konkretnih bića, ličnosti Oca i Sina i Svetoga Duha. Istovremeno ličnost u Bogu je nosilac postojanja prirode a ne obrnuto. Bog Otac kao ličnost je uzrok postojanja božanske prirode. Međutim, Bog je ličnost, Otac, jer postoji u zajednici sa drugim ličnostima, sa Sinom i Svetim Duhom. Ličnost, da bi postojala, pretpostavlja zajednicu slobode, ljubavi prema drugoj ličnosti. Bog je večna ličnost, Otac, zato što je u večnoj zajednici slobode, ljubavi sa Sinom i Svetim Duhom, kao što su i Sin i Duh večne ličnosti zahvaljujući zajednici sa Ocem, odnosno Bog postoji zato što je Sv. Trojica.

Čovek je stvoren po ikoni Božijoj, što znači da je i čovek takođe ličnost čije postojanje izvire iz zajednice s drugom ličnošću, s Bogom. Budući da je čovek po prirodi stvoren, to međutim, ima za posledicu da u njegovom postojanju priroda prethodi ličnosti. Čovek najpre postoji kao priroda, pa je tek naknadno pozvan od Boga da projavi svoju slobodu, da bude, da postane ličnost kroz zajednicu s Njim. Ličnost i priroda ne sapostoje istovremeno kod čoveka kao što je to slučaj kod Božijeg postojanja. Otuda kod čoveka postoji problem sukoba između prirode i ličnosti, kao i sukoba između čoveka i drugog čoveka i Boga. Priroda čoveka, zato što prethodi ličnosti, zato što mu je data od drugog, postaje izazov njegovoj slobodi. Postojanje drugog čoveka i Boga kao datosti i nama nametnutih, zato što njihovo postojanje nije proizvod

naše slobode, stvara sukob i odbojnost prema njima, a samim tim i problem sapostojanja jednog i mnogih. Istovremeno, budući da je čovek po prirodi stvoren iz nebića, on je potencijalno podložan smrti, ugrožen je ništavilom. Čovekova priroda nije večna po sebi, upravo zbog toga što je stvorena ni iz čega, i zato ne može biti sama sebi izvor besmrtnosti. Zato je krajnja posledica stvorenosti čoveka smrt.

Čovek, međutim, može postati besmrtno biće - ličnost, apsolutno i neponovljivo biće - budući da mu je Bog darovao slobodu, ali samo pod uslovom da slobodu proglasi kao ljubav prema Bogu i prema drugim ljudima. Rečju, ako postoji na način na koji postoji Sv. Trojica. Ta mogućnost nam se otkriva u Hristu kao liturgijskom sabranju, zato što je Hristos Bog, Sin Božiji, koji je postao čovek i kroz čoveka se pojavljuje. To podrazumeva da je naša ljubav prema Bogu ljubav prema drugim ljudima, odnosno zajednica slobode s Bogom u Hristu i preko Hrista zajednica sa drugim ljudima. U Hristovoj ličnosti kao liturgijskom sabranju otelotvorena je ljubav Božija prema nama koja nas čini ličnostima, odnosno neponovljivim bićima u kojoj i stvorena priroda prevazilazi svoje ograničenosti koje su posledica njene stvorenosti. Hrišćansko otkrivenje je otkrivenje Božanske ličnosti Sina, Hrista, u kome stvorena priroda prevazilazi smrt, i to kao liturgijske zajednice, da bi u zajednici sa Njim, tj. u Liturgiji i ljudi postali večne ličnosti.

Dakle, ovaj program vidi osnovni cilj nastave pravoslavnog katehizisa (veronauke) kao uvođenje čoveka, a preko njega i čitave tvorevine, u ličnu zajednicu sa Bogom u Hristu, odnosno u Liturgiju kao u novi način postojanja kojim se prevazilazi smrt. Drugim rečima, ovakva katehizacija ima za cilj da stvori novi način postojanja ljudi i prirode, nalik na postojanje Boga koji je Sv. Trojica, a koji se sada pojavljuje u Pravoslavnoj Liturgiji, i na osnovu toga jedan novi etos, a ne novu etiku. Jer stvorena priroda, pa i ljudska, ograničena je i smrtna i koliko god se usavršavala na osnovu moralnih zakona, ona neće moći da prevaziđe svoju ograničenost, odnosno smrt. Da bi prevazišla smrtnost, potrebno je da stvorena priroda postoji na drugi način, upostozirana u Hristovu ličnost, što se postiže ostvarenjem lične zajednice čoveka sa drugim ljudima u Liturgiji.

Da bi se ovo postiglo, potrebno je međutim, najpre da se kod učenika izgradi svest o biću kao zajednici ličnosti, odnosno o ličnosti kao zajednici slobode sa drugom ličnošću. To je posebno teško postići danas, zato što je formirana svest kod ljudi o tome da je biće utemeljeno na prirodi kao individui, dok je ličnost samo dodatak prirodi i nebitna je za postojanje. Metode koje treba koristiti u izgrađivanju svesti o tome da je postojanje izraz zajedništva ličnosti, odnosno da čovek postoji samo onda kada svoju slobodu izražava kao ljubav prema drugoj ličnosti jesu: najpre, opšta životna iskustva, zabeležena i ona koja nisu, koja ukazuju da postojanje čoveka izvire iz zajednice slobode, ljubavi sa drugom ličnošću, i da ličnost sama za sebe ne može postojati; zatim učenje Crkve o Božijem postojanju kao Svetoj Trojici i da je Bog večna ličnost, Otac, zato što svoju slobodu postojanja izražava kao ljubav prema Sinu i Sv. Duhu, kao i liturgijsko iskustvo hrišćanskog postojanja, odnosno postojanja Crkve koje ukazuje na ontologiju kao izraz zajedništva ličnosti. Tek kada se izgradi svest kod ljudi da postojanje prirode i ličnosti, odnosno postojanje čoveka kao apsolutno slobodnog i neponovljivog bića, jedino izvire iz zajednice u kojoj se sloboda poistovećuje sa ljubavlju prema drugoj ličnosti, odnosno da nas postojećim i ličnošću čini druga ličnost svojom ljubavlju prema nama, može se preći na to da čovek jedino u zajednici s Bogom u Hristu, odnosno u Liturgiji postaje istinska ličnost i besmrtnan po prirodi zato što je Bog, koji nas svojom ljubavlju čini ličnostima, večna ličnost.

Prilikom izlaganja liturgijskog načina postojanja Crkve, kao i njenog doktrinarnog učenja, pored istorijskog pregleda njihovog nastanka i definicije, treba posebno staviti akcenat na razumevanje i usvajanje ove ontološke poruke koju Liturgija i Crkveno učenje sadrže. Na primer: na osnovu liturgijskog postojanja Crkve, njene strukture, odnosa koji čovek u Liturgiji ima prema Bogu, prema drugom čoveku prirodi, treba pokazati da je zajednica čoveka sa Bogom, drugim ljudima i prirodom, osnov njegovog istinskog, besmrtnog postojanja kao prirode i kao ličnosti, kao i postojanja celokupne tvorevine; na osnovu, pak, pravoslavnog učenja o jednom Bogu koji je Sv. Trojica, treba takođe pokazati da je na metafizičkom planu izvor bića, odnosno postojanja prirode, ličnost (Oca) koja, pak, svoje apsolutno slobodno i večno postojanje izražava kao ljubav prema drugoj ličnosti (Sinu i Duhu) i da je liturgijsko postojanje sveta, kao postojanje u Hristovoj ličnosti, božanski način postojanja, u kome stvorena priroda prevazilazi svoju truležnost i smrt i ostvaruje istinsko večno biće. Istovremeno, ova dva aspekta Crkve, liturgijski i doktrinarni, treba dovesti u vezu jedinstva, odnosno identičnosti. To znači da se vera u Boga, znanje o Bogu, sloboda, ljubav, ličnost, poistovećuju sa liturgijskim postojanjem čoveka.

Da bi se izbegla opasnost da se istine vere pogrešno shvate, ili da se poistovete sa ideologijom, prilikom realizacije nastavnog plana i programa, veroučitelj treba da ima stalno na umu liturgijsko iskustvo, odnosno liturgijsko viđenje Boga, čoveka i prirode i njihov odnos. To znači:

- da je Bog u liturgijskom iskustvu zajednica ličnosti, Oca, Sina i Sv. Duha i da se nama objavljuje, otkriva preko Isusa Hrista (odnosno preko zajednice sveštenika, đakona i laika s episkopom) u liturgijskom sabranju;

- da je čovek u svom istinskom postojanju ličnost, onda kad je u zajednici s Bogom, s drugim čovekom i sa prirodom. Ličnost u liturgijskom iskustvu znači odnos slobode sa drugom ličnošću, pre svega s Bogom Ocem kroz Hrista posredstvom Duha, koji se projavljuje u Crkvi preko živih, konkretnih ljudi. Otuda je ljubav čoveka prema Bogu u liturgijskom iskustvu poistovećena sa ljubavlju prema drugom čoveku;

- da je priroda sastavni deo bića čovekovog i da je i ona stvorena za večnost i to kao zajedništvo s Bogom u Hristu preko čoveka i njegove slobode;

- da je liturgijsko iskustvo, kao iskustvo Crkve, a ne pojedinca, merilo istine i kao takvo može se i logički definisati radi primene u raznim vremenima i kao odgovor na razne životne probleme.

Sve ovo, međutim, koliko god bilo teorijski ubedljivo, da bi bilo i istinsko i životno, treba neizostavno da uključi razliku između sadašnjeg stanja Crkve i eshatona, odnosno stanja u budućem veku, kada će opštim vaskrsenjem mrtvih biti ukinuta smrt. To znači, da eshaton, kao stanje Crkve u budućem veku, daje istinitost sadašnjim događajima koji se u njoj zbivaju (po rečima ap. Pavla: "Ako nema vaskrsenja mrtvih, to ni Hristos nije ustao" 1. Kor. 15,13.) i da je istinsko postojanje Crkve, odnosno stvorenog sveta, vezano za događaj drugog dolaska Hristovog, dok je Crkva, sad i ovde, ikona toga budućeg događaja. Za razliku od starog sholastičkog programa koji je pod eshatonom, odnosno pod Carstvom Božijim, podrazumevao duhovnu realnost u koju se dospeva napuštanjem ovog vidljivog sveta smrću, novi program pravoslavnog katihizisa, u skladu sa predanjem istočne Crkve, vidi početak Carstva Božijeg u Hristovom ulasku Duhom Svetim u istoriju i njegovom vaskrsenju iz mrtvih, koje se nastavlja kroz Liturgijski događaj. Zato ostvarenje Carstva Božijeg znači preobražaj sveta i njegovog postojanja u Liturgijski način postojanja, odnosno ostvarenje lične zajednice s Bogom u Hristu, koja je zalag za buduće vaskrsenje iz mrtvih i večno postojanje svakog čoveka kao ličnosti. Zbog toga pravoslavna katihizacija ljudi, utemeljena na liturgijskom iskustvu postojanja, znači ostvarenje lične zajednice ljudi s Bogom u Hristu, odnosno konstituisanje konkretne liturgijske zajednice u svakom gradu ili široj oblasti i njeno proširivanje na sve prostore gde postoje ljudske zajednice, a koja, pri tom, ne ukida sve ostale pozitivne ljudske delatnosti i službe. Drugim rečima, Liturgija ocrkvenjuje, obožuje istoriju, a ne ukida je.

III, IV i V razred

Period od 9 do 11-12 godina, nazvan dobom poznog detinjstva, karakteriše se stabilizacijom i u intelektualnom razvoju, i u emocionalno-socijalnoj sferi. Tada započinje etapa u kome se kao osnovni razvojni zadatak može smatrati formiranje identiteta ličnosti, što bi trebalo da se ostvari do kraja adolescentnog perioda. Ovo je i doba razvijanja osećanja kompetentnosti i usvajanja odgovornosti, zbog čega je važno omogućiti detetu da stekne pozitivan doživljaj škole i doživljaj sebe kao sposobnog za bavljenje mnogim aktivnostima, obezbediti da njegove aktivnosti budu praćene emocijama radosti i zadovoljstva, kao i svešću o tome da se njegove spoznajne potrebe zadovoljavaju na adekvatan način, u čemu je nezamenljiva uloga pravoslavnog katihizisa.

U ovom razdoblju dolazi do završetka razvoja konkretnih intelektualnih operacija i dete je u stanju da ih izvodi u svim domenima znanja. Ono je do izvesne mere izgradilo tehniku učenja i formiralo motive; razvijaju se i prvi oblici samostalnog intelektualnog rada koje veroučitelj treba da podstiče - javljaju se čitalačka interesovanja, prave se zbirke i albumi, pišu prve pesme, istražuje priroda. U socijalnoj sferi nastupa znatna stabilizacija, što je veoma povoljan činilac opšte intelektualne ekspanzije deteta. Moralni razvoj u ovom periodu ogleda se u postepenom razvijanju sposobnosti procenjivanja i vrednovanja motiva nečijeg ponašanja pri izricanju suda o moralnosti/amoralnosti određenog postupka, za razliku od ranijih razvojnih perioda, gde je dete pažnju usmeravalo isključivo na sam postupak, a ne i na činioce koji su ga uslovlili.

Crkva se uglavnom poistovećuje sa crkvenim službama, a stav prema prisustvovanju njima umnogome je uslovljen stepenom dečjeg razumevanja i aktivnog učešća. Predstava o Bogu ostvaruje se na osnovu prilično primitivnog racionalizma svojstvenog ovom dobu, uz napuštanje realističkih fantazija svojstvenih prethodnom periodu. Deca spremno prihvataju Božiju svemoć i pravdu, sklona su da prihvate činjenicu da Bog postoji kao i jednostavna uzročno-posledična objašnjenja, ali teško prepoznaju prisustvo Boga u njihovom svakodnevnom okruženju, u čemu nastava pravoslavnog katihizisa ima izuzetno značajnu ulogu.

Treći razred

Realizacijom programa u III razredu treba da se pokaže: da svet nije samobitan, već da ga je stvorio Bog Otac slobodno, iz ljubavi, i to kao konkretne vrste i bića i da postojanje sveta zavisi od volje drugog, odnosno od Božije volje. Ovim se postiže veoma važan uslov za dalje razumevanje hrišćanske nauke, a što se ogleda u sledećem:

1. Činjenicom da je Bog stvorio svet slobodno, ukazujemo na to da je biće, odnosno postojanje prirode, izraz slobode jedne ličnosti, odnosno ličnosti Boga. Time se biće, odnosno postojanje, oslobađa nužnosti, tj. prirodne determinisanosti i postaje izraz slobode ličnosti.
2. Budući da je Bog Otac stvorio svet iz ljubavi, to znači da je taj svet Bogu vrlo drag i da ga je stvorio da bude večan. Zato uništavanje prirode znači greh i mržnju prema Tvorcu.
3. Stvaranje sveta ni iz čega, kao skup konkretnih vrsta i bića koja su razdeljena među sobom vremenski i prostorno, ukazuje da su stvorena bića druge prirode u odnosu na Božansku (nisu stvorena iz Božije prirode, stvorena su ni iz čega) i da su zato smrtna po prirodi. Svet, zato što je stvoren ni iz čega, ne može postojati sam za sebe, mimo zajednice sa Bogom, zato što stvorena bića nemaju prirodnih sila koje bi mogle da ih drže u beskrajnom postojanju, osim Božije volje. Razdeljenost bića po prirodi ukazuje na prisutnost smrti unutar stvorene prirode jer smrt nije ništa drugo do prirodna, prostorno-vremenska razdeljenost jednog bića od drugog, i zato njeno prevazilaženje pretpostavlja jedinstvo stvorenih bića i među sobom.
4. To što je Bog na kraju stvorio čoveka po "ikoni i podobiu Božijem", ukazuje na to da priroda ne može večno da postoji bez čoveka, odnosno bez ličnosti, da je čovek stvoren sa ciljem da on sjedini sva bića među sobom i da ih sjedini sa Bogom tako što će se sam sjединiti s Njim. Čovek je ikona Božija i razlikuje se od svih drugih bića zato što je slobodan - ličnost, odnosno što ima moć da preko slobode, izražene kao ljubav prema drugim bićima, čini ta bića apsolutnim, neponovljivim i delom svoje ličnosti. Istovremeno, čovek kao ličnost, tj. u zajednici slobode izražene kao ljubav prema Bogu, postaje i deo Božije ličnosti, a preko čoveka to postaje i čitava priroda. U tom iskustvu ljubavi prema drugoj ličnosti čovek je jedino biće koje vidi ograničenost i smrtnost stvorene prirode, odnosno njenu ugroženost nebićem. Zato teži da takvo stanje prevaziđe, usled čega se javlja potreba za Bogom i zajednicom s Njim, ali iz takve težnje proističe i stvaranje istorije, umetnosti, odnosno stvaranje civilizacije.

Ovde bi, na osnovu činjenice da je Bog, stvorivši čoveka, dao zapovest Adamu da ne jede od drveta poznanja, trebalo ukazati još i na to da je lično sjedinjenje stvorene prirode s Bogom, a samim tim i njena besmrtnost, zavisilo i od čoveka i njegove slobode, a ne samo od Boga. Odnosno, da savršenstvo sveta, njegova besmrtnost, nije data prirodi od Boga na početku, prilikom stvaranja prirode, odnosno nije umetnuta u stvorenu prirodu po prirodi, već je data kao mogućnost preko čoveka i njegove slobode, pod uslovom da to čovek slobodno i prihvati.

Za realizaciju ovog programa treba koristiti: dečja iskustva koja ukazuju na to da kad nešto iz ljubavi napravimo, onda je to za nas najlepše; da nam je uvek teško kad se rastajemo od onog koga volimo, kao i da kad volimo nekog, ne primećujemo da nam nešto nedostaje, odnosno u toj ličnosti kao da je sve sadržano. Treba graditi svest o tome da je vera čoveka u besmrtnost osnov celokupne ljudske progresivne civilizacije. U realizaciji programa treba pre svega imati na umu liturgijsko iskustvo postojanja sveta, kao zajednice s Bogom preko jednog čoveka, Isusa Hrista, načelnika na Liturgiji.

Teme: *Bog je stvorio svet kao konkretne vrste ni iz čega i Posledice stvorenosti po prirodu...* treba realizovati na osnovu opisa stvaranja datog u Sv. Pismu Staroga Zaveta (1 Moj. 1-2). Treba ukazati učenicima na to da je Bog stvorio elemente prirode (vodu, vazduh, zemlju, svetlost) posebno, sva nebeska tela posebno, kao i svaku životnu vrstu posebno. Treba ukazati, takođe, na činjenicu da je sve to stvoreno u različitim vremenskim razdobljima, odnosno da bića nisu istovremena u postojanju. Ovo je važno zbog toga što će učenici kasnije moći da zaključe da je svet po sebi i svojoj prirodi potencijalno smrtan (vremensko-prostorna razdeljenost među bićima) ako nema nekoga ko će ga ujediniti čuvajući njegove razlike, kao i to da je razlike među bićima i vrstama stvorio Bog i da to ima ontološke posledice po bića, te smo zato i mi dužni da ih poštujemo i čuvamo.

Temu *Stvaranje čoveka...* treba obraditi takođe na osnovu Sv. Pisma, ali za njeno tumačenje treba koristiti i drugu pomoćnu literaturu. Ono što je važno da učenici uoče u vezi sa stvaranjem čoveka jeste to da je čovek u prirodnoj vezi sa svim onim što je Bog prethodno stvorio, kao i da se razlikuje od svih stvorenih bića. Ta razlika se ogleda i u tome što je čovek slobodan, a ta sloboda se manifestuje na taj način što čovek želi da postoji slobodno u odnosu na prirodu koja ga okružuje, kao i u tome da kad čovek voli jedno biće, onda želi da to biće bude večno, odnosno besmrtno, i zato se ne miri sa njegovom smrću i gubitkom; da je čovek stvoren na kraju i da ima svoj zadatak zbog koga je stvoren, a to je da se brine o svim stvorenijima, da ih sjedini sa sobom, a na kraju i sa Bogom, na taj način što će on sam biti u jedinstvu s Njim.

Temu *Evharistija kao svet u malom* treba realizovati kroz opis liturgijske strukture na osnovu koga će se zaključiti da je čovek stvoren sa ciljem da ujedini svu prirodu i da je preko sebe sjedini sa Bogom čime će se prevazići smrt u prirodi, što znači da je čovek stvoren da bude sveštenik u prirodi. Opis Liturgije treba dovesti u vezu sa opisom stvaranja sveta i čoveka koji se nalazi u 1. Moj. 1 i 2.

Pravoslavna ikonografija prirodu uvek dovodi u vezu sa čovekom i zavisnost od čoveka. Pokazujući ikone učenicima, treba ukazati na one elemente koji to potvrđuju. Priroda nikad nije naslikana kao samostalna, već su, na primer, planine, kao i drveće, uvek nagnuti ka centru ikone gde je Hristos ili neko od svetitelja.

Opšte napomene

Ono što je najvažnije i što je osnovni cilj katihizisa jeste to da učenici postanu članovi liturgijske zajednice. Jer, Liturgija, kao živo prisustvo Hrista i kao ikona večnog postojanja prirode i čoveka, treba da da ipostas, odnosno da ocrkveni i da da smisao našem istorijskom življenju. Zato treba, kad god je to moguće, učenike dovoditi, ili upućivati na liturgijska sabranja.

U toku svake godine, konkretno pre svih nailazećih velikih praznika, kako Gospodnjih, tako i Bogorodičinih i svetiteljskih, treba upoznati učenike sa istorijom nastanka praznika i sadržinom događaja koji se slavi. Kad je reč o svetiteljskim praznicima posebnu pažnju treba obratiti Srbima svetiteljima: Sv. Savi, Sv. imeonu, na praznik Vidovdan itd. Učenici bi trebalo da se upoznaju i s ličnostima svetitelja koje slave kao Krsnu slavu. (U tu svrhu treba pre svega koristiti žitija tih svetitelja koja se mogu naći u: Justin Popović, *Žitija svetih*, Čelije, Valjevo, a zatim i ostalu prigodnu literaturu).

Takođe, pre početka Vaskršnjeg posta, treba upoznati učenike s njegovom sadržinom i ciljem, kao i sa bogoslovskom podlogom posta, i njegovom važnošću za čoveka. (Najpogodnija literatura za to jeste: A. Šmeman, *Veliki post*, Kragujevac, poslednje izdanje.)

ISLAMSKA VERONAUKA (ILMUDIN)

Cilj i zadaci

Cilj nastave islamske vjeronauke u osnovnom obrazovanju i vaspitanju je da pruži učeniku osnovni vjernički pogled na svijet, sa posebnim naglaskom na vjernički praktični život, a takođe i budući vječni život.

To znači da djeca na način primjeren njihovom uzrastu upoznaju vlastitu vjeru u njenoj duhovnoj, moralnoj, socijalnoj, misionarskoj i drugim dimenzijama.

Izlaganje vjerskog viđenja i postojanja svijeta obavlja se u otvorenom i tolerantnom dijalogu sa ostalim naukama i teorijama.

Način pristupa je islamsko viđenje koje obuhvata sva pozitivna iskustva ljudi, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i vjersko obrazovanje.

Upoznavanje je istovremeno informativno-saznajno i doživljajno-djelatno, s nastojanjem da se osnovne postavke sprovedu u svim segmentima života: odnos prema Bogu, prema svijetu, prema drugim ljudima i odnos prema samom sebi.

Zadaci nastave islamske vjeronauke su da kod učenika:

- razvija svijest o Bogu kao Stvoritelju i odnos prema ljudima kao najsavršenijim božjim stvorenjima,
- razvija sposobnost (na primjeren način uzrastu učenika) za postavljanje pitanja o cjelini i najdubljem smislu postojanja čovjeka i svijeta, o ljudskoj slobodi, životu u zajednici, smrti, odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i za razmišljanja o tim pitanjima u svjetlu vjere islama,
- razvija i izgrađuje sposobnost dubljeg razumijevanja i vrijednovanja kulture i civilizacije u kojoj žive, uspona i padova u historiji čovječanstva, kao i dostignuća u raznim oblastima naučnog djelovanja,
- razvija sposobnost za odgovorno oblikovanje zajedničkog života sa drugima, za nalaženje ravnoteže između vlastite ličnosti i zajednice, za ostvarivanje susreta sa svijetom (sa ljudima različitih kultura, religija i pogleda na svijet, s društvom, s prirodom) i s Bogom,
- izgradi uvjerenje da je njegov život na ovom svijetu samo priprema za vječnost, da su svi stvoreni da budu sudionici vječnog života, da se iz te perspektive kod učenika razvija sposobnost razumijevanja, preispitivanja i vrijednovanja vlastitog odnosa prema drugom čovjeku kao božjem stvorenju i izgradi spremnost za pokajanje.

Operativni zadaci nastave islamska vjeronauka (ilmudin) u ovom razredu jesu da učenici:

- upoznaju šta treba da učine prije namaza,
- znaju koje su radnje sastavni dio namaza,
- upoznaju način obavljanja jutarnje molitve,
- upoznaju vrste jela i pića koje musliman smije jesti,
- upoznaju način ponašanja muslimana pri jelu i piću,
- upoznaju dokaz da je Uzvišeni Allah stvorio prirodu,
- upoznaju Kur'anske sure koje ukazuju na važnost vremena,
- upoznaju način uzimanja abdesta.

Sadržaj programa

1. Upoznavanje učenika sa nastavnim programom ovog razreda
2. Poslušnost roditeljima je naredba Uzvišenog Gospodara

NAMAZ

3. Namaski šartovi-priprema za namaz
4. Namaski ruknovi-sastavni dijelovi namaza
5. Tri pravila o klanjanju dnevnih namaza
6. Obnavljanje pređenog gradiva
7. Sabah namaz (jutarnja molitva)

ISHRANA MUSLIMANA

8. Muslimani jedu zdravu i čistu hranu
9. Ponašanje pri jelu i piću
10. Obnavljanje pređenog gradiva
11. Allah dž.š. je Stvoritelj prirode
12. Muhamed a.s. u plemenu Benu Sad
13. Allah dž.š. je stvorio čovjeka u najljepšem obliku
14. Obnavljanje gradiva
15. Važnost vremena u životu vjernika
16. Allah dž.š. se kune vremenom
17. Svaki posao ima svoje vrijeme
18. Obnavljanje gradiva
19. Način uzimanja abdesta (vjersko pranje prije molitve)
20. Način stajanja u namazu
21. Način odijevanja osobe koja obavlja namaz
22. Obnavljanje gradiva
23. Podne namaz
24. Muhamed a.s. kod svog amidže
25. Allah je stvorio dan i noć, sunce, mjesec i zvijezde
26. Obnavljanje gradiva
27. Dužnosti prema samom sebi
28. Bog sve vidi
29. Ikindija namaz
30. Obnavljanje gradiva
31. Musliman je muslimanu brat
32. Akšam namaz
33. Jacija namaz
34. Obnavljanje gradiva
35. Obnavljanje gradiva
36. Obnavljanje gradiva

Način ostvarivanja programa

Vjerska nastava je zajedničko djelo vjeroučitelja i učenika. Polazište je konkretna stvarnost. Iz doživljenih iskustava prelazi se na istine iz kojih se potom vraća na svakodnevnu njihovu primjenu. Ovakav način saznanja ima svoj red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), ponavljanje, primjena i provjeravanje, sređivanje (sistemizacija). To je makro struktura ovakvog načina saznanja. Međutim, i ovi dijelovi imaju svoju mikro strukturu. Tako, na primjer: način saznanja posjeduje sljedeće stupnjeve: postavljanje cilja, motivisanje, obrada novih nastavnih sadržaja, učenje. Treba imati pred očima fizionomiju grupe i pojedinca, a takođe u okviru časa na kojem se obrađuju novi sadržaji, vrši se primjena i obnavljanje obrađenog gradiva.

Imajući na umu gore istaknuto, čas vjeronauke bi trebalo izgledati ovako: kratko ponavljanje sadržaja sa prethodnog časa i posebno osvjtljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktuelni čas. Nakon postavljanja cilja, prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja, gde se zapravo objašnjava učeniku šta to znači da smo "Božja stvorenja", ističući kada se to i kako dogodilo. Nakon ovoga se već poznati sadržaji produbljuju, uče, tj. razgovara se o namazu - molitvi (zašto i kako). Ovakvo usvojeno gradivo, u skladu sa vaspitnim ciljem, mora naći svoju primjenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovakva saznanja i dječje iskustvo se oslanjaju na slovo Kur'ana i na učenički vlastiti doživljaj.

KATOLIČKI VJERONAUKE

Cilj i zadaci

Cilj nastave vjeronauka je da u skladu sa župskom katehezom pomogne djetetu aktivnije uključanje u liturgijsku zajednicu. Naime, u ovoj dobi se djeca pripuštaju, koja to žele, prvoj pričesti. Među njima dakle nastaje jedno osobito zajedništvo koje nije više samo razredno nego "stolno", to znači zajedništvo oko oltara. Kako je sama pričest po naravi komunitarni sakrament i izgrađuje zajedništvo sa Bogom i ljudima, odgojni cilj je ugraditi preko vjeronauka radost druženja i u Crkvi oko oltara. Ali ne postavljamo samo taj cilj nego oltarska zajednica je nužno i zajednica koja crpi snagu za radosno druženje baš iz činjenice pričešćivanja. Tako socijalizacija osobe koja je ovoj dobi vlastita prima i religijske oznake. Cilj je da dijete nauči kako Bog dijeli sebe kao kruh drugima, da i mi budemo kruh drugima.

Dakle, misao vodilja nastave vjeronauka trećeg razreda osnovne škole je zajedništvo koje daje euharistija i koje nas odgaja za zajedništvo i radost življenja s ostalima poput Isusa koji je sam sebe dao da imamo život. Slijedimo dinamiku katoličke liturgije svete mise.

Sadržaji programa

RADOST ZAJEDNIŠTVA

1. UVOD

- Upoznavanje učenika sa sadržajima programa katoličkog vjeronauka za 3. razred.

2. ZAJEDNIŠTVO S LJUDIMA

- Zajedno u obitelji (Zahvalan sam Bogu za roditelje)

- Jedno smo u vjeri (Sretan sam što vjerujem u Isusa)

- Jedno smo u molitvi (Sretan sam što mogu razgovarati s Isusom)

- Pomozimo jedni druge (Sretan sam što mogu dati)

3. ZAJEDNIŠTVO S BOGOM

- U zajednici s Bogom (Sretan sam što mogu biti zajedno s Isusom)
- Isusova posljednja večera (Zahvaljujem Isusu za Kruh života)
- U službi Isusu (Sretan sam što imamo apostole i njihove nasljednike)
- S Isusom za stolom (Sretan sam što imamo svetu misu)
- Božja riječ (Sretan sam što Bog sa mnom razgovara)
- Dijalog s Isusom (Dijalog me čini sretnim i sposobnim da prihvatim druge ljude)
- U misi molimo zajedno (Sretan sam što molimo zajedno)

4. ISUSOVA ŽRTVA - TEMELJ ZAJEDNIŠTVA

- Isus Krist je prikazao samoga sebe (Sretan sam što nas Isus toliko voli)
- Isusova žrtva i naša žrtva (Sretan sam što sam sudionik Isusove žrtve)
- Uzmite i jedite (Sretan sam što u meni živi Isus)
- Razni načini Isusove prisutnosti među nama (Sretan sam što se s Isusom susrećem osim u Oltarskom Sakramentu, u čitanju Evanđelja, u zajednici na misi, i u prihvaćanju drugih i susretu s drugima koji su različiti od nas.)

5. ZAJEDNIŠTVO S BOGOM I S LJUDIMA SVRHA MOGA ŽIVOTA

- Kruh života (Hvala za svagdašnji kruh)
- Isus - naša popudbina (Sretan sam što me Isus snaži i u bolesti)
- Služba oltaru (Rado ću ministrirati, pjevati, čitati - bit na liturgiji, ali postoje i druge liturgije)
- Duhovna i tjelesna priprema i zahvala za pričest (Ozbiljno se pripremamo za pričest)
- Česta sveta pričest (Pričešćivat ću se svake nedjelje)
- U zajedništvu s Duhom Božjim (Sretan sam što me Isus dariva svojim Duhom, te sam tako sposoban za aktivnu ljubav prema drugima).

Način ostvarivanja programa

Vjerska pouka je zajedničko djelo katehete (vjeroučitelja) i katehizanata (vjeroučenika). Polazište je konkretna stvarnost. Iz doživljenih iskustava prelazi se na istine, iz kojih se potom vraća na svakodnevnu njihovu primjenu. Ovakav način spoznaje ima vlastiti red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), sređivanje (sistematizacija), ponavljanje, primjena i provjeravanje. To je makro struktura ovakvog načina spoznaje. Međutim, i ovi dijelovi imaju svoju mikro strukturu. Tako na primjer: način spoznaje posjeduje slijedeće stupnjeve: postavljanje cilja, motiviranje, obrada novih nastavnih sadržaja, učenje, induktivni i deduktivni zaključci, izravni i neizravni dokazi, formuliranje zapamćenih činjenica... Ili, sadržaj primjene ima ove dijelove: problem, postavljanje cilja, rješavanje problema, zadaća, upoznavanje prilika i uvježbavanje. Kod spoznavanja treba imati pred očima fizionomiju grupe i pojedinaca, no u okviru sata pod kojim se obrađuju novi nastavni sadržaji vrši se primjena, ponavljanje i vrednovanje obrađenoga gradiva.

Imajući na umu gore istaknuto, pojedini sat vjeronauka bi trebao izgledati ovako: kratko ponavljanje sadržaja prethodnog sata, i posebno osvjetljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktualni sat. Nakon postavljanja cilja (što? i kako?), prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja (npr. treći razred, prvi sat treće tematske cjeline), gdje se zapravo objašnjava učeniku, što to znači da "smo u zajednici s Bogom",

ističući što to znači za nas i za ljude oko nas. Zaključci se mogu istaći na ploči. Nakon ovoga se već poznati sadržaji produbljuju, uče, tj. razgovara se o pomirenju (što? kako? i zašto?). Ovako usvojeno gradivo, u skladu sa odgojnim ciljem, mora naći svoju primjenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovakva spoznaja i dječje iskustvo se oslanjaju na njegov doživljaj i na tekst Svetog Pisma.

Prozivku i domaću zadaću obavimo u prikladno vrijeme.

EVANGELIČKO-LUTERANSKI VJERONAUČ SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A. V.

Cilj i zadaci

Cilj nastave evangeličko-luteranskog vjeronauka Slovačke evangeličke crkve a.v. u trećem razredu jeste da doprinese izgradnji duševnog života dece na osnovama hrišćanskog karaktera, da im u srce usadi ljubav i iz te ljubavi poslušnost prema Bogu i Božjim zapovestima.

Zadaci nastave evangeličko-luteranskog vjeronauka jesu:

- upoznavanje dece sa Isusom Hristom, njegovim učenjem i delom;
- upoznavanje dece da je Isus njihov spasitelj, ideal;
- negovanje kod dece ljubavi i odanosti prema Isusu;
- da objasni postepenost spasenja kroz događaje iz Biblije na kojima se zasniva spasenje;
- da potkrepi kod dece svest da su voljena, cenjena i da je njihov trud prihvaćen od Boga;
- razvijanje odgovornog ponašanja, morala i duhovnih vrednosti;
- podsticanje rada u grupi, saradnje i dijaloga;
- da predstavi Crkvu kao Božju instituciju koja nosi radosnu vest o spasenju.

Sadržaj programa

TEMA	LEKCIJA
OPET SMO ZAJEDNO Uvodne aktivnosti	Opet smo zajedno "Moj lični grb"
VREME MOJSIJA CILJ: učenici treba da shvate: - da se mogu osloniti na božju pomoć, - da Bog čuje naše molitve, - da Bog može i beznadežnu situaciju okrenuti na dobro	1. Mojsijevo rođenje i pozivanje. 2. Odlazak Izrailjevih iz Egipta. 3. Prelazak Crvenog mora; boravak u pustinji. 4. Davanje Zakona; zlatno tele.
MOLITVA CILJ: upoznavanje dece: - sa istinom da moliti može bilo gde i bilo kada; - sa konkretnim primerima iz Biblije: kako, kada i za što se treba moliti.	1. Kada i gde možemo da se molimo. Pavle i Sila u tamnici. 2. Za šta se možemo moliti. Solomun se moli.

<p style="text-align: center;">ROĐENJE I DETINJSTVO ISUSA HRISTA</p> <p>CILJ: - upoznavanje dece da je Bog imao plan spasenja za grešnog čoveka; - formiranje predstave Boga kao Oca koji voli i koji ispunjava svoja obećanja.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Anđeo se javlja Mariji i Josifu 2. Rođenje Jovana Krstitelja. 3. Rođenje Isusa Hrista.
<p style="text-align: center;">ŽIVOT I UČENJE ISUSA HRISTA</p> <p>CILJ: - upoznavanje dece sa životom Isusa Hrista; - sticanje saznanja da od Isusa mogu učiti; - razvijanje svesti da se mogu pouzdati u Isusa u svakodnevnom životu.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. O milostivom Samarjaninu 2. O carstvu Božjem-Sijač 3. O izgubljenom sinu 4. O deset devojaka
<p style="text-align: center;">ISUSOVO STRADANJE, SMRT I VASKRSENJE</p> <p>CILJ: - razvijanje znanja o smislu Uskrsa u svetlu Isusovog spasonosnog dela; - razvijanje znanja da za Hrišćane Uskrs ima dublji smisao, da osnovna tema jeste Isus kao Spasitelj grešnog čoveka.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Isus ulazi u Jerusalim. 2. Hvatanje i stradanje Isusovo. Petrovo odricanje. 3. Smrt Isusova na krstu i sahrana. 4. Vaskrsli Isus Hristos se javlja.
<p style="text-align: center;">POČETAK HRIŠĆANSKE CRKVE</p> <p>CILJ: - približiti deci svetoga Duha kao treću ličnost Božjeg trojstva.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hristovo uznesenje. 2. Silazak svetog Duha. 3. Petar izleči hromog.
<p style="text-align: center;">KATEHIZAM</p> <p>CILJ: - pomoći deci da u potpunosti shvate nastavno gradivo o pojedinim verskim istinama.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Deset zapovesti

Način ostvarivanja programa

Verska nastava je zajedničko delo veroučitelja i veroučenika. Polazište nastave je konkretna stvarnost. Iz doživljenih iskustava prelazi se na istine, iz kojih se potom vraća na svakodnevnu njihovu primenu. Ovakav način saznanja ima vlastiti red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), ponavljanje, primena i proveravanje, sređivanje (sistemizacija). To je makro struktura ovakvog načina saznanja. Međutim, i ovi delovi imaju svoju strukturu. Primer: način saznanja poseduje sledeće stupnjeve: postavljanje cilja, motivisanje, obrada novih nastavnih sadržaja, učenje, induktivni i deduktivni zaključci, tačni i netačni dokazi, formulisanje zapamćenih činjenica... U primeni sadržaj ima sledeće delove: problem, postavljanje cilja, rešavanje problema, zadatka, upoznavanje prilika i uvežbavanje. Kod saznavanja, pred očima treba imati fizionomiju grupe i pojedinca. U okviru časa obrade novog nastavnog gradiva vrši se primena, ponavljanje i vrednovanje obrađenog gradiva.

Polazeći od onoga što je već istaknuto, čas veronauka bi trebalo da izgleda na sledeći način: kratko ponavljanje sadržaja sa prethodnog časa, i posebno ovetljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktuelni čas. Nakon postavljanja cilja (šta? i kako?), prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja. Zaključci se mogu istaći na tabli. Posle ovoga, poznati sadržaji se produbljuju, uče, tj. razgovara se (šta/kako? i zašto?). Na ovaj način usvojeno gradivo, u skladu sa vaspitnim ciljem, mora naći svoju primenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovako stečena saznanja i dečje iskustvo oslanjaju se na doživljaj i tekst Svetog Pisma.

Nastavni program za III razred osnovne škole koncipiran je u deset nastavnih tema koje su razređene u 30 lekcija. Pri izradi godišnjeg i mesečnih planova rada, nastavnicima se preporučuje da šest časova posvete ponavljanju i sistemizaciji gradiva.

Uspešnoj realizaciji nastavnog programa treba da doprinese i upotreba odgovarajućih priručnika i literature. Osnovna literatura je Biblija, a osnovni priručnik je *SVETLO*.

VERSKO VASPITANJE REFORMATORSKE HRIŠĆANSKE CRKVE

Cilj i zadaci

Cilj nastave versko vaspitanje Reformatorske hrišćanske crkve jeste vrednovanje vjerskih i socijalnih datosti u kršćanstvu i ljudskoj zajednici sa naglaskom na odgovorno stvaranje boljega svijeta. Mlade vodimo onim stavovima i istinama koje naučava Katekizam Katoličke crkve. Ovdje donosimo samo naslove pojedinih nastavnih tema i jedinica.

Zadaci nastave jesu:

Misao vodilja nastave versko vaspitanje trećeg razreda jeste izgradnja kompletne i odgovorne osobe u odnosu prema sebi, prema vjerskim vrednotama, prema drugim ljudima i konačno da se osjeća pozvanim da te vrednote ne samo spoznaje i govori nego i potvrđuje životom. Teme omogućuju mladom čovjeku samokontrolu, upućuju ga na izvor nadahnuća, odgajaju za izgradnju pravilnih stavova prema drugima i konačno upućuju na funkcionalnost vjere u njegovom životu.

	TEMA	GLAVNI CITAT	PODELA	APLIKACIJA	PEVANJE
1. čas	Neka saznanja (opšta) iz Svetog pisma.	Jovan 1, 1		Važnosti Božje reči u našem životu.	Himna 209
2. čas	Iz koliko delova se sastoji Sveto pismo?	Jovan 1, 2-3	Stari zavjet. Novi zavjet.	Povezanost Starog zavjeta sa Novim zavjetom.	Himna 490
3. čas	Mojsije I deo.	2 Mojs. 2, 2	Rođenje Mojsija. Misija Mojsijeva.		Psalm XXIII
4. čas	Mojsije II deo	2 Mojs. 3, 2	Zadaci Mojsija. Bog dodeli zadatke Mojsiju.		Psalm XXIV
5. čas	Mojsije III deo	2 Mojs. 12, 17	1. Pretnje o desetom patnju. 2. Pasha.	Bog uvek pomaže onima koji veruju u njega.	Psalm LXXXIXL
6. čas	Ponavljjanje				
7. čas	Ponavljjanje				
8. čas	Deset zapovesti (Zakon Božji)	2 Mojs. 19, 5		"Ja sam Gospodin Bog tvoj; nemoj imati drugih bogova osim mene."	Psalm XC
9. čas	Zlatno tele	2 Mojs. 32, 19	1. Udaljivanje od Božje milosti. 2. Mojsijeva opomena.	Neposlušnost Greh. Posledice.	Himna 223
10. čas	Misija Isusa Navina.	Isusa Nav. 1, 8	1. Misija Isusa Navina. 2. Zauzimanje države (Israela).	Kod Boga je sve moguće.	Himna 397
11. čas	Vreme sudije		1. Vreme sudije. 2. Značajnije sudije.	Briga i milost Božji.	Himna 411
12. čas	Gedeon	Sud 7, 7	1. Gedeon kao sudija i vojskovođa 2. Pobjeda Gedeona nad madijanima		Himna 197
13. čas	Samson	Sud 13, 24	1. Život Samsona. 2. Pad Samsona. 3. Smrt Samsona.	Poverenje. Hrabrost. Kazna.	Himna 191
14. čas	Ponavljjanje				

15. čas	Ponavljjanje				
16. čas	Samuil	I Sam. 1, 17	1. Samuil. 2. Samuilova poslušnost.		Himna 341
17. čas	David i Golijat	I Sam. 17, 45	1. Davidova hrabrost. 2. Tajna Davidove pobjede.	Ko vjeruje u Boga pobjeđiće.	Himna 388
18. čas	David		1. David kao kralj. 2. David kao autor dela psalme.		Psalm XIX
19. čas	Ponavljjanje				
20. čas	Ponavljjanje				
21. čas	Isusov ulazak u Jerusalim	Luk. 19, 38	1. Isus se sprema ući u Jerusalim. 2. Učenici nađu magarca. 3. Narod dočeka Isusa kao kralja.	I možemo biti božji narod koji dočekuje Gospoda Isusa Hrista kao kralja.	Psalm C
22. čas	Čišćenje hrama	Mat. 21, 13	1. Strogost Isusa. 2. Zapovest Isusa.	Mi svi možemo da se pouzdamo u Božju milost, jer Božja ljubav može da prevaziđe sve naše grehove i nedostatke.	Himna 399
23. čas	Juda	Mat. 26, 14-16	1. Juda se dogovorio sa vojnicima o izdaji Isusa. 2. Izdaja.	Greh leži pred vratima našeg života: jedino Isus Hristos može izbaviti od naših grehova.	Himna 196
24. čas	Sveta večera	I Kor. 11, 23-25	1. Šta znači sveta večera? 2. Zašto je Isus želeo da verni primaju svetu večeru?	Hleb u svetj večeri znači slomljeno telo Hristovo, vino njegovu prolivenu krv, a oboje zajedno Njegovu smrt.	Himna 185
25. čas	Borba u Getsimaniji	Mat. 26, 41	1. Borba u Getsimaniji. 2. Jakov, Jovan i Petar.	Isus se patio zbog nas	Psalm LXXIV
26. čas	Isus pred Pilatom	Mat. 27, 11	1. Isus pred Pilatom. 2. Lažne tužbe protiv Isusa.	Isus je žrtvovao sebe da ne bi mi bili osuđivani večno.	Psalm CXXXVIII
27. čas	Ponavljjanje				
28. čas	Ponavljjanje				
29. čas	Apostolsko verovanje		Apostolsko verovanje ima tri dela: 1. Govori o Bogu Ocu i o stvorenju. 2. Govori o Bogu Sinu i našem spasenju. 3. Govori o Bogu Duhu Svetom i o našem posvećenju.	Sve ono što nam obećava evanđelje, to je ukratko sadržano u Apostolskom verovanju koje priznaju sve hrišćanske crkve.	Himna 167
30. čas	Molitve - prilikom	Mat. 6, 6			Himna 400

	ulaza u crkvu			
31. čas	Molitve - prilikom izlaska iz crkve	Mat. 6, 7		Himna 401
32. čas	Bogosluženje reformatske crkve		1. Gde se održava bogosluženje (mesto)? 2. Po čemu raspoznamo crkve?	Himna 344
33-36 čas	Ponavljjanje na kraju školske godine			

Način ostvarivanja programa

Verska nastava je zajedničko delo veroučitelja i veroučenika. Polazište nastave je konkretna stvarnost. Iz doživljenih iskustava prelazi se na istine, iz kojih se potom vraća na svakodnevnu njihovu primenu. Ovakav način saznanja ima vlastiti red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), ponavljanje, primena i proveravanje, sređivanje (sistematizacija). To je makro struktura ovakvog načina saznanja. Međutim, i ovi delovi imaju svoju strukturu. Primer: način saznanja poseduje sledeće stupnjeve: postavljanje cilja, motivisanje, obrada novih nastavnih sadržaja, učenje, induktivni i deduktivni zaključci, tačni i netačni dokazi, formulisanje zapamćenih činjenica... U primeni sadržaj ima sledeće delove: problem, postavljanje cilja, rešavanje problema, zadatka, upoznavanje prilika i uvežbavanje. Kod saznavanja, pred očima treba imati fizionomiju grupe i pojedinca. U okviru časa obrade novog nastavnog gradiva vrši se primena, ponavljanje i vrednovanje obrađenog gradiva.

Polazeći od onoga što je već istaknuto, čas veronauka bi trebalo da izgleda na sledeći način: kratko ponavljanje sadržaja sa prethodnog časa, i posebno osvetljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktuelni čas. Nakon postavljanja cilja (šta? i kako?), prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja. Zaključci se mogu istaći na tabli. Posle ovoga, poznati sadržaji se produbljuju, uče, tj. razgovara se (šta, kako? i zašto?). Na ovaj način usvojeno gradivo, u skladu sa vaspitnim ciljem, mora naći svoju primenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovako stečena saznanja i dečje iskustvo oslanjaju se na doživljaj i tekst Svetog Pisma.

VERONAUKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE

Cilj i zadaci

Cilj nastave veronauka evangeličke hrišćanske crkve je upoznavanje učenika sa značenjem reči "...jer znam kome verovah...".

Zadatak nastave veronauka je sticanje znanja o Bogu i priznanja Bogu.

Sadržaji programa

"Verujem u Boga Oca Svemogućeg, Tvorca neba i zemlje."

1. čas: Rekapitulacija od Avrama do Josifa. Cilj: Proveriti kod đaka šta su zapamtili iz programa veronauke za 2. razred.	Osnovna misao: uz rekapitulaciju da deca obnove iskustva o vernom Gospodu, čijim obećanjima i mi se možemo poveriti. U 3. razredu iz programa veronauke učenici mogu saznati, kako je Bog ispunio drugi deo svog obećanja, ustvari da će dati izabranom narodu Hanan.
2. čas: Rođenje Mojsijevo Cilj: upoznati vernost Gospoda (2 Moj. 1-2, 10)	Osnovna misao: Upoznati Egipat starog veka, i život jevrejskog naroda u doba faraona Ramsesa drugog.

	Rođenje Mojsija. Kako je Bog sačuvao njegov život?
3. čas: Pozivanje Mojsija (2. Moj. 3-4, 28) Cilj: da đaci upoznaju bezuslovno poverenje.	Osnovna misao: Bog vidi bedu svog izabranog naroda. 1. Kako je hteo pomoći Mojsije svome narodu? 2. Kako je pomogao Bog? 3. Kako je Bog spremio Mojsija za službu?
4. čas: Oslobođenje iz Egipta (2. Moj. 5-15) Cilj: Upoznati Boga kao osloboditelja.	Osnovna misao: Bog održava svoja obećanja. 1. Kakav zadatak je dao Mojsiju? 2. Kako je reagovao faraon? 3. Reakcija Gospodnja: deset kazni. 4. Kakav cilj je imao Bog sa kaznama?
5. čas: Ja sam Gospod, Bog tvoj! Cilj: Upoznati deset zapovesti.	Osnovna misao: Bog sklapa savez sa izabranim narodom. 1. Šta označava savez? 2. Šta očekuje Bog preko saveza? 3. Da li je izabran narod prihvatio uslove saveta? 4. Da li su važeće za nas deset zapovesti?
6. čas: Zlatno tele (2. Moj. 32-34) Cilj: Upoznati strpljivost Boga.	Osnovna misao: Mojsije kao posrednik. 1. Izabrani narod i deset zapovesti. 2. Zašto je Bog hteo kazniti izabrani narod? 3. Kako je pomagao Mojsije narodu?
7. čas: Putovanje u pustinji. Međena zmija. (2. Moj. 15-17; 4 Moj. 2) Cilj: Upoznati starenje Gospoda.	Osnovna misao: Bog se brine za svoj narod. 1. Kakve probleme su imali u pustinji? 2. Kako im je pomagao Bog? 3. Zašto su se ipak bunili? 4. Božija kazna - otrovne zmiје. 5. Božija milost - Međena zmija.
8. čas: Zauzimanje zemlje Hananske. (Knjiga Džošue (Jozue) 2-3. 6,24) Cilj: Upoznati Boga kao takvog, koji održava datu reč.	Osnovna misao: Da li je Bog održao data obećanja Avramu? 1. Šta je obećao? 2. Kako je ostvario? 3. Šta označavaju Biblijska čuda?
9. čas: Biblijski loto Izaberi tačne odgovore! Ponavlanje gradiva	
10. čas: Ko je čovek? Iskaz o čoveku. Verujem da je Bog stvorio mene zajedno sa svim stvorenjima! (1. Moj. 1-2, 4) Cilj: Upoznati stvorenje sveta i čoveka.	Osnovna misao: Da upoznamo svoje mesto u svetu. 1. Kako je stvorio Bog? 2. Kako je stvorio čoveka? 3. Koga predstavlja čovek u tom svetu? 4. Šta je cilj njegovog života?
11. čas: Prvi greh (1 Moj. 3) Cilj: Upoznati Adamov greh.	Osnovna misao: Izgubljen i prosuđen čovek. 1. Uporediti Božji prikaz sa ponudom zmiје. 2. Posledice čovekovog izbora. 3. Ko je iskušitelj? Ko je izbavitelj?
12. čas: Kajin i Abelj. (1 Moj. 4) Cilj: nismo sami na ovome svetu.	Osnovna misao: Odgovorni smo jedan za drugog. 1. Šta je uradio Kajin? 2. Kakav je čovek, koji govori: zar sam ja čuvar brata svoga? 3. Kako je kaznio Bog Kajina?
13. čas: Potop. (1 Moj. 6-8) Cilj: dovesti učenike da shvate, ko će ostajati na poslednjem sudu.	Osnovna misao: svi ljudi smo pod Božijom presudom. 1. Zašto je Bog dao potop? 2. Da li su Noje i njegova porodica bili spašeni jer su bili spašeni jer su bili dobri? 3. Po obećanju Božijem, da neće više biti potopa, to znači da neće više suditi svetu? 4. Ko će ostati na kraju?
14. čas: Biblijski loto.	

Izaberi tačne odgovore! Ponavlanje gradiva	
15. čas: Vavilonska kula (1 Moj. 11, 1-9) Cilj: Pokazati mesto čovečanstva u svetu.	Osnovna misao: Zajedništvo čovečanstva. 1. Zajedništvo i razumevanje. 2. Zašto su hteli izgraditi veliku kulu? 3. Zašto su bili, graditelji vavilonske kule, oholi?
16. čas: Ko je Isus Hrist, i šta očekuje od mene? (Lk. 1, 26-38. 1, 20-24) "Verujem u Isusa Hrista, Sina Njegovog, jedinog Gospoda našeg, koji je začet od Duha Svetoga, rođen od Djevice Marije." Cilj: Upoznati obećanje rođenja Isusa.	Osnovna misao: Upoznati spasitelja kojeg je obećao Bog još Avramu. 1. Ko je bila Marija? 2. Ko je bio Josif? 3. Kako da gledamo na Isusa? 4. Šta označava ime Isus? 5. Šta on znači tebi?
17. čas: Kušanje Isusa Hrista. (Mt. 4, 1-11) Cilj: Da učenici saznaju zašto je to bilo neizbežno.	Osnovna misao: Isus kao pravi čovek. 1. Tri puta, na tri načina je kušao đavo Isusa. a) Zašto nije bio poslušan? b) Zašto je izdržao iskušenje? c) Šta treba da znamo o đavolu? d) Šta je nagrada za pobjednika?
18. čas: Isus - pravi Bog (Mt. 17, 1-8) Cilj: Da učenici upoznaju Isusa, pravog Boga - Oca.	Osnovna misao: Zajedno na gori visokoj u preobraženju. 1. Šta treba da vidimo? 2. Šta to znači za nas? 3. Ko je bio Mojsije? 4. Ko je bio Ilija? 5. Ko je najveći? Koga trebamo večno slušati?
19. čas: Uzdravljenje centurinovog sluga. (Mt. 8, 5-13) Cilj: dovesti učenike da veruju rečima Isusa Hrista.	Osnovna misao: Da li smo spremni moliti se za drugoga? 1. Ko je spreman da se moli za drugoga? 2. Zašto je hvalovredan centurin? 3. U čemu se pokazala njegova vera? 4. Kako treba da se molimo i mi?
20. čas: Nikodim (Jov. 3, 1-17) Cilj: Kako treba da živimo?	Osnovna misao: Treba da se ponovo rodimo. 1. Ko je bio Nikodim? 2. O kakvoj tajni su razgovarali Isus i Nikodim? 3. Zašto je bilo potrebno Isusovo razapeće? 4. Šta označava gledati gore? 5. Šta znači gledati na Isusa Hrista?
21. čas: Isus i Samarjanka. (Jov. 4, 1-42) Cilj: Da saznamo ko je za nas Isus?	Osnovna misao: "Znam da je Isus moj izbavitelj!" 1. Kakvu vodu nudi Isus Samarjanki? 2. Šta je voda života? 3. Šta je saznala žena u razgovoru? 4. Šta je učinila posle toga? 5. Šta treba da radimo mi?
22. čas: Biblijski loto Izaberi tačne odgovore! Ponavlanje gradiva.	
23. čas: Nerodna smokva (Lk. 13, 6-9) Cilj: Da učenici upoznaju šta je cilj njihovog života.	Osnovna misao: Isus traži voće mog života. 1. Po čemu se prepoznaje voćka i čovek? 2. Šta je voće? 3. Kako može roditi moj život dobro, zdravo voće? 4. Ko je vinogradar? Šta obećava Isus Bogu?
24. čas: Samarijsko selo (Lk. 9, 51-56) Cilj: kako prihvatiti drugačije razmišljajućih?	Osnovna misao: Ne povisi sebe nad drugoga. 1. Zašto nisu primili samaritanima Isusa? 2. Zašto su bili besni učenici? 3. Šta je učinio Isus? 4. Šta je razlika između Isusa i učenika? 5. Da li je moguće da bi ljudi jednako razmišljali?

	6. U Isusu smo svi jednaki!
25. čas: Lazarevo uskrsenje (Jov. 11, 1-14) Cilj: dovesti učenike k znanju, da u Isusu Hristu imaju večni život.	Osnovna misao: "Isus je vaskrsenje i život!" 1. Šta je uradio Isus kada je primio vest od Marije? 2. Da li je zakasnio? 3. Zašto je potrebno produženje života? Na primer: ozdravljenje iz teške bolesti! 4. Šta znači da je Isus vaskrsenje i život? 5. Šta je smrt?
26. čas: Zašto je umro i vaskrsnuo Isus Hrist? (Mt. 21, 1-11) Ulazak Isusa u Jerusalim. Cilj: upoznati Isusa kao Kralja, koji dolazi u ime Gospodnje.	Osnovna misao: Blagosloven je ko dolazi u ime Gospodnjeg! 1. Šta su svetili Jevreji na Pashi? 2. Kako su primili Isusa u Jerusalimu? 3. Zašto nije ulazio u grad sedeći na konju? 4. Šta označava reč korana? 5. Kako se zove nedelja, kad svetimo Isusov ulazak u Jerusalim?
27. čas: Isus pere učenicima noge. (Jov. 13, 1-17) Cilj: Upoznati u Isusovom delu primer.	Osnovna misao: Da postanemo iz ljubavi braća i pomoćnici jedan drugome. U Isusovo doba, čije je zadatak bio, gostu oprati noge? Zašto nije hteo Petar dozvoliti da mu Isus opere noge? Šta je hteo postići Isus sa ovim činom?
28. čas: Sveta večera (Mt. 26, 17-29) Cilj: Da učenici upoznaju značenje Pashe i svete večere.	Osnovna misao: Telo i krv Hristova kao temelj večnog života. 1. Kada se sećamo na poslednju večeru Hristovu? 2. Zašto govori Isus: "da je to moje telo,... da je to moja krv"? 3. Kakav hleb su jeli prilikom svete večere? 4. Šta je sveta večera?
29. čas: Getsimanija (Mt. 26, 36-46) Cilj: Da učenici upoznaju Božju volju!	Osnovna misao: Bože, neka bude Tvoja volja! 1. Šta su radili Isus i učenici u Getsimanskoj bašti? 2. Za šta se molio Isus? 3. Da budemo i mi kao naš Gospod, Isus!
30. čas: Isus pred Kajaфом, osuđenje Isusovo. (Mt. 26, 57-75) Cilj: Dovedi učenike ka poznanju ko je Isus!	Osnovna misao: Isus je Hristos, Sin Božji! 1. Zašto je tražio prvosveštenik pod zakletvom od Isusa da se izjasni, da li je on Sin Božji? 2. Kako je moguće da prvosveštenik Izraelskog naroda osuđuje Božijeg Sina? 3. Zašto je poricao Petar Isusa? 4. U čemu je razlika između Petra i Jude?
31. čas: Biblijski loto. Izaberi tačne odgovore. Ponavlanje gradiva.	
32. čas: Isus pred Pilatom (Jov. 18, 28-19, 16) Cilj: Da bi učenici upoznali, zašto je bio osuđen Isus!	Osnovna misao: Sudni proces Isusa. 1. Ko je bio Pilat? 2. Zašto su optuživali Isusa time, da je hteo biti kraljem? 3. Ko je odgovoran za smrt Isusa Hrista?
33. čas: Raspeće i sahrana Isusova. (Mt. 27, 31-66) Cilj: Da učenici saznaju istinu: "Isus je bio zaista Sin Božji!"	Osnovna misao: Bog je toliko ljubio svet, da je i Sina dao, da niko ko u njega veruje ne propadne, nego da ima život večni. 1. Kada pominjemo smrt Isusa Hrista? 2. Zašto govori Isus u svojoj molitvi, da ga je i Bog napustio? 3. Šta označava reč: "Svrši se"? 4. Na što pokazuje da zavesa u hramu se razdre na dvoje? 5. Šta je prepoznao stotnik u umirajućem isusu?
34. čas: Prazna grobnica, i Isus se javlja Mariji Magdalini. (Jov. 20, 1-18)	Osnovna misao: Njegovo vaskrsenje je i naše vaskrsenje.

Cilj: Isus je vaskrsenje i život.	1. Kada slavimo vaskrsenje Isusa Hrista? 2. Šta je saznala Marija pored praznog groba? 3. Šta su učinili Petar i Jovan? 4. Kada je prepoznala Marija Isusa? 5. Da li se možemo i mi sresti sa Isusom? 6. Kako?
35. čas: Biblijski loto. Izaberi tačne odgovore. Ponavljjanje gradiva.	
36. čas: Kraj školske godine. Ponavljjanje.	Osnovna misao: Koliko pozitivnih iskustava je donela u naše živote ova školska godina pomoću veronauke?

Način ostvarivanja programa

- Nastavni predmet veronauka sadrži u sebi tri segmenta kroz koja treba predmet deci prikazati.

1. Poruka o Bogu Ocu - slika roditelja.

2. Isus naš prijatelj i pomoćnik - dete zavisi od pomoći i ljubavi.

3. Vera u stvorenje - okolina je Božja.

- Dete kao Božje stvorenje treba poštovati i prihvatiti njegove sposobnosti, mogućnosti i nemogućnosti. Na času treba poštovati ličnost deteta.

- Šta čas treba da sadrži:

- Na početku časa napraviti most između svakodnevnice deteta i sveta biblijskih pripovedaka.

- Cilj časa mora da bude jasan, teološki i pedagoški ispravan i istinit.

- Biblijske pripovetke prikazati na jednostavan način, primenjujući princip očiglednosti.

- Jezik mora da bude jednostavan i prilagođen uzrastu učenika.

- Čas treba završiti pesmicom, kao odgovor za ono što se na času radilo.

VERONAUKA - JUDAIZAM

Cilj i zadaci

Cilj nastave veronauka - judaizam je sticanje osnovnih znanja o Bibliji, molitveniku i sinagogi.

Zadatak nastave veronauka - judaizam je da učenici:

- usvoje osnovne pojmove o sinagogi;

- upoznaju likove iz Biblije;

- upoznaju osnovne molitve.

Sadržaji programa

BET AKNESET, SINAGOGA: DOM VAN KUĆE

1. Gde su se molili naši praoci?
2. Bet a Mikdas: Hram u Jerusalimu
3. Predmeti u Sinagogi
4. Kako se molimo
5. Ko je ko u Sinagogi

DEČIJA BIBLIJA

1. Prelazak preko Trstikovog mora
2. Deset zapovesti
3. Kraj lutanja
4. Debora
5. Gideon
6. Samson
7. Rut
8. Semjuel i Saul
9. David u Saulovo vreme
10. David i Batseva
11. Kralj Solomon presuđuje
12. Elija i Balovi sveštenici
13. Jona
14. Jeremija
15. Jov
16. Ester
17. Danijel
18. Ezra i Nehemija

MOJ SIDUR (molitvenik)

1. Sema Jisrael
2. Blagoslovi

3. Amida
4. Kadiš
5. Birkat amazon

Način ostvarivanja programa

Bogato nasleđe jevrejske vere, liturgija, običaji i tradicija, preneće se učenicima na način koji je primeren njihovom uzrastu i kroz odgovarajuće programe.

U ostvarivanju zadatah elemenata programa koristiće se primeri iz života, oslanjaće se na dečje iskustvo, doživljaje, kao i na određene situacije u porodici, školi, i sredini u kojoj dete živi.

Glavna misao je otkriti vrednosti etičkih i moralnih principa, prihvatiti iste, čuvati, poštovati i tako izgraditi poverenje prema drugima.

Prostor u kome se nastava izvodi opremiti raznovrsnim didaktičkim materijalom: slikovnice, poster, mape, slike verskih objekata, simboli koji se koriste u liturgiji ili prilikom obeležavanja određenih svetkovina i praznika.

GRAĐANSKO VASPITANJE - SAZNAJE O SEBI I DRUGIMA

Cilj i zadaci

Opšti cilj predmeta Saznanje o sebi i drugima je podsticanje razvoja ličnosti i socijalnog saznanja kod učenika trećeg razreda osnovne škole. Ovaj predmet treba da pruži mogućnost učenicima da postanu aktivni učesnici u procesu obrazovanja i vaspitanja, i da izgrade saznanja, umenja, sposobnosti i vrednosti neophodne za formiranje autonomne, kompetentne, odgovorne i kreativne ličnosti, otvorene za dogovor i saradnju, koja poštuje i sebe i druge.

Zadaci:

U obrazovno-vaspitanom radu na realizaciji ovog predmeta razlikujemo nekoliko osnovnih zadataka:

- podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima;
- podsticanje razvoja samopouzdanja i lične odgovornosti;
- osposobljavanje učenika da prepoznaju i razumeju sopstvene potrebe i potrebe drugih, i da štite i ostvaruju svoje potrebe na način koji ne ugrožava druge;
- razvijanje svesti o potrebi uvažavanja različitosti i osobenosti; uočavanje i prevazilaženje stereotipa vezanih za pol, uzrast, izgled, ponašanje, poreklo;
- osposobljavanje učenika za nenasilno rešavanje sukoba;
- razvijanje pojma prijateljstva;
- osposobljavanje učenika da razumeju neophodnost pravila koja regulišu život u zajednici i da kroz dogovaranje aktivno doprinose poštovanju ili menjanju pravila saglasno sa potrebama;
- osposobljavanje učenika da upoznaju i uvažavaju dečja prava i da budu sposobni da aktivno učestvuju u njihovom ostvarivanju;

- razvijanje i negovanje ekološke svesti;
- razvijanje moralnog rasuđivanja i negovanje osnovnih ljudskih vrednosti;
- osposobljavanje učenika da aktivno doprinose razvoju škole po meri deteta.

Sadržaji programa

I Tema (2 časa) - Podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima

- *Roditeljski sastanak*: susret roditelja, nastavnika i učenika. Razmena o uzajamnim očekivanjima, potrebama, zahtevima, teškoćama vezanim za ostvarivanje programa građanskog vaspitanja

- *Uvodni čas*: upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta i načinom rada

II Tema (9 časova) - Uvažavanje različitosti i osobenosti; uočavanje i prevazilaženje stereotipa vezanih za pol, uzrast, izgled, ponašanje, poreklo

- *Sličnosti i razlike*: uočavanje osobenosti i različitosti koja im prija.

- *Polni stereotipi u igrama*: razmatranje stereotipa o muškim i ženskim igrama; razmena stavova o tome.

- *Posledice polnih stereotipa*: razmatranje posledica stereotipa o muškim i ženskim igrama, o poštovanju slobode izbora; prihvatanju različitosti.

- *Posledica uopštenih sudova*: stereotipi o dečacima i devojčicama, prevođenje na jezik činjenica.

- *Pojava isključivanja u grupi*: razmatranje različitosti koja im ne prija - razmena o iskustvima i razlozima isključivanja iz grupe.

- *Ponašanje koje odstupa od očekivanog*: sagledavanje posledica saosećajnog odnosno osuđivačkog stava prema ponašanju koje odstupa od očekivanog; sukob potreba i kako ga razrešiti.

- *Odnosi u odeljenju*: razmena o tome šta su preduzeli da bi iznenadili pažnjom vršnjake suprotnog pola u protekloj sedmici.

- *Odnosi mlađi - stariji*: razmena o odnosu mlađe i starije dece u porodici, o poštovanju slobode izbora i dogovaranju, o ličnoj odgovornosti.

- *Diskriminacija po uzrastu*: razmena o odnosu starije i mlađe dece, o diskriminaciji po uzrastu, o iskrenosti u druženju.

III Tema (5 časova) - Prijateljstvo i moralne dileme u vezi sa tim; razvijanje pojma prijateljstva i moralnog rasuđivanja (krađa, laž)

- *Prijateljstvo*: definisanje pojma prijateljstva; sukob i usaglašavanje stavova u vezi sa prijateljstvom.

- *Laž kao moralni prekršaj*: razmena mišljenja o tome da li treba razotkriti laž koju je izrekao prijatelj/ica; da li je čutanje o tome isto laž; da li je laž oprostiva; da li se može biti prijatelj nekome ko laže; zašto je laž moralni prekršaj.

- *Pripadanje grupi*: razmena mišljenja o sukobu potreba i kako ga prevazići, moralna dilema - krađa kao uslov prihvaćenosti u grupi, poštovanje tuđeg vlasništva.

- *Krađa kao moralni prekršaj*: razmena o tome da li je krađa moralni prekršaj i kad je pokrenuta dobrim namerama.

- Odnosi među prijateljima: razmena o tome šta sve čini prijateljstvo i kakvi mogu biti odnosi među prijateljima.

IV Tema (9 časova) - Pojedinaac i zajednica; pravila koja regulišu život u zajednici; prava i odgovornosti; dogovaranje.

- *Obaveze u kući*: razmena mišljenja o pravima i odgovornostima ukućana; o podeli odgovornosti oko kućnih poslova, o slobodi izbora, pravima i obavezama dece.

- *Dogovaranje u porodici*: razmena mišljenja o tome kako prevazići sukob potreba dece i odraslih, o stereotipima u vezi sa polnim ulogama; o dečjim pravima i odgovornostima; o značaju dogovaranja.

- *Prava i odgovornosti u zajednici*: razmena mišljenja o tome kako prevazići sukob potreba dece i odraslih, o kućnom redu; o dečjim pravima i odgovornostima; o značaju dogovaranja.

- *Sloboda izbora*: razmena o slobodi izbora u odlučivanju kod kuće i u školi. O čemu deca mogu sama da odlučuju, o odgovornosti za posledice izbora, o tome kako lični izbor utiče na druge u okolini.

- *Kućni red škole*: razmena o tome čemu pravila; kako nastaju pravila; da li deca mogu da utiču na menjanje pravila koja regulišu život u školi, o posledicama kršenja pravila, o merama koje treba preduzeti kad dođe do kršenja pravila.

- *Ocenjivanje*: razmena o tome čemu služe ocene, šta znači loša ocena, čemu ona služi, da li deca imaju pravo da znaju zašto su dobili ocenu koju su dobili i šta je trebalo da odgovore, ako ocena nije zadovoljavajuća.

- *Demokratija u učionici*: razmena o tome šta je to demokratsko odlučivanje u razredu, kako to može da se postigne, šta sprečava da se to postigne.

- *Donošenje odluka na nivou odeljenja*: razmena o razlozima pobune u razredu, razlikama između naređivanja i dogovaranja, o odgovornosti za posledice ponašanja.

- *Planiranje akcije*: učenici se dogovaraju i planiraju akcije kojim će da poboljšaju prostor u kome borave (učionicu, školsko dvorište); uče kako da usaglase ideje, podele odgovornosti, od koga da traže podršku i kako, kako da izvedu akcije.

V Tema (3 časa) - Zaštita od nasilja: nenasilno rešavanje sukoba

- *Sukobi i njihovo rešavanje*: razmena o sankcijama kršenja dogovora među decom, da li je osveta moralni prekršaj; šta je pravedno; kako se nenasilno može rešiti sukob potreba.

- *Kažnjavanje*: razmena o vrstama kazni koje dobijaju od roditelja, o postupcima koji su doveli do kazne, o osećanjima i nezadovoljenim potrebama u vezi sa kaznom, o alternativama kažnjavanju.

- *Nasilje u školi*: razmena o nasilju u školi - učenika prema učenicima, i kako da se zaštite od toga.

VI Tema (4 časa) - Razvijanje moralnog rasuđivanja

- *Lažna solidarnost*: razmena o moralnoj dilemi - sakrivanja počinioca iz solidarnosti sa drugom ili iskrenosti, o preuzimanju odgovornosti za posledice ponašanja, o opravdanosti kazne, o tome da li je prećutati isto što i lagati, zašto je laž moralni prekršaj.

- *Odgovornost za napravljenu štetu*: razmena o odgovornosti za nenamerno učinjenu štetu, o sankcijama, alternativama kažnjavanju.

- *Posledice laži*: razmena o moralnoj dilemi - laganju da bi se izbegla kazna, o posledicama laži.

- *Cilj opravdava sredstvo*: razmena o tome da li pozitivni cilj opravdava krađu; zašto je pogrešno krasti.

VII Tema (3 časa) - Razvijanje ekološke svesti; briga o životinjama i biljkama

- *Odnos prema životinjama*: razmena o razlozima dečjeg nasilja prema životinjama, o odgovornosti i brizi o životinjama.

- *Priroda i ja*: razmena o pravu na život, i međusobnoj povezanosti svih živih bića; o odgovornosti i brizi za biljni svet.

- *Briga o prirodi*: razmena o tome šta su preduzeli da bi iznenadili pažnjom životinje ili biljke u protekloj sedmici.

VIII Tema (1 čas) - Evaluacija

- *Evaluacija programa i prezentacija rezultata rada roditeljima*: učenici se podstiču da sami procene program koji su prošli i sopstveno napredovanje; prezentacija rezultata rada roditeljima.

Način ostvarivanja programa

Teorijski, predmet *Saznanje o sebi i drugima* utemeljen je na interakcionističkoj teoriji psihičkog razvoja po kojoj je socijalna interakcija osnovni konstruktivni činilac razvoja učenika. Odlučujuću ulogu u razvoju ima upravo saradnja između odraslog i dece u zoni narednog razvoja dece tj. u oblasti onih funkcija koje u vreme interakcije još nisu razvijene kod dece nego su u fazi nastajanja. Odrasli se pojavljuje kao organizator takvih razmena među decom koje će predstavljati podsticaj za razvoj njihovog socijalnog saznanja, samosvesti, moralnog i kritičkog mišljenja.

Metodsku okosnicu predmeta čine interaktivne radionice, strukturirane aktivnosti koje nastaju kao rezultat zahteva koji uvodi voditelj radionice, a objedinjene su oko glavne teme. Većina radionica u ovom programu započinje pričom koja je bliska iskustvu deteta, a sadrži moralnu dilemu ili sukob potreba ili vrednosti kao povod za diskusiju u paru ili manjoj grupi, a završava razmenom u celoj grupi. Cilj je da se pruži mogućnost svakom detetu da restrukturira svoje mišljenje i delovanje zbog pojave konflikta između njegove tačke gledišta i tačke gledišta koja je različita od njegove.

Bitne odrednice obrazovno-vaspitnog rada su:

- Iskustveno učenje, tj. uobličavanje i poimanje ličnih, autentičnih doživljaja i stavova učenika kroz razmenu u grupi, a ne prenošenje gotovih znanja, tuđih uvida. Nastavnik treba da naglasi da nema poželjnih, očekivanih ili tačnih odgovora, da je naglasak na procesu otkrivanja i saznavanja o sebi i drugima kroz razmenu.

- Igrovni kontekst koji pomaže učenicima da se opuste i oslobode da probaju različite vidove izražavanja i simbolizacije unutrašnjih iskustava, i da kroz igru istražuju raznovrsna, divergentna rešenja za probleme sa kojima se suočavaju.

Pri pravljenju pripreme za realizaciju vaspitnog rada sa grupom važno je voditi računa o nekoliko činioaca koji su od suštinskog značaja za kvalitetnu i razvojno podsticajnu razmenu:

- Jasno artikulisanje cilja aktivnosti i dogovor o pravilima kojih treba da se pridržavaju svi učesnici razmene. Budući da se radi o učenju kroz razmenu, ključan činilac uspešnosti razmene je kvalitet uzajamnog slušanja. Važno je da deca uvide da slušanjem tuđih gledišta i stavova imaju priliku da sagledaju svoje polazište u novom svetlu, da ga dograde i obogate.

- Raspored sedenja (po mogućstvu krug) koji omogućuje svim učesnicima razmene da vide jedni druge, okrenuti licem u lice.

- Sled aktivnosti koji je tako koncipiran da podstiče i održava interesovanje i saznavnu motivaciju učenika. To se postiže dinamičnom smenom različitih vidova aktivnosti i razmene.

- Optimalan broj učenika je od 10 do 15. Može se raditi i sa grupom do dvadesetoro učenika, ali onda dolazi do slabljenja pažnje i motivisanosti za razmenu.

- Nastava se izvodi po redosledu nastavnih jedinica (radionica) onako kako su date u priručniku Građansko vaspitanje - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA 3.

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama, niti porede. Problem može biti to što učenici žele da znaju koliko su uspešni u određenoj aktivnosti, pokušavajući da pogode šta odrasli očekuju od njih. Zadatak nastavnika je da im jasno predoči da je svaka lična ekspresija podjednako dragocena, da ohrabri decu da iznose svoje mišljenje i kad je različito od ostalih, samo na način koje ne vređa druge. *Najvažniji zadatak odraslog u procesu vaspitanja jeste da pomogne učenicima da formiraju pozitivnu sliku o sebi, da steknu samopouzdanje, i da osete da kroz proces razmene sa drugima mogu da obogate svoju ličnost i saznanje.*

S tim u vezi, ovaj predmet traži da nastavnik bude spreman da podrži učenike kada im je teško da se izraze ili slušaju i otvoren da čuje i ono što nije u skladu sa njegovim vrednostima, bez kritikovanja i procenjivanja. Podsticajnim pitanjima može da navede decu da sagledaju situaciju iz druge perspektive, da kroz socio-kognitivni konflikt sami restrukturiraju svoje mišljenje i stavove.

Pošto je učenje po modelu važan oblik učenja socijalnog ponašanja, bitno je da nastavnik svojim ponašanjem, načinom rada i odnosom prema deci, demonstrira vrednosti koje želi da njegovi učenici usvoje.

Kriterijum i način ocenjivanja

Učenik se ocenjuje **opisno**.

Kriterijumi za ocenjivanje su: **redovnost** u pohađanju nastave, **zainteresovanost** i **aktivno uključivanje** u proces nastave.

Prostor, oprema i nastavna sredstva

Prostor i oprema koji dozvoljavaju raspored sedenja u krug.

Materijal potreban za realizaciju predmeta: 30 listova papira A4 formata po učeniku, 20 komada velikih pak papira svetle boje po grupi, flomasteri i bojice za svakog učenika, selotejp, makaze.

Izrađen je priručnik za nastavnike sa detaljno razrađenim načelima pristupa, predmetom i metodskim uputstvima za svaku jedinicu.

Priručnik za nastavnike za realizaciju ovog predmeta je: Grupa autora: "Građansko vaspitanje - Saznanje o sebi i drugima" 3, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, 2003.

Preporučena literatura za nastavnike:

Ršumović Ljubivoje, *Bukvar dečjih prava*, UNICEF 1995.

Konvencija UN o pravima deteta, UNICEF.

Rozenberg M. *Jezik saosećanja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2002.

Kolberg Lorens, Dete kao filozof morala, u Zborniku *Proces socijalizacije kod dece*, Zavod za udžbenike, 1986.

NARODNA TRADICIJA

Treći razred

Cilj i zadaci

Uvođenje najmlađih naraštaja kroz odgovarajuću nastavu usmerenu na revitalizaciju tradicije, jedan je od načina da se spreči ubrzano odumiranje mnogih važnih elemenata *tradicijske kulture* i njihov nestanak iz prakse, odnosno iz samog života. Pravilnim, odmerenim i pravovremenim plasiranjem informacija o narodnoj tradiciji postižu se i mnoga druga dobra, kao što su sticanje svesti o sebi samom i svom mestu u svetu sličnih i različitih, formiranje predstave o kontinuitetu i ukorenjenosti i sl.

Koncepcija nastave ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na lokalnu narodnu tradiciju, čime se u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini, kakva preteže u Srbiji, čuvaju prava i osobenosti manjina i njihov identitet.

Namera je da se učeniku ovaj izborni predmet ponudi tokom prvog ciklusa, ali se otvara mogućnost i za dalje opredeljenje, početkom narednog ciklusa, sve do kraja opšteg obrazovanja.

Opšti cilj:

Ostvariti direktno uvođenje učenika u aktivnosti revitalizacije tradicije kroz neposredno upoznavanje materijalne i duhovne tradicijske kulture svog naroda i naroda u užem i širem okruženju.

Zadaci:

Usvajanje elementarnih znanja o:

razlici između folklornog i aktuelnog okruženja, i to kroz:

- upoznavanje sa osnovnim folklornim tekstovima (bajke, legende, priče, pesme, poslovice);
- upoznavanje sa dečjim folklorom (igre i kratke tekstualne forme kao što su zagonetke, uspavanke, razbrajalice itd.);
- usvajanje elementarnih znanja o nosećim nastavnim motivima (različiti za svaki razred u prvom ciklusu);

godišnjem ciklusu, i to kroz poznavanje:

- osnovnih razlika između gradskog i seoskog načina života,
- osnovnih sezonskih radova,
- osnovnih običajno-obrednih radnji vezanih za te radove,
- osnovnih i opštih praznika,
- običajno-obrednih radnji vezanih za te praznike.

U trećem razredu u okviru ovog izbornog predmeta, nastavlja se razvijanje tema iz prva dva razreda (*Pitaj svoju baku, Radovi i praznici, Zimski hlebovi i prolećno bilje; Biljke i Kuća*) i dodaje im se nov noseći motiv u okviru teme **Tradicionalni zanati**.

Cilj i zadaci:

- razvijanje znanja o folklornim praznicima, biljkama, hlebovima i kući - domu,
- poznavanje razlika između otvorenog i zatvorenog prostora (livada - kuća),

- upoznavanje različitih tradicionalnih zanata u okruženju,
- sticanje elementarnih znanja o pojedinim tradicionalnim zanatima,
- upoznavanje sa folklornim verovanjima kao pratećim formama tradicionalnih zanata,
- upoznavanje karakterističnih običajno-obrednih oblika ponašanja vezanih za određene tradicionalne zanate,
- upoznavanje tipičnih tradicionalnih zanata urbanih i ruralnih sredina,
- shvatanje značaja o čuvanju i negovanju tradicionalnih zanata.

Sadržaji programa

U trećem razredu radi se i dalje na produbljivanju, proširivanju i sistematizovanju znanja koja su učenici poneli od kuće i/ili stekli u prethodna dva razreda kroz izučavanje ovog izbornog predmeta. Težište je zapravo na dodavanju novog nosećeg motiva Tradicionalni zanati, kao nekadašnjeg oblika proizvodne ljudske delatnosti, sa pratećim folklornim obeležjima prostora i vremena u kojima su nastali i kao takvi nadalje se razvijaju.

Preko izučavanja tradicionalnih zanata, učenici će upoznati mnoge, već zaboravljene, profesije i moći će da se upoznaju sa jednim sasvim drugačijim načinom života koji je, većini njih, danas nepoznat. Tradicionalnih zanata ima mnogo, a odluku o izboru nastavnih sadržaja donosi učitelj/nastavnik u skladu sa mogućnostima koje nudi okruženje - ambijent. Zavisno od ambijenta, nastavni sadržaji mogu biti:

- pekar - pekara;
- poslastičar - poslastičarnica;
- vodeničar - vodenica; mlinar - mlinara;
- kovač - kovačnica; kolar, sarač;
- krojač - krojačnica;
- tkač/tkalja, razboj, preslica i vreteno;
- jorgandžija i vunovlačar - vunuvlačara;
- obućar, opančar;
- krznar - ćurčija,
- zanati nekad i sad,
- tradicionalni zanati sela i grada,
- tradicionalna zanatska proizvodnja nasuprot fabričkoj - industrijskoj proizvodnji.

Izbor sadržaja za ovaj predmet prepušta se učitelju uz preporuku da obavezno realizuje tri poslednje stavke sa ponuđene liste sadržaja. Istovremeno, preporučuje se učitelju da povede računa o direktnoj povezanosti noseće teme *Tradicionalni zanati* sa trećom, četvrtom i petom temom (*Naše nasleđe, Materijali i njihova upotreba* i *Ljudska delatnost*) u okviru obaveznog predmeta *Priroda i društvo*. Ova neposredna korelacija sadržaja obaveznog i izbornog predmeta može se iskoristiti kao prednost pri integrisanom tematskom planiranju u realizaciji razredne nastave. Pored integrisanog tematskog planiranja, poželjno je koristiti fenomenološki pristup pri izučavanju navedenih sadržaja u okviru ovog izbornog predmeta.

Način ostvarivanja programa

Kako god da se osmisli nastava ovog izbornog predmeta, komparativni metod ostaje nezaobilazan zbog stalne potrebe da se tradicija sopstvenog naroda stavlja u užu ili širu kontekst. Na mlađim uzrastima to su poređenja u rudimentarnim formama (primer: grad - selo, iz radnje - iz bašte, leto - zima...) da bi se kasnije sve više artikulisalo i kao takvo ostalo nezamenljivo u starijim razredima kada može da počne teorijska nastava o tipovima kulture i njihovim glavnim osobinama.

Ovaj izborni predmet može se, i treba ga tako shvatiti, kao interdisciplinarno sredstvo za lakše savlađivanje novih i nepoznatih činjenica (uz pomoć bliskih i poznatih). Preko savladavanja dekorativnih elemenata običaja i obreda vezanih za verske i sezonske folklorne praznike, preporučuje se pristup koji u okviru umetničkih predmeta ima razrađenu metodologiju za takav rad.

Kako je ovaj izborni predmet novina u našem školstvu, vrlo je važno držati se (bar u početku) preporuka i uputstava predstavljenih u ovom dokumentu.

Prvo i najvažnije takvo uputstvo je *izostanak teorijske nastave na mlađem uzrastu*, u šta spadaju i svi pokušaji potpune ili delimične rekonstrukcije lokalnih ili opštih običaja i obreda. Takvi zahvati se predviđaju tek u starijim razredima.

Druga važna preporuka tiče se sistema nastave u ovom predmetu. Očekuje se od nastavnika da se i sami usavršavaju tokom rada. Tako učenje postaje dvosmerno budući da i nastavnik angažuje na istraživačkom radu sa koncepcijom koja podrazumeva i treću komponentu - aktivno uključivanje i stalnu povratnu informaciju od strane porodice, odnosno njihovu reakciju na gradivo i način njegovog usvajanja.

Druga pitanja od značaja za ostvarivanje programa

Da bi se obezbedila kvalitetna nastava u okviru predmeta *Narodna tradicija*, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara, od kojih su prvi vezani za predmet, drugi za nastavu, a treći za nastavni ambijent.

Predmetni parametri

- Ono što se u okviru ovog predmeta proučava, zapravo je *tradicajska kultura*. U načelu, ovim izrazom definiše se kultura koja se održava na tradiciji, usmenom prenošenju znanja i podataka sa kolena na koleno.

- U najopštijem vidu, tradicijsku (kao i svaku drugu) kulturu čine spomenici duhovne i materijalne prirode, te se analogno tome može govoriti o *materijalnoj i duhovnoj tradicijskoj kulturi*.

Nastavni parametri

- U saglasnosti sa predmetom u okviru kojeg se odvija, nastava takođe mora imati dva osnovna vida: *praktični i teorijski*.

- Praktični vid nastave u ovom predmetu podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture, bilo da se oni izrađuju prema postojećem modelu, bilo da se sa njima upoznaje u autentičnom ambijentu.

- Teorijska nastava daje tumačenje određene običajno-obredne prakse, postavlja je u jasno definisan kontekst i prikazuje njen istorijski razvoj (tamo gde je to moguće).

- Na mlađim uzrastima teorijska nastava se zamenjuje folklornim tekstovima koji na odgovarajući način prate sticanje prvih, elementarnih znanja o tradiciji i kulturi.

Ambijentalni parametri

- Pitanje od najvećeg značaja je gde se škola nalazi (u kom ambijentu), te od njega zavisi i kakav će program biti ponuđen.

- Ovim se otvara mogućnost najboljeg i najpotpunijeg plasiranja lokalnih prednosti i resursa.

RUKA U TESTU - OTKRIVANJE SVETA

Naziv predmeta ***Ruka u testu - otkrivanje sveta*** upućuje na neposrednu aktivnost dece pri izučavanju pojava u prirodi i otkrivanju sveta koji ih okružuje. Osnovna ideja uvođenja ovog izbornog predmeta jeste negovanje, podsticanje i razvijanje prirodne dečje radoznalosti i traženje odgovora na pitanja ŠTA, KAKO i ZASTO.

Razmatranje pitanja o prirodi na ranom školskom uzrastu pomaže detetu u njegovom razvoju i uspostavljanju odnosa sa materijalnim svetom u okruženju. Dete otkriva da je materijalni svet pogodan za istraživanje i postavljanje brojnih pitanja. Ono razvija svoju ličnost, inteligenciju, kritički duh i formira stav prema realnom svet. Na taj način se menja njegova uloga, od pasivnog posmatrača ono postaje istraživač.

U okviru ovog izbornog predmeta predloženi su ogledi koji ne zahtevaju složenu i skupu opremu. Dovoljni su predmeti i materijali iz svakodnevnog života. Ogledi su jednostavni i može ih izvoditi svako dete.

Neki ciljevi i zadaci predmeta ***Ruka u testu - otkrivanje sveta*** oslanjaju se na ciljeve i zadatke predmeta Svet oko nas, čime se omogućuje kompleksnije dodatno razumevanje pojava u prirodi i razvijanje aktivnog istraživačkog odnosa prema okruženju. Polazeći od saznanja stečenih u okviru predmeta Svet oko nas, učenik će razvijati intelektualnu aktivnost i veštine u kontekstu prirodnih nauka.

Cilj i zadaci ovog izbornog predmeta su:

- razvijanje osnovnih pojmova iz prirodnih nauka i njihovo povezivanje;
- razvijanje radoznalosti i istraživačkih sposobnosti;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog i kritičkog mišljenja;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i zapise o izvedenim ogledima.

Treći razred

Ciljevi i zadaci

- formiranje elementarnih naučnih pojmova iz prirodnih nauka;
- razvijanje dečjih interesovanja i intelektualne aktivnosti;
- razvijanje istraživačkih sposobnosti i kreativnosti kroz različite postavke eksperimenta;
- ispitivanje osnovnih karakteristika gasova, tečnosti i čvrstih tela i prepoznavanje kriterijuma za njihovu klasifikaciju;
- formulisanje pitanja, postavljanje hipoteza i iskazivanje pretpostavki za rešavanje problema;
- razvijanje kritičkog promišljanja kroz posmatranje i eksperiment;
- uočavanje uzročno-posledičnih veza između pojava i procesa u okruženju i izvedenim ogledima;
- rešavanje jednostavnih problem-situacija, samostalno i u timu;

- korišćenje naučnog rečnika, primerenog uzrastu, za opisivanje promena svojstava materijala, pojava i procesa;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i vođenje eksperimentalne sveske;
- razvijanje kritičkog odnosa prema informacijama koje se dobijaju čulima;
- prepoznavanje opasnosti i uslova za bezbedan rad.

Sadržaji programa

Ispitajmo neka svojstva vazduha, vode i smeša (rastvora), ili onoga što udišemo, pijemo i jedemo.

Da li je boca prazna?

Vetrokaz.

Mali zamrzivač.

Kako sačuvati led.

Vodena turbina.

Potopi jedrenjak.

Pliva - tone jaje.

Napravi magnet.

Da li voda provodi električnu struju?

Da li će zajedno da padnu na zemlju (klikeri različitih veličina, jednake kocke od drveta, plastike i stiropora...)?

Šta najbrže pada: list, loptica ili avion - sve od hartije?

Kako nam pomaže Zemljina teža?

Merenje vremena. Peščani sat.

Način ostvarivanja programa

U okviru predmeta *Ruka u testu - otkrivanje sveta* učenicima treba pružiti priliku da:

- promišljaju i razvijaju intelektualnu aktivnost i veštine u procesu upoznavanja i razumevanja pojava u prirodi;
- zadovolje svoju radoznalost na različite načine: posmatranjem, istraživanjem, kroz samostalnu aktivnost i dobro osmišljen postupak, razmišljanjem, unošenjem malih promena i proveravanjem njihovih efekata.

Ovaj pristup karakteriše:

- partnerski odnos nastavnik - učenik, koji podrazumeva zajedničko formulisanje problema i pitanja;
- vođenje akcija od strane učenika i predviđanje njihovog ishoda, tj. postavljanje hipoteza;
- objašnjavanje i kontinuirano beleženje svojih zapažanja u eksperimentalnu svesku.

Opisani pristup predstavlja karakteristične korake naučnog metoda, a nastavnik vodi i usmerava učenike u radu. On ih ohrabruje da postavljaju pitanja, istražuju i diskutuju.

Treba posebno imati u vidu da se ciljevi i zadaci ovog predmeta postižu kroz neposrednu istraživačku aktivnost dece i nenametljiv podsticaj i podršku nastavnika.

Aktivnosti učenika

Za ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog predmeta važno je da se omoguće nastavne situacije u kojima će aktivnosti učenika biti raznovrsne: posmatranje, sakupljanje materijala i podataka, upoređivanje, klasifikovanje, beleženje, zamišljanje i postavljanje ogleđa (eksperimenata), objašnjavanje, korišćenje podataka, predstavljanje onog što je viđeno i urađeno, postavljanje jednostavnih modela, diskutovanje o rezultatima i davanje predloga novih eksperimenata, samostalno i grupno istraživanje.

Aktivnosti nastavnika

Nastavnik vodi i usmerava učenike u svim etapama "istraživačkog" rada: prilikom postavljanja pitanja i hipoteza, predlaganja ogleđa, njihovog izvođenja i predstavljanja rezultata rada.

Priprema nastavnika za ovakve časove obuhvata razmatranje važnih pitanja o temi časa, izboru sadržaja, aktivnosti, ambijentu za realizaciju, korišćenjem različitih izvora informacija (udžbenici, popularna i stručna literatura, internet...). Pored toga, na časove mogu biti pozvani razni gosti - stručnjaci (nastavnici predmeta prirodnih nauka, naučnici - istraživači...) koji mogu preneti svoja iskustva deci i dati im uputstva kako da unaprede svoj način rada.

ČUVARI PRIRODE

Treći razred

Ciljevi i zadaci

- razumevanje pojava vezanih za neposrednu životnu sredinu;
- prepoznavanje negativnih pojava u čovekovom odnosu prema životnoj sredini (kvalitet vode, vazduha, zemljišta, hrane, biljnog i životinjskog sveta);
- uočavanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini;
- uočavanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini izvođenjem jednostavnih ogleđa;
- vaspitavanje učenika da čuva i uređuje prostor u kome živi i uči;
- sticanje navika odgovornog ponašanja prema životinjama;
- razvijanje interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje i čuvanje životne sredine;
- rešavanje jednostavnih problem-situacija - samostalno i u timu;
- razvijanje pravilnog stava i kritičkog mišljenja.

Sadržaji programa

ŽIVOTNA SREDINA

- Povezivanje osnovnih elemenata životne sredine i njihov značaj.

- Uticaj čoveka na životnu sredinu (kvalitet vazduha, vode, zemljišta...).

- Pravila ponašanja u prirodi.

PRIRODNE POJAVE I PROMENE U ŽIVOTNOJ SREDINI

- Prirodne pojave i promene u neposrednoj životnoj sredini.

- Uočavanje (prirodnih) promena na živoj prirodi u neposrednoj okolini.

- Veze između životinja i biljaka, staništa i načina života; lanci ishrane.

ZAGAĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE

- Zagađivanje vode (izvori, posledice i zaštita).

- Zagađivanje vazduha (izvori, posledice i zaštita).

- Zagađivanje zemljišta (izvori, posledice i zaštita).

- Buka (izvori, posledice i zaštita).

- Posmatranje i istraživanje izvora zagađivanja životne sredine (aktivno istraživanje u neposrednoj okolini).

- Istraživanje promena u neposrednoj okolini (uzročno-posledične veze) preko jednostavnih ogleda.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

- Aktivno upoznavanje i zaštita životne sredine (organizovanje aktivnosti Čuvara prirode van učionice).

- Najčešće ugrožene biljke i životinje i njihova zaštita.

- Odgovoran odnos prema životinjama (kućni ljubimci, psi lugalice...).

- Čuvanje i uređivanje životnog i radnog prostora (akcija).

- Sakupljanje i razdvajanje otpada (akcija).

- Pravilan odnos prema sebi i životnoj sredini.

- Pravo na zdravu životnu sredinu, kritički i otvoren stav (saradnja sa lokalnom sredinom, društvom za zaštitu životne sredine, društvom za zaštitu životinja...).

Način ostvarivanja programa

Program izbornog nastavnog predmeta *Čuvari prirode* učiteljima omogućava uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka.

Navedeni sadržaji nemaju za cilj samo usvajanje znanja, već su u ovom uzrastu učenika usmereni na primenu i praktičnu realizaciju znanja stečenih u prvom i drugom razredu.

Programom su određeni samo opšti ciljevi i zadaci u celini, a dalja, operativna razrada ciljeva i zadataka, prepuštena je učiteljima koji sami kreiraju vreme, mesto izvođenja i broj časova za određene programske sadržaje.

Realizacija nastavnih sadržaja, pored nastavnog procesa na času (opisivanjem, crtanjem, igranjem, ogledom...), neophodna je i van školskog prostora, u neposrednom okruženju, školi u prirodi, izletima,

rekreativnoj nastavi (posmatranjem, praćenjem, istraživanjem, sakupljanjem, i organizovanjem raznih akcija).

Izborni nastavni predmet *Čuvari prirode* pruža mogućnosti za korelaciju sa svim drugim nastavnim predmetima jer su mu sadržaji multidisciplinarni.

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbenika od strane Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije, za realizaciju programa preporučuje se i šira literatura i ostali izvori informacija.

OD IGRAČKE DO RAČUNARA

Treći razred

Ciljevi i zadaci

- Razvijanje motoričkih sposobnosti uz korišćenje materijala, pribora, alata, uređaja i računara;
- razvijanje kreativnosti, logičkog mišljenja i sposobnosti kombinovanja;
- razvijanje konstruktorskih veština;
- upoznavanje i upotreba obrazovnih programa;
- upoznavanje jednostavnog programa za crtanje i odgovarajuće "alate";
- razvijanje umenja i veština za korišćenje materijala, pribora, alata i računara u igri i svakodnevnom životu;
- razvijanje sposobnosti rešavanja jednostavnih zadataka uz pomoć računara.

Sadržaji programa

Pravimo, konstruišemo

- upotreba pojedinih vrsta materijala
- izbor i upotreba lako obradivih materijala
- sklapanje modela od datih elemenata
- priprema igračaka za upotrebu (postavljanje baterije, pokretanje, male popravke i sl.)
- primena igračaka (simulacije saobraćajnih i drugih životnih situacija)

Igramo igrice

- rad sa disketom, rad sa CD-om
- pokretanje i zatvaranje programa, prozora
- učitavanje i pokretanje programa
- zatvaranje programa.

Kompjuterski bukvar

- programi za zabavu, računanje i učenje

- kompjuterski bukvar
- obrazovni programi (primena računara u pojedinim nastavnim predmetima).

Igramo se i crtamo

- jednostavan program za crtanje
- pokretanje programa
- alati za crtanje: olovka, linija, gumica, crtanje pravougaonika,
- crtanje elipse, kantica, sprej, pipeta, kriva linija, poligon
- primena računara u likovnom vaspitanju
- crtanje po zadatku ili slobodnom izboru
- čuvanje crteža, štampanje.

Piši - briši

- program za pisanje
- pokretanje programa
- izbor slova (fonta), pisanje malih i velikih slova
- unos teksta
- uređivanje, čuvanje, snimanje teksta
- štampanje.

Računamo - rad sa kalkulatorom

- osnovne računске operacije
- pokretanje programa
- primena računara u matematici
- rad sa štampačem.

Kreiramo, stvaramo

- rukovanje digitalnim fotoaparatom
- elektronska pošta, pokretanje programa, kreiranje pošte, slanje i primanje
- kreiranje pisma, postera, transparenta, pozivnice, čestitke, kalendara, albuma... koristeći jednostavan program i lako obradiv materijal (papir, karton, tekstil i sl.).

Način ostvarivanja programa

Izborni predmet **Od igrčke do računara** u trećem razredu predstavlja nastavak tehničko-tehnološkog i informatičkog obrazovanja učenika osnovne škole putem igre. Nastava mora biti u skladu sa

interesovanjima i psihofizičkim mogućnostima učenika. Za uspešno ostvarivanje ovog nastavnog programa neophodno je da se obezbedi: nastavni kadar, dobro pripremljen u didaktičko-metodičkom i stručnom pogledu, računarska oprema, obrazovni softver, priručna literatura za učenike i nastavnike, odgovarajući alat, pribor i materijal.

Specifičnost pri realizaciji ovog izbornog programa jeste prožimanje elemenata radno-tehničkih i informatičkih sadržaja. Zbog toga je veoma važno pored brižljivog odabira nastavnih sadržaja i odgovarajućih programa (softvera) i materijala odabrati odgovarajuće metode nastavnog rada. Za ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog izbornog predmeta važno je osmisliti nastavne situacije u kojima će aktivnosti učenika biti raznovrsne, koje razvijaju dečju radoznalost kao i logičko i kritičko mišljenje.

U cilju razvijanja motoričkih sposobnosti, razvijanje kreativnosti, logičkog mišljenja i sposobnosti kombinovanja kao i razvijanje konstruktorskih veština može se planirati sklapanje modela od datih elemenata (konstruktorske kutije). U istu svrhu može da posluži i lako obradivi materijal uz korišćenje odgovarajućeg pribora i alata. Tehničke igračke mogu da posluže da se kroz igru i pripremu za upotrebu igračaka (postavljanje baterije, pokretanje, male popravke i sl.) upoznaju delovi, konstrukcija i funkcionisanje, razvijaju elementi tehničke kulture. Igru igračkama treba osmisliti tako da se dogovore pravila i pojedine uloge. Tako se modelima saobraćajnih sredstava može ostvariti simulacija saobraćajnih raskrsnica i regulisanje saobraćaja kao i drugih životnih situacija. Saobraćajnice ili drugi neki ambijent (kuće, reke i dr.) može se ostvariti upotrebom lako obradivih materijala i jednostavnog alata i pribora.

Rad na računaru se naslanja na znanja i umenja stečena u prethodnim razredima. Obnoviti neka znanja o konfiguraciji računara, osnovnim komponentama i nameni pojedinih delova, ali ne ulaziti u detalje. Posebnu pažnju treba obratiti na rad "mišem", jer je to veoma važno za komunikaciju sa računarom, kao i na korišćenje CD - roma.

Pri primeni gotovih programa za zabavu i razonodu, učenike treba uputiti u pravila, način i tok upravljanja. Na kraju, treba ih naučiti proceduri izbora opcija kao i isključivanja programa. Ovi programi, po pravilu, treba da su prilagođeni uzrastu učenika (da ne budu "pucačke" sa destruktivnim porukama), koristeći programe u kojima može biti pomeranje objekata i postavljanje na određeno mesto radi formiranja celine itd., koje pospešuju koordinaciju pokreta i motoriku ruku kod učenika.

Pošto su učenici naučili proceduru uključivanja i isključivanja računara, kao i uključivanja i isključivanja programa, može se preći na rad sa programom za crtanje. Od "alata" za crtanje mogu da koriste: liniju, olovku, gumicu, crtanje pravougaonika, crtanje elipse, kanticu, sprej, pipetu, krivu liniju, poligon. Korišćenjem navedenih alata, kroz igru, upoznati mogućnosti primene računara u grafičkim kreacijama.

Uz odgovarajući program za pisanje, omogućava se nastavak korišćenja računara za pisanje teksta. Učenike treba upoznati sa osnovnim funkcijama tastera koje nisu upoznali u prethodnim razredima. Pored procedure za pokretanje programa i izborom slova (fonta), upoznavanjem načina pisanja (i brisanja) malih i velikih slova. S obzirom na to da se upotrebljava jednostavan program za pisanje, učenicima se može dozvoliti da koriste i druge opcije za koje pokažu interesovanje. Opcije nisu obavezne, već su ostavljene učenicima, tj. nastavniku, da ih prilagodi potrebama.

Težište rada u trećem razredu treba da bude orijentisano na uvođenje i navikavanje na korišćenje računara u nastavi i učenju. Obrazovni računarski programi treba da ilustruju komunikaciju sa računarom i pomoć koju može da pruži računar u rešavanju određenih zadataka u pojedinim nastavnim predmetima (kao, na primer, učenje saobraćajnih pravila u programu "Saobraćajni bukvar", u nastavi i sl.). Obrazovni softver treba da je licenciran i da ima saglasnost za upotrebu dobijenu od Ministarstva prosvete i sporta.

Kreativne i konstruktivne aktivnosti odnose se na deo koji povezuje primenu i obradu materijala, rukovanje fotoaparatom, skenerom, elektronskom poštom i radom na računaru, kao što su: kreiranje pisma, postera, transparenta, pozivnice, čestitke, kalendara, albuma... snimanje teksta ili crteža, štampanje na štampaču, koristeći jednostavan program i lako obradiv materijal (papir, karton, tekstil i sl.).

Sadržaji programa nisu strogo definisani, već ih nastavnik tematski vezuje u logički organizovane celine, koje vode ka realizaciji navedenih ciljeva i zadataka predmeta. Nastavnik ima slobodu da dinamiku realizacije nastavnih sadržaja primeri aktivnostima, pridržavajući se ukupnog godišnjeg fonda časova (36) kao osnovne orijentacije i okvira u svom radu.

Celokupan rad na časovima, na što ukazuje i sam naziv predmeta od igračke do računara, treba da bude lagan, dobro osmišljen i na igri zasnovan.

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAĐARSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

Napomena

ROMSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

Cilj i zadaci

Cilj nastave romskog jezika je da učenici savladaju osnovne zakonitosti romskog, kao maternjeg jezika, da na njemu komuniciraju, da upoznaju književnost svog naroda, drugih naroda i nacionalnih manjina u Srbiji i Crnoj Gori; da upoznaju svetsku književnost, izgrađuju svest o društveno-istorijskoj i kulturnoj ulozi jezika i književnosti u povezivanju naroda i nacionalnih manjina i njihovih kultura; da se upoznaju sa varijantnim osobenostima romskog jezika i razvijaju jezičke tolerancije prema drugim jezicima.

Nastava romskog jezika, takođe, ima za cilj da osposobi učenike za:

- slušanje i razumevanje govora;
- usmeno izražavanje;
- čitanje i razumevanje teksta;
- pismeno izražavanje na osnovu određene tematike.

Zadaci nastave romskog jezika jesu da:

- osposobi učenike za kompetentno komuniciranje i izražavanje na romskom jeziku;
- osposobi učenike u početnoj fazi da usvajaju osnovne karakteristike fonološkog sistema jezika, izgovora glasova, ritam i karakterističnu intonaciju.
- da osposobi učenike da usvajaju osnovne zakonitosti romskog jezika;
- da učenici usvajaju grafički sistem i osnovne znakove iz pravopisa u okviru usvojenog gradiva;
- da se učenici vaspitavaju u duhu tolerancije prema varijantama i karakteristikama romskog jezika;
- da se upoznaju sa elementima tradicije, istorije i kulture Roma;
- da razvijaju i neguju pozitivan stav prema jezicima i kulturnoj baštini naroda i nacionalnim manjinama u Srbiji i Crnoj Gori i jačaju svest o potrebi saradnje i zajedničkog života;
- da se osposobe za samostalno čitanje i pisanje;
- da razvijaju potrebu za knjigom i da samostalno razvijaju sposobnost pisanih sastava;
- da se navikavaju da redovno i kritički prate štampu, radio i televiziju, elektronsku poštu i internet.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici uvežbavaju pravilan izgovor reči i rečenični akcent.

U okviru određenih tema učenici treba da sačine tekst od deset do petnaest rečenica primenjujući i dijaloge.

Uvežbavanje pisanja i uočavanje razlika između romskog i srpskog alfabeta. Sve to realizovati na kratkim prigodnim tekstovima koji se nalaze u Čitanci i Pismenici.

Do kraja školske godine, treba da primenjuju pravila jezika i pravopisa.

Slobodni razgovori, samostalno izjašnjavanje o pročitanim literarnim delima i njihovoj funkciji.

Sticanje osnovnih znanja za razumevanje i razlikovanje likova i za razumevanje sadržaja.

Tematika

Porodica: Pozivanje gostiju. Primanje gostiju. U gostima. Porodični izlet. Održavanje higijene i odevanje porodice.

Škola: Obrada zajedničkih doživljaja, izleta, školske priredbe, sportska takmičenja.

Neposredna okolina: biblioteka, spomenici, sportski objekti i njihova namena. Divlje životinje, domaće životinje, voće, povrće, cveće, izletišta, zaštita prirode...

Brojevi: Osnovni brojevi. Redni brojevi. Arapski i latinski.

Kultura izražavanja

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje pravilnog izgovora.

Na osnovu obrađenih tematskih i književnih materijala dalje razvijati dijaloge.

Učenik treba da samostalno priča o slici, filmskim insertima u vezi sa obrađenom tematikom.

Jednostavno opisivanje bića i predmeta. Vežbe za izmenu i dopunu rečenica.

Sakupljanje reči i izraza o zadatoj tematici. Sklapanje reči u rečenici.

Sklapanje rečenica od sakupljenih reči.

Razvijanje sposobnosti učenika pomoću jezičkih igara.

Pismeno izražavanje

Procenjivanje, kasnije diktat, vežbe za sklapanje rečenica. Prvo usmeno, zatim pismeno.

Osnovni zahtevi razumljive rečenice. Sastavljanje više rečenica o jednom događaju ili osobi.

Sastav pisan na pripovedački način. Zajednički pismeni sastav o jednoj radnji (tema prema godišnjem dobu). Ponavljanje sastava u pisanoj formi na osnovu sećanja.

Osnovni elementi kompozicije: izbor bitnih vežbi, raščlanjivanje sastava.

Razvijanje osnovnog pojma o sastavu: vremenski redosled događaja.

Poznavanje jezika i pravopisa

Iskazne, upitne i zapovedne rečenice. Pravilna upotreba pravopisnih znakova.

Glasovi romskog jezika. Pravopis i pravilan izgovor. Dvoglasni u romskom jeziku.

Slaganje i razlaganje reči na slogove.

Imenice i njihova podela.

Vlastite imenice, njihovo pisanje, imena i prezimena u porodici, razredu, imena mesta...

Zajedničke imenice, domaće i divlje životinje, voće, povrće...

Jednina i množina zajedničkih imenica.

Formiranje romskih glasova. Izgovor.

Čitanje

Vežbanje čitanja na romskom jeziku. Romsko pismo usvojiti grupnom i pojedinačnom obradom slova. Obratiti pažnju na udvojeni diftong Rr i pet aspiriranih suglasnika. Vežbati na kratkim prigodnim tekstovima (ČITANKA).

Tehnika čitanja treba da bude pristupačna učenicima. Obratiti pažnju na pravilan izgovor karakterističnih glasova romskog jezika.

Pisanje

Usvajanje tehnike pisanja treba započeti pisanjem velikih štampanih, a zatim malih štampanih slova. Njihovo vezivanje u reči i u rečenici.

Usvajanje znakova interpunkcije.

Usvajanje jasnog, pravilnog i tačnog čitanja reči u rečenici brzinom koja je približna brzini prirodnog govora. Čitati i pisati prema didaktičko-metodičkim uputstvima.

Za vežbe čitanja koristiti časopise za decu na romskom jeziku.

Literatura

Knjige domaćih i stranih pisaca na romskom jeziku.

Prevedene knjige na romski jezik iz korpusa izabrane srpske književnosti.

Udžbenici

Čitanka

Radna sveska

Pismenica (latinica)

Gramatika I

ORIJENTACIONI RASPORED GODIŠNJEG FONDA ČASOVA (72 časa godišnje)

7. Rad na tekstu - 22

8. Govorne vežbe - 18

9. Jezičke vežbe - 12

10. Gramatika - 10

11. Istorija romskog jezika i kulture - 8

12. Sistematizacija - 2

Način ostvarivanja programa

Ovaj nastavni plan za negovanje maternjeg romskog jezika pripremljen je za one učenike osnovnih škola, čiji je maternji jezik romski, a pohađaju odeljenja sa srpskim nastavnim jezikom ili jezikom drugih nacionalnih manjina. Zadaci obrazovanja iz maternjeg jezika su ovde, prirodno identični sa zadacima obrazovanja iz srpskog kao maternjeg jezika u nastavi, uz specifičnosti romskog jezika. Zvanično pismo romskog jezika je latinično.

Cilj progama rada jeste negovanje maternjeg jezika i osposobljavanje učenika da pišu, čitaju i pravilno govore maternji jezik.

Pored toga, cilj je da se učenici upoznaju sa osnovnim pravilima svog maternjeg jezika, da ih nauče i usvoje. Istovremeno treba da obogaćuju svoj rečnik, razvijaju osećaj prema lepom i da se upoznaju sa kulturom i istorijom Roma. Upravo zbog toga, cilj negovanja maternjeg jezika jeste osposobljavanje učenika, kojima je maternji jezik romski, a pohađaju školu na srpskom jeziku, da svoja znanja, misli i osećanja izražavaju (usmeno i pismeno) na romskom jeziku.

Program rada na negovanju maternjeg jezika u nekim segmentima prati program rada srpskog jezika (gramatika, književnost, teorija).

Čitanje

Jedan od osnovnih zadataka negovanja maternjeg jezika jeste razvijanje tačnog i izražajnog čitanja.

U trećem razredu, prilikom razvijanja tehnike čitanja kod učenika, treba obratiti pažnju na to da oni razumeju tekst koji čitaju i da se užive u to.

Posebnu pažnju treba obratiti na izgovor romskih glasova: aspirati, diftonzi, dvoglasni...

Obrada teksta

Od trećeg razreda, obrađivati literarne tekstove uvežbavanjem čitanja i prepričavanjem sadržaja.

Deca treba da prepričavaju pročitane sadržine, da je dramatišu, da nauče napamet kratke prozne i poetske tekstove. Obradom literarnih dela, kod učenika razvijati moć razmišljanja i rasuđivanja, obogaćivati njihov emocionalni svet, rečnik i sposobnost izražavanja.

Elementi kulture Roma

Upoznavanje elemenata kulture, istorije i tradicije Roma, u nižim razredima uglavnom se ostvaruje upoznavanjem i približavanjem dela tradicionalne književnosti i istorije kroz prilagođeno gradivo. Učenici uče napamet razne pesmice, pitalice, brojalice, poslovice, igraju i pevaju.

Razvijanje sposobnosti govornog izražavanja

U trećem razredu i dalje učiti kazivanje i dramatizaciju tekstova na prethodno podjeljenim ulogama. Treba opisivati premete, upoređivati ih, govoriti o fragmentima i slikama. Pri sastavljanju rečenica, podsticati učenike da dodavanjem pojedinih reči upotpune smisao rečenice što tačnije.

Gramatika

U trećem razredu učenici već upoznaju vrste rečenica: iskazne, upitne i zapovedne.

Obraditi glagole (radnja). Obraditi vlastite, prisvojne i zajedničke imenice. Ukazati učenicima da u romskom jeziku ispred imenice može stajati partikula (o); (e) ili (i). Treba se truditi da se postepeno usvoji i znanje o pravilnom rastavljanju reči na kraju reda. Treba predvideti pisanje diktata prvo reči, a kasnije i celih rečenica.

Redakcija Paragraf Lex-a nije bila u mogućnosti da delove teksta ovog pravilnika na romskom jeziku objavi u Paragraf Lex-u.

Molimo korisnike da se obrate Redakciji koja će vam na vaš zahtev i na način koji vama najviše odgovara (faksom, poštom ili elektronski) poslati tekst koji vam je potreban.

RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[Napomena](#)

RUSINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[Napomena](#)

SLOVAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[Napomena](#)

UKRAJINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[Napomena](#)

HRVATSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

Treći razred

CILJ nastave hrvatskog jezika s elementima nacionalne kulture je da učenici ovladaju hrvatskim standardnim jezikom u okviru predviđenih sadržaja, te da upoznaju elemente hrvatske kulture.

Operativni zadaci:

- upoznavanje i njegovanje kulturne baštine Hrvata;
- postupno i sistematsko upoznavanje hrvatskog standardnog jezika u usmenoj i pismenoj uporabi;
- primjena jezika u različitim komunikacijskim situacijama;
- razvijanje pravilnog usmenog i pismenog izražavanja;

- bogaćenje rječnika, jezičnog i stilskog izraza.

1. Hrvatski jezik

GRAMATIKA

- imenice, glagoli, pridjevi;
- glagolska vremena - prezent, perfekt, futur;

PRAVOPIS, PRAVOGOVOR

- skupovi ije/je u češće upotrebljavanim riječima;
- vlastite imenice - pisanje;
- pisanje čestitke.

2. Književnost

- Zvonimir Balog, Olovka;
- Ivana Brlić Mažuranić, Badnja večer u sirote Kate;
- Tin Kolumbić, Božićna noć;
- Stjepan Jakševac, Školjka;
- Mato Lovrak, Vlak u snijegu;
- Grigor Vitez, Kakve je boje potok;
- Sunčana Škrinjarić, Maslačikova priča o zimskom kaputu;
- Narodna književnost, Priče, bajke, basne, zagonetke.

3. Jezično izražavanje

- pripovijedanje i pisanje događaja - Pisma s mora;
- leksičke vježbe;
- pričanje prema slici;
- skupovi ije/je - lijepi cvjetovi, tratinčice bijele;
- razlikovanje monologa i dijaloga;
- postavljanje pitanja i odgovora na pitanja;
- opširno i sažeto prepričavanje;
- razgovor o gledanom filmu;
- izražajno čitanje i recitiranje.

4. Elementi nacionalne kulture

Glazba

- Spavaj mali Božiću;
- Kolo igra tamburica svira;
- Podvikuje bunjevačka vila;
- Češljaj me majkica - hrvatsko zagorje;
- Mi smo djeca vesela - igra.

Filmska glazba

- Vlak u snijegu;
- Čudnovate zgode šegrta Hlapića;
- Tko pjeva zlo ne misli.

Animirani filmovi

- Profesor Baltazar;
- Čudesna šuma.

Predmeti od slame: Upoznavanje;

Povijest: Dolazak Hrvata, Zrinski i Frankopani - kroz priče (legende);

Zemljopis: Prirodno zemljopisna obilježja zavičaja i hrvatske (more, planine, ravnica);

Običaji o blagdanima: Sv. Nikola, Materice, Oci, Božić, Poklade, Uskrs

Žetveni običaji: "Dužijanca"

Način ostvarivanja programa

Značajne su metode koje podrazumijevaju igru - metajezične igre, zamjene mjesta, glasovne igre. Veoma je važno da metode koje će biti primijenjene angažiraju učenika i da budu bazirane na aktivnostima učenika.

BOSANSKI (BOŠNJAČKI) JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

Treći razred

Cilj i zadaci

U toku trećeg razreda učenik treba:

- da unapređuje sve oblike čitanja;
- da se osposobljava da pročitani tekst razumije i da zna da ga interpretira;

- da razvija opštu kulturu učenika;
- da razvija sposobnost stvaralačkog mišljenja;
- da razvija sposobnost uočavanja i doživljavanja ritma i da razvija pjesnički sluh;
- da se osposobljava za kritičko mišljenje;
- da se osposobljava za govornu interpretaciju književnog umjetničkog teksta: kazivanje i recitovanje;
- da se osposobljava za dramsko izražavanje teksta, čitanje po ulogama i uživljanje u vrijednosti književnog lika;
- da se osposobljava da istražuje tekst, da se sam snalazi u njemu, da ga prepričava;
- da proširuje saznavne sposobnosti;
- da se osposobljava za shvatanje i razumijevanje cjeline umjetničkog teksta, misli, stavova, osjećanja i izgrađivanje vlastitih stavova prema tekstu.

Sadržaji programa

Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet obuhvata sljedeća nastavna područja:

JEZIK

KNJIŽEVNOST

KULTURA IZRAŽAVANJA

ELEMENTI NACIONALNE KULTURE

Jezik

Gramatika

Proučavanje gramatike u kontekstu književnog teksta ili razgovornog jezika na nivou:

- prepoznavanja i definisanja jezičkih pojava;
- funkcionalnog usvajanja jezičkih pojava;
- postavljanja korelacija gramatičke građe sa obradom teksta i kulturom izražavanja;
- njegovanja stvaralačkog odnosa prema rečenici kao osnovnoj komunikativnoj kategoriji i razlikovanja vrsta rečenica po sadržaju i značenju;
- osposobljavanja učenika da se koriste standardnim književnim bosanskim jezikom.

Pravopis

Usvajanje pravopisnih pravila i njihova primjena: upotreba velikog slova na početku rečenice, u pisanju vlastitih imena, ulica, trgova, ustanova, preduzeća, udruženja, geografskih pojmova, praznika i dr. Pisanje negacije **ne** i rečce **li**. Pisanje skraćenica, dijeljenje riječi na slogove i prenošenje u novi red; uočavanje mjesta i funkcije upitnika i uzvičnika u rečenici. Uočavanje skupova **ije** i **je**. Pisanje brojeva riječima.

Književnost

Razlikovanje osnovnih vrsta književnog izražavanja (stih i proza, pjesma i priča).

Upoznavanje sa jednostavnim književnim formama (bajka, basna, šaljiva priča, priča o životinjama, vic ili dosjetka, poslovice, zagonetka, brzalica i razbrajalica).

Upoznavanje sa dramom (na nivou prepoznavanja).

Upoznavanje sa osnovnim književno-teorijskim pojmovima i stilskim sredstvima.

Lektira

Ahmet Hromadžić: *Patuljak vam priča*

Ahmet Hromadžić: *Golubovo krilo*

Šaljiva narodna priča: *Svijetu se ne može ugoditi*

Skender Kulenović: *Cesta*

Alija Isaković: *Priča o Pink panteru*

Šukrija Pandžo: *Draga laž*

Hamza Humo: *Veče silazi u kotlinu*

Ešref Berbić: *Kako je otišlo ljeto*

Narodna bajka: *Čudotvorni prsten*

Narodna pripovjetka: *Nisam baš iz Sarajeva*

Rizo Džafić: *Proljeće*

Alija Dubočanin: *Šarko*

Mehmed-beg Ljubušak Kapetanović: *Narodno blago* (izbor)

Ela Peroci: *Maca papučarka*

Ferenc Feher: *Bački pejzaž*

Ibrahim Hadžić: *Poezija* (izbor)

Ismet Bekrić: *Tri sunca*

Šukrija Pandžo: *Prisluškivanje*

Enisa Osmančević-Čurić: *U proljeće otključajte oko*

Džemaludin Latić: *Trešnja*

Elifa Kriještorac: *Dimije*

Veysel Hamza: *Majka*

Fahreta Bajšin: *Sva djeca svijeta*

Mirsad Bećirbašić: *Kako ja želim, kako ja hoću*

Refik Ličina: *Trag*

Enver Muratović Enisin: *Zavičaj*

Ismet Marković: *Reci*

Advan Hozić: *Kućni špijun*

Alija Musić: *Trešnja na drugoj obali*

Jusuf Žiga: *Moj otac je tvrđava*

Fikreta Kulenović Salihović: *Gnijezdo*

Enes Kišević: *Kako se može štedeti mama*

Sead Redžepagić: *Dedin nišan*

Lirske narodne pjesme: *(izbor)*

Vesna Parun: *Mačak Džingiskan*

Kultura izražavanja

Govor

Razvijanje kulture usmenog izražavanja uz bogaćenje rječnika učenika na primjerima umjetničkog teksta.

Razvijanje jezičkog mišljenja i jezičke svijesti.

Izgrađivanje pravilnog, jasnog, jednostavnog i preciznog jezičkog izražavanja.

Njegovanje maternjeg jezika.

Čitanje

Tečno čitanje latinice. Uočavanje naslova, podnaslova, imena autora i odlomaka.

Čitanje i razumijevanje nelinearnih elemenata teksta (ilustracije, legende, tablice).

Pravilno intoniranje znaka interpunkcije pri čitanju.

Uočavanje nepoznatih riječi i pronalaženje objašnjenja.

Pisanje

Uvođenje učenika u tehniku pismenog izražavanja i sastavljanja tekstova.

Pravilna upotreba interpunkcijskih znakova.

Pisanje kratkih tekstova različitih formi i namjena: prepričavanje sadržine teksta prema postavljenim pitanjima, prepričavanje kolektivnih doživljaja prema postavljenim pitanjima, pisanje kratkih tekstova na osnovu datih riječi ili slika; pisanje kratkog teksta o pojavama i stvarima iz neposrednog okruženja, zasnovanih na iskustvu ili mašti.

Slušanje

Izgrađivanje kulture slušanja u komunikaciji.

Komunikacijski postupci

Pričanje doživljaja, opisivanje.

Učenik treba da umije da saopšti i obrazloži svoj stav o nekom pitanju pridržavajući se konverzacijskih pravila.

Učenik treba da umije da napiše pismo, poruku, spisak, obavještenje, razglednicu, pozivnicu i na posljetku, da umije da obavi telefonski razgovor.

Elementi nacionalne kulture

Razvijanje potrebe za njegovanjem nacionalnih osobenosti.

Upoznavanje sa običajima, praznicima i značajnim događajima i ličnostima iz istorije Bošnjaka i komparacija sa sličnim običajima kod drugih naroda, radi razvijanja tolerancije i pravilnog poimanja multikulturalnosti.

Narodna književnost: bajke, priče, brzalice, zagonetke, pjesme, legende, predanja.

Način ostvarivanja programa

Jezik (gramatika i pravopis)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim bosanskim jezikom. Nastavnici se usmjeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnom razredu uočili i njime ovladali u jezičkoj praksi.

Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima sintakse i morfologije od prvog do osmog razreda.

Isti principi su dosljedno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Treba izbjegavati formalističke zahtjeve i tzv. gramatizovanja.

Njegovanje stvaralačkog odnosa prema rečenici kao osnovnoj komunikativnoj kategoriji.

Pravopis se savlađuje putem sistematičkih vježbanja, raznovrsno i u različitim oblicima pismenih vježbi. Nastavnik uvijek mora imati na umu presudnu ulogu vježbanja tj. da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvježba.

Metodika nastave jezika upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što prije prevazići nivoe prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno njegovati više oblike znanja i umijanja - primjenjivost stvaralaštva u nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtjevima.

U svakoj pogodnoj prilici znanje iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta, čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umijanja u praktične primjene.

Obrada nastavnih jedinica podrazumijeva primjenu sljedećih metodičkih radnji:

- korišćenje pogodnog polaznog teksta na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava;
- korišćenje iskaza govornih situacija;
- njegovanje otkrivalačke i podsticajne tipologije pitanja (otkrij, dokaži, objasni, obrazloži, uporedi, pronađi, sjeti se itd.);
- induktivno saznavanje jezičkih pojava od primjera ka pravilu;
- ilustracija i grafičko predstavljanje jezičkih pojava i njihovih odnosa i definisanja jezičkog pojma;
- primjena naučenog gradiva u novim okolnostima; utvrđivanje, obnavljanje i primjena stečenih znanja i umijanja.

Književnost

Učenička književna kultura kao i njegova opšta kultura temelje se na ukupnom obrazovanju, pa procesom nastave književnosti treba postići slijedeće:

- osposobljavanje učenika da prepoznaju određene književnoteorijske i funkcionalne pojmove i otkrivaju njihovo značenje;
- unapređivanje čitanja i svih oblika čitanja kao i osposobljavanje učenika za samostalno čitanje i samostalni rad na tekstu;
- razvijanje interesovanja i motivacije za umjetnički tekst;
- osposobljavanje učenika za govornu interpretaciju književnog teksta: kazivanje i recitovanje;
- osposobljavanje učenika za dramtizaciju teksta: čitanje po ulogama i uživljanje u vrijednosti književnog lika;
- uočavanje pojedinosti i elementarnih slika ekspresivnih mjesta i korišćenje jezičko-stilskih sredstava;
- otkrivanje uzročno-posljedičnih veza u složenoj strukturi umjetničkog teksta;
- osposobljavanje učenika da istražuju tekst da se sami snalaze u njemu, da ga prepričavaju (ako je prozni tekst u pitanju);
- uočavanje događaja, situacija, scena, konflikata i razvijanja sposobnosti za izražavanje vlastitih stavova;
- uočavanja radnje, redosljeda izlaganja, uočavanje logičkih cjelina i njihovo jezičko naslovljavanje;
- osposobljavanje za uočavanje ideja ili poruka;
- uvođenje učenika u vrednovanje književnog umjetničkog teksta;
- širenje saznajnih vidika učenika.

Kultura izražavanja

Navikavanje na standardni književni jezik u govoru, čitanju i pisanju, osposobljavanje za slobodno prepričavanje, pričanje i opisivanje. Takođe je neophodna primjena pravopisnih pravila i bogaćenje učeničkog rječnika.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učeničkog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima.

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer je prepričavanje reprodukovanje pročitano, a pričanje predstavlja poseban vid stvaralaštva koji se oslanja na ono što je učenik doživio ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti.

Opisivanje jeste najslženiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru.

Dok je za prepričavanje potreban određeni sadržaj, za pričanje je potreban određeni podsticaj - neko događanje, doživljaj, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono upotrebljava kad god se dođe u dodir sa pojavama koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe.

Usmena i pismena vježbanja, kako im i sam naziv kaže, zamišljena su kao dopuna osnovnim oblicima jezičkog izražavanja, počev od jednostavnog preko složenijeg, do najslženijeg. Svaka od programiranih vježbi planira se i ostvaruje u onom nastavnom kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primjene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji.

Jezička kultura u najvećoj mjeri doprinosi jedinstvu cjelovitosti nastave bosanskog jezika i čini da se ona realizuje u funkcionalnom povezivanju naizgled različitih programskih sadržaja:

- razvijanje kulture usmenog i pismenog jezičkog izražavanja;
- bogaćenje i izgrađivanje nivoa usmenog i pismenog jezičkog izražavanja;
- razvijanje jezičkih mišljenja i jezičke svijesti;
- izgrađivanje pravilnosti, jasnosti, jednostavnosti, i preciznosti jezičkog izražavanja;
- stvaranje atmosfere i uslova za razvijanje govorne individualnosti i izražajne samostalnosti učenika;
- podsticanje učenika na literarno stvaralaštvo;
- uvođenje učenika u tehniku pismenog sastavljanja teksta;
- sistematsko praćenje, provjeravanje i utvrđivanje gradiva koje je važno za unapređivanje kulture izražavanja.

Elementi nacionalne kulture

U oblasti nacionalne kulture na nivou ovog uzrasta pažljivim odabiranjem priča i predanja treba učenike upoznavati sa običajima, praznicima, značajnim datumima i ličnostima iz bošnjačke istorije kako bi se kod njih razvijao pozitivan stav prema osobenostima sopstvene nacionalne pripadnosti.

BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

Treći razred

Cilj nastave bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture jeste negovanje usmenog i pisanog bunjevačkog govora kao i negovanje tekovina nacionalne kulture Bunjevaca, običaja i tradicije.

Operativni zadaci

- Upoznavanje i negovanje kulturne baštine Bunjevaca;
- Dalje bogaćenje rečnika bunjevačkog govora novim rečima i izrazima;

- Sticanje osnovnih znanja o rečenici;
- Postepeno uvođenje u tumačenje književnog dela (osećanja, događaji, radnja, likovi poruke);
- Ovladati pismenim i usmenim izražavanjem (prepričavanje, pričanje, opisivanje);
- Osposobljavanje za razvijanje kritičkog mišljenja;
- Upoznavanje bunjevačke narodne i usmene književnosti.

1. Bunjevački govor (10 časova)

- Rečenica - prepoznavanje po sastavu, značenju i obliku;
- Prepoznavanje i određivanje glavnih delova rečenice (subjekat i predikat);
- Glagoli i glagolska vremena (sadašnjost, prošlost i budućnost);
- Negovanje i uvežbavanje uspešne primene već usvojenih pravopisnih pravila.

2. Književnost (25 časova)

Lektira

- Mudar miš (narodna pesma)
- Porodica (Bunjevačka i šokačka čitanka, 1939)
- Milan Krmpotić: Još nuna naša kolivka
- Zbogom rode, zbogom laste (Bunjevačka i šokačka čitanka, 1939)
- Gabrijela Diklić: Korizma i Uskrs
- Gabrijela Diklić: Polivači
- Bunjevački običaji (tekst iz Čitanke u pripremi)
- Dužijanca (tekst iz Čitanke u pripremi)
- Gabrijela Diklić: Materice
- Lov Kraljevića Marka (narodna pesma)
- Blaško Rajić: Kruške i paprike
- Suzana K. Ostojić: Crvena kanica na bile bobbe
- Careva kćer i divlji bravac (narodna pripovetka)
- Kralj brez svitlosti (narodna pripovetka)
- Nazahvalna dica (narodna pesma)
- Sokol Marka Kraljevića (narodna pesma)
- Narodne umotvorine: poslovice i zagonetke

3. Kultura izražavanja (20 časova)

Usmeno izražavanje

- Preporučavanje sadržaja pročitaneog teksta - detaljno i sažeto, na osnovu zajedničkog plana;
- Pričanje prema slici;
- Pričanje prema zadatim rečima;
- Pričanje o ličnim događajima i doživljajima na datu temu;
- Opisivanje ljudi i prirode;
- Scensko prikazivanje dramskog teksta.

Pismeno izražavanje

- Preporučavanje, pričanje, opis - pismeni sastav;
- Diktati sa dopunjavanjem;
- Pisanje pisama, čestitki i razglednica.

4. Elementi nacionalne kulture (17 časova)

- Praznici, narodni običaji (Korizma, Uskrs, Dužijanica, Kraljice, zimski običaji, Materice, Oce, Božić), značajni događaji iz života Bunjevaca i nacionalni praznici;
- Učenje narodnih igara i upoznavanje bunjevačkih narodnih instrumenata;
- Upoznavanje bunjevačke narodne nošnje;
- Elementi tradicionalne narodne kuhinje;
- Upoznavanje elemenata folklornog enterijera;
- Upoznavanje starih zanata (papučarskog, korparskog, tradicionalnog tkanja i veza, grnčarskog);
- Domaća radinost;
- Upoznavanje sa tradicijom izrade predmeta od slame kod Bunjevaca.

Način ostvarivanja programa u trećem razredu osnovne škole

Učenje bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture u prvom i drugom razredu treba da se odvija kroz igru i da detetu predstavlja zadovoljstvo a ne obavezu jer su deca na ovom uzrastu sposobna da verno reprodukuju ono što čuju.

Imaginativne i dramske sposobnosti kao i mogućnost učenja kroz igru olakšavaju im memorisanje i prirodno usvajanje znanja.

U trećem i četvrtom razredu težište rada se prenosi na učenika: on aktivno učestvuje u radu, postaje subjekat nastave, a svojim zalaganjem i radom treba da stiče, usvaja i razvija znanje i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik planira, vodi i organizuje nastavni proces (odabira sadržinu rada, nastavne metode, oblike rada, tipove i broj vežbi), koordinira rad učenika da bi se što uspješnije ostvarili postavljeni zadaci.

Nastava mora biti postavljena takva da se svakom učeniku omoguće što češće verbalne aktivnosti, jer se samo na taj način može produktivno ovladati govorom.

U realizaciji ovih zadataka nastavnik treba maksimalno da motiviše učenike koristeći odgovarajuće audio-vizuelna nastavna sredstva, kompakt diskove i kasete, ilustracije, film, slike, fotografije, slojevite folije, TV emisije.

Nastavnik mora podsticati učenike da se i oni angažuju na prikupljanju nastavnih sredstava vezanih za temu koja se obrađuje (razglednice, slikovnice).

Upoznavanje elemenata nacionalne kulture Bunjevaca uglavnom se ostvaruje upoznavanjem i približavanjem dela tradicionalne književnosti, običaja i tradicije. Pri obradi elemenata nacionalne kulture treba poštovati princip postupnosti kako bi se učenicima olakšalo usvajanje znanja i informacija. Teme su iste u sva četiri razreda s tim da se obim gradiva povećava iz razreda u razred.

Neophodno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu sistematskog vežbanja (usmenog i pismenog), odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se prethodno ne uvežba. Takođe, posebnu pažnju treba posvetiti razvijanju kreativnosti učenika u sticanju znanja, razvijanju istraživačkih i stvaralačkih sposobnosti učenika, kritičkog mišljenja i umetničkog ukusa. Pri tome je od posebne važnosti da se svako angažovanje učenika ponaosob osmišljeno i dobronamerno vrednuje.

Neophodna je i korelacija ovog predmeta sa svim ostalim predmetima jer omogućava ostvarivanje veoma uspešnih rezultata rada.

Pored preporučene literature nastavnik sam bira literaturu kojom će pre svega da ispuni ciljeve i zadatke predviđene ovim programom.

PREPORUČENA LITERATURA

1. Ambrozije Šarčević: Tolmač izvornih književnih zemljopisnih jugoslavenskih riči na korist prijatelja bunjevačko-šokačke književnosti (1870)
2. Marko Peić, Grgo Bačlija: Rečnik bačkih Bunjevaca (1990)
3. Ambrozije Šarčević: Zbirka mudrih i poučnih izrekah na korist bunjevačkog puka (1869)
4. Mijo Mandić: Nebesko janješce ili molitvenik za bunjevački i šokački naraštaj (1885)
5. Neven, zabavno poučni misečnik od 1884. do 1914.
6. Danica, bunjevačko-šokački kalendar od 1884. do 1946.
7. Jovan Erdeljanović: Poreklo Bunjevaca (1930)
8. Milivoje V. Knežević: O Bunjvcima (I deo-1927, II deo-1930)
9. Mara Đorđević-Malagurski: Stara bunjevačka narodna nošnja i vez (1940)
10. Mijo Mandić: Prirodopis, prirodoslovlje i slovnica za bunjevački i šokačku dicu (1880)
11. Ivan Mihalović: Početnica za katoličke pučke učione (1889)
12. Ljubomir Lotić: Bukvar za bunjevačke i šokačke osnovne škole i za nepismene (1919)
13. Bunjevačka i šokačka čitanka za I, II, III razred osnovnih škola (1939)

14. Milivoje V. Knežević: Bunjevačka narodna čitanka (1931)
15. Lazar Malagurski: Pisme i igre u narodnim običajima bačkih Bunjevaca (1997)
16. Mr. M. Stevanović: Metodički priručnik za nastavu srpskohrvatskog jezika i književnosti u osnovnoj školi (1982)
17. Prof. dr V. Cvetanović: Samostalni stvaralački rad u nastavi srpskog jezika (1996)
18. I. Ivić, A. Pešikan, S. Antić: Aktivno učenje 2 (2001)
19. Mirjana Savanov, Nevenka Bašić Palković: Bunjevačka čitanka (u pripremi)
20. Mr. Suzana Kujundžić Ostojić, Jadranka Tikvicki: Gramatički priručnik govora Bunjevaca sa pravopisom (u pripremi)
21. www.bunjevci.org.yu

ŠAH **Treći razred**

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

Sadržaji programa

I tema: Uvodni čas (1)

1. Uvodni čas - upoznavanje sa ciljevima i zadacima programa i načinom rada.

II tema: Otvaranje - otvorene igre (6)

Italijanska partija:

- primeri dobre igre (mirna i oštra igra);
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

Španska partija:

- primeri dobre igre (varijanta izmene i glavna varijanta);
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

III tema: Središnjica (5)

1. Strategija u igri i njen značaj:

- izmena figura kao metod realizacije materijalnih prednosti.

2. Taktika u igri i njen značaj:

- žrtvovanje figura;
- pojam kombinacije.

IV tema: Završnice - figure protiv pešaka (6)

1. Dama protiv pešaka:

- dobitak damom protiv pešaka na pretposlednjem redu (opšti slučaj);
- ivični pešak na pretposlednjem redu protiv dame (pat kao motiv za remi);
- lovčev pešak na pretposlednjem redu protiv dame (pat kao motiv za remi).

2. Top protiv pešaka:

- opšti slučaj;
- ivični pešak.

3. Skakač protiv pešaka:

- opšti slučaj;
- ivični pešak.

V tema: Kombinatorni motivi (10)

Kombinatorni motivi:

- dvostruki napad i dvojni udar (složeniji primeri);
- vezivanje i odvezivanje figura (složeniji primeri);
- otkriveni i dvostruki šah (složeniji primeri);
- ugušeni mat (složeniji primeri);
- otkrivanje i prekrivanje linija, redova i dijagonala (osnovni primeri);
- odvlačenje i dirigovanje (osnovni primeri).

VI tema: Odigravanje partija (8)

1. Turnir učenika (4 školska časa).
2. Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika.
3. Podvrste šaha.

Podvrste šaha (igre) koje mogu da se koriste za treći razred:

1. Igre sa manjom kvadratnom tablom i standardnim figurama.
2. Igre sa manjom pravougaonom tablom i standardnim figurama.
3. Igre sa nestandardnim asimetričnim položajem figura.

4. Igre sa nestandardnim simetričnim položajem figura.
5. Igre sa standardnom tablom i figurama - ali drugačijim ciljem.
6. Igre u kojima svako igra za sebe.
7. Partnerske i timske igre.

Način ostvarivanja programa

Da bi se organizovala kvalitetna nastava, primerena potrebama i mogućnostima učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara:

IV. Predmetni parametri

Sadržaji koji se proučavaju u okviru ovog predmeta deo su opšte šahovske kulture, koja afirmiše ovu drevnu igru kao društveno prihvatljiv model za sagledavanje životnih zakonitosti kroz simboliku šahovskog nadmetanja dveju suprotstavljenih strana. Trinaesti svetski prvak i možda i najveći šampion svih vremena Gari Kasparov govorio je o tome da su "kreativnost, imaginacija i intuicija nezamenljivi, baš kao i čvrst karakter; ali, pobeda dolazi samo kroz borbu." Na taj način pregnuće i voljni momenat izbijaju u prvi plan, pružajući oslonac mladoj osobi koja se nalazi u delikatnoj životnoj fazi, u kojoj se od nje očekuje da odgovori zahtevima koje pred njega/nju postavlja školski sistem.

Kako se sedmogodišnjaci nalaze u ranoj fazi kognitivnog razvoja, u kojoj tek stižu osnovne predstave o nizovima, poretku i klasifikaciji, što između ostalog čini osnov za sveobuhvatno razumevanje pojma broja, šah im prirodno pomaže u usvajanju, a zatim i konsolidaciji ovih znanja. Na ovaj način deca se pripremaju za narednu fazu (oko 9–10 godina života) koju, prema Pijažeevoj klasifikaciji, karakterišu "konkretne logičke operacije", kao npr. obuhvatnije razumevanje matematičkih operacija. Kroz savladavanje šahovske notacije daje se značajan podsticaj razvoju veština čitanja i pisanja, ali se postiže i napredak u razumevanju prostorne organizacije, pre svega kroz koncepte horizontalnosti i vertikalnosti, kao preteča koordinatnih sistema. Proučavanje šaha trebalo bi da podstakne napredak logičkog mišljenja i sposobnosti generalizacije, a posebno je dragocena pouka legendarnog svetskog šampiona Emanuela Laskera, doktora filozofskih nauka, koji je naglašavao da putem šaha treba "podučavati o nezavisnom razmišljanju i prosuđivanju".

V. Nastavni parametri

Teorijska nastava iz šaha pruža minimalan skup fundamentalnih znanja koja su neophodna da bi se ovladalo svim pravilima i opštom kulturom šahovske igre. Na ovom aspektu nastave treba insistirati u onolikoj meri koliko je potrebno da se učenicima pruže najosnovnije informacije na osnovu kojih bi, pre svega kroz mnogobrojne praktične primere i životne analogije, mogli da samostalno otkrivaju ogromno bogatstvo sveta šaha. Stoga, kad god je to moguće, predmetni nastavnik u ulozi moderatora treba da izdvoji dovoljno vremena za praktičnu nastavu u vidu rešavanja primera na demonstracionoj tabli i kroz testove, ali i kroz proigravanje u parovima.

Šah se može shvatiti kao permanentno didaktičko sredstvo za lakše savlađivanje dragocenih životnih lekcija, pri čemu se simbolizam šahovske igre kao paradigme samog života stavlja u užu i širi kontekst. Kao primer možemo da navedemo situaciju u kojoj se učenik nalazi na pešačkom prelazu, a na semaforu za pešake je crveno svetlo. Za malog šahistu sve je jasno: na potezu je protivnik (u ovom slučaju, to su automobili), tako da treba biti strpljiv i sačekati svoj potez. Kada se pojavi zeleno svetlo za pešake, to je kao da je protivnik završio svoj potez i pritisnuo sat, tako da je sada red na njega da u predviđenom vremenu pređe ulicu, to jest "odigra svoj potez".

Tokom prve godine učenja, kroz upoznavanje kvadratne crno-bele table kao poprišta ove igre savršenog sklada, učenici usvajaju prostorne relacije kroz koncepte polja, linija, redova i dijagonala. Druženje sa šahovskim figurama i njihovim kretanjem približava ih znanjima iz geometrije, dok kroz odnos relativnih vrednosti figura (pešak = 1, skakač i lovac = 3, top = 5, dama = 9 ili 10) stižu i osnove iz aritmetike, ali i pouke o vođenju brige o vrednostima koje su im poverene na čuvanje. Postavljanje figura na početna polja primer je za organizaciju i urednost, čime se neuporedivo lakše usvajaju i neki "nepopularni" svakodnevni

zahtevi, kao što je odlaganje stvari (npr. školskog pribora, odevnih predmeta, igraćaka, itd.) na odgovarajuća mesta. Upoznavanje sa šahovskom notacijom, gde se kao prelazni model koristi popularna igra "podmornica", i koncept zapisivanja poteza podsticajno deluje na usavršavanje veština čitanja i pisanja, sa kojima se sreću u okviru ostalih predmeta.

VI. Parametri okruženja i ostali parametri

U zavisnosti od neposrednog okruženja u kojem se nalazi škola, poželjno je koristiti prednosti lokalnih resursa i negovati kontakte sa obližnjim šahovskim klubovima. Ukoliko postoje mogućnosti, prirodno je najmotivisanije uključiti u rad šahovske sekcije, organizovati gostovanja nekog od takmičarski aktivnih šahista iz neposrednog okruženja, uz mogućnost odigravanja simultanke protiv zainteresovanih učenika. Preporuka je da se na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje u ovom izbornom predmetu, organizuje takmičenje među učenicima istog razreda, gde bi oni u uslovima odigravanja šahovskih partija, uz poštovanje turnirskih pravila, pokazali koja su znanja stekli tokom nastavnog ciklusa.

A) ŠKOLSKI PROSTOR

Specijalizovana učionica za izborni nastavni predmet šah

Veličina učionice: 100 m²

B) ŠKOLSKA OPREMA

Red. br.	Vrste i naziv nastavnog sredstva	Jedinica mere	Količina
1.	Školska tabla		1
2.	Demonstraciona šahovska tabla		1
3.	Radni sto za nastavnika		1
4.	Stolica za nastavnika sa naslonom		1
5.	Stolovi za učenike		16
6.	Stolice za učenike		16
PRIBOR I MATERIJAL ZA RAD			
1.	Šahovska garnitura (tabla* + figure)	komplet	16
2.	Šahovski sat		8
3.	Listići za zapisivanje partije		500
VIZUELNA SREDSTVA			
1.	Zidne slike svetskih šahista		5
PREPORUČENA LITERATURA ZA NASTAVNIKA I UČENIKA			
1.	Šahovska škola u 30 lekcija (knjiga i kompakt-disk), Aleksandar Matanović, Šahovski informator, Beograd, 2002.		1
2.	Šah - Igra miliona (niži i viši kurs), Dragoslav Andrić, 6. izdanje, Sportska knjiga, Beograd, 1991.		1
3.	Škola šaha I-IV, Borislav Ivkov, Centar za unapređivanje šaha, Beograd, 1975-1978.		1
4.	Metod početka šahovske partije, Zoran J. Petrović, Šahovski informator, Beograd, 2006.		1
5.	Šahovski udžbenik, Budimir B. Lakićević, ITP Zmaj, Novi Sad, 2003.		1

*Minimalna propisana dimenzija polja šahovske table je 45 x 45 mm (odgovarajuća dimenzija cele table je 400 x 400 mm). Odnos između figura i dimenzija šahovske table je takav da je moguće smestiti četiri pešaka na površinu jednog šahovskog polja.

Grupa učenika za realizaciju sadržaja programa nastavnog predmeta šah broji od 10 do 16 učenika.

Obrazovno-vaspitni rad za sadržaje nastavnog programa šah može da izvodi nastavnik ili stručni saradnik:

- profesor razredne nastave;
- nastavnik razredne nastave;
- profesor predmetne nastave u osnovnoj školi;
- nastavnik predmetne nastave u osnovnoj školi,

koji je stekao najmanje I (prvu) kategoriju ili titulu ženskog majstorskog kandidata.**

**Provera stručne šahovske kvalifikacije vrši se uvidom u takmičarsku knjižicu predmetnog nastavnika, na osnovu koje se ustanovljava da li je zahtevani nivo registrovan i overen od strane nadležnog Šahovskog saveza.

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

Preporučene vrste aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu date su uz obavezne i preporučene sadržaje svakog obaveznog i izbornog nastavnog predmeta, u odeljku Način ostvarivanja programa.

4. NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA

4.1. Način prilagođavanja programa za muzičko i baletsko obrazovanje i vaspitanje

Muzičke i baletske škole donose svoje školske programe u skladu sa Nastavnim planom i programom, a specifičnosti se iskazuju posebnim nastavnim planovima i programima za ovu delatnost.

4.2. Način prilagođavanja programa za obrazovanje odraslih

Prilagođavanje programa za obrazovanje odraslih vrši se u pogledu organizacije, trajanja, ciljeva, zadataka i ocenjivanja, saglasno potrebama i mogućnostima odraslih u skladu sa zakonom.

4.3. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju

Školski programi donose se na osnovu Nastavnog plana i programa za treći razred osnovne škole, a specifičnosti se iskazuju posebnim programima u zavisnosti od vrste i stepena ometenosti.

4.4. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa posebnim sposobnostima

Prilagođavanje programa za učenike sa posebnim sposobnostima vrši se:

- individualizacijom nastavnih aktivnosti i prilagođavanjem nastavnih metoda i tehnika;
- izborom odgovarajućih nastavnih sredstava;
- formiranjem manjih grupa u okviru odeljenja za intenzivniji nastavni rad sa ovim učenicima, a u skladu sa potrebama;
- procenjivanjem napredovanja i uspeha standardima naprednih postignuća;
- ponudom odgovarajućih izbornih predmeta;

- ponudom fakultativnih nastavnih predmeta i slobodnih aktivnosti u fakultativnom delu školskog programa;
- uključivanjem stručnih saradnika u pripremu individualizovanih nastavnih aktivnosti za ove učenike, kao i za procenjivanje i praćenje njihove efikasnosti i uspešnosti.

4.5. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine vrši se tako što:

- maternji jezik nacionalne manjine ima status obaveznog nastavnog predmeta;
- nastava srpskog jezika, kao nematernjeg jezika, izvodi se kao nastava obaveznog predmeta;
- fond časova za nastavu obaveznih predmeta srpski jezik ili srpski jezik kao nematernji jezik i maternjeg jezika određuje se nastavnim planom;
- nastava maternjeg jezika prilagođava se potrebama, interesima i mogućnostima škole, učenika, roditelja i lokalne sredine, u skladu sa zakonom i nastavnim planom i programom;
- za pripadnike nacionalnih manjina program nastave prilagođava se u pogledu sadržaja koji se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine.

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

Standardi obrazovanja određuju nivo razvijenosti očekivanih znanja, sposobnosti i veština na opštem i posebnom nivou.

Očekivana znanja, sposobnosti, veštine identifikuju se u rezultatima pedagoškog procesa, čija su polazišta određena ciljevima i zadacima obrazovanja i vaspitanja.

Posebni standardi određuju nivo razvijenosti znanja, sposobnosti i veština koje učenik ostvaruje na kraju svakog razreda, nivoa obrazovanja i vaspitanja u okviru svakog nastavnog predmeta. Posebni standardi su dati u programima za pojedine nastavne predmete.

Standardi znanja su referentna osnova za prikupljanje pouzdanih i valjanih podataka o stepenu ostvarenosti očekivanih postignuća i, posredno, ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja.

Na osnovu rezultata nacionalnih ispitivanja i očekivanog, odnosno poželjnog nivoa postignuća - nacionalnih standarda, formuliše se republički plan razvoja kvaliteta obrazovanja. Ovim planom određuju se realistička očekivanja u okviru definisanih postignuća za pojedine nastavne oblasti i nastavne predmete za određeni vremenski period - za celu zemlju, na nacionalnom nivou.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća propisanih na školskom nivou, određuje se takođe na osnovu:

- rezultata školskih ispitivanja i
- očekivanog i poželjnog nivoa postignuća - školskog standarda.

Na osnovu rezultata ispitivanja i očekivanog i poželjnog nivoa postignuća formuliše se školski plan razvoja kvaliteta obrazovanja, kojim se određuje stepen ostvarenosti postignuća koji se očekuje u određenom vremenskom periodu.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća, određuju se tako da budu u određenoj meri iznad nivoa koji se u datom trenutku može utvrditi na osnovu ispitivanja učenika, kako bi se na taj način uticalo na razvoj kvaliteta obrazovanja. Na osnovu ispitivanja postignutog, standardi se menjaju i pomeraju naviše.

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA ŠKOLSKI PROGRAM

Školski program sadrži obavezni, izborni i fakultativni deo.

Obavezni deo školskog programa sadrži nastavne predmete i sadržaje koji su obavezni za sve učenike određenog nivoa i vrste obrazovanja.

Izborni deo školskog programa obuhvata izborne nastavne predmete i sadržaje programa po nivoima i vrstama obrazovanja od kojih učenik obavezno bira jedan nastavni predmet prema svojim sklonostima. Jedan od obaveznih izbornih predmeta jeste verska nastava ili građansko vaspitanje.

Učenik se obavezno opredeljuje za versku nastavu ili građansko vaspitanje, i izabrani nastavni predmet zadržava do kraja započetog ciklusa osnovnog obrazovanja.

Škola je dužna da u trećem razredu učenicima ponudi, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, verske nastave i građanskog vaspitanja, još tri izborna predmeta, od kojih učenik bira jedan.

Fakultativni deo školskog programa zadovoljava interese učenika u skladu sa mogućnostima škole kao i sadržaje i oblike slobodnih aktivnosti (hor, orkestar, ekskurzije, sekcije, kulturne i druge aktivnosti...).

Učenik razredne nastave ima do 20 časova nedeljno, odnosno 23 časa ako obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine.

Navedeni broj časova može se uvećati do 5 časova ostalim aktivnostima (časovi izbornih nastavnih predmeta, slobodne aktivnosti).

Preporuke za ostvarivanje programa zdravstvenog vaspitanja

Zdravstveno vaspitanje je proces koji se planski i kontinuirano odvija. Nastavnik razredne nastave realizuje predložene teme iz oblasti zdravstvenog vaspitanja shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Naučna istraživanja su pokazala da 52% svih mogućih uticaja na zdravlje se odnose na svakodnevno ponašanje pojedinca. Veliki broj patoloških stanja mogao bi se izbeći pravilnim odnosom prema zdravlju i životu. Zdrav način života se uči u porodici, školi i široj društvenoj zajednici, te škola treba kod učenika da pokrene: pozitivne emocije, formiranje pravilnih stavova, sprovodi pozitivnu akciju za zdravlje, ugradi znanja u obliku navika u karakter učenika i trasira put ka veštinama zdravog življenja.

Za zdrav razvoj ličnosti učenicima je neophodno pomoći da sigurnost traže u sopstvenoj moći poimanja sveta, intelektualno, emocionalno i estetski. *Zdravo ponašanje je neposredno povezano sa zdravljem i predstavlja svaku aktivnost preduzetu u cilju očuvanja, unapređivanja i održavanja zdravlja. Suprotno ovom, "rizično ponašanje" je definisano kao specifičan oblik ponašanja koji povećava osetljivost za specifične poremećaje zdravlja.* Same informacije nisu dovoljne da učenici prihvate zdravo ponašanje. To je samo početna faza, odnosno azbuka vaspitnog procesa koja se mora dopuniti savremenim zdravstveno-vaspitnim strategijama, sa dobro planiranim i kontrolisanim intervencijama koje utiču na postepeno dobrovoljno prihvatanje ponašanja koje vodi zdravlju.

Prilikom donošenja školskog programa, škola na nivou aktiva i nastavničkog veća, a u skladu sa potrebama lokalne zajednice, usaglašava, planira i realizuje tematska područja koja se realizuju iz oblasti zdravstvenog vaspitanja.

Na **času odeljenjskog starešine** neophodno je obraditi nastavne sadržaje koji nisu našli svoje mesto u programskim sadržajima obaveznih, izbornih predmeta i ostalih organizacionih formi rada na nivou škole. Stručni aktivni nastavnika planiraju programske sadržaje koji se realizuju u nastavi. Rad na realizaciji programa odvija se u okviru:

- redovne nastave, tj. integracije zdravstveno-vaspitnih sadržaja u programe drugih predmeta,

- vannastavnih aktivnosti - sportskih sekcija klubova zdravlja, akcija za unapređivanje školskog prostora, kao i prostora oko škole, akcija posvećenih zdravoj ishrani i svim ostalim aktivnostima planiranih kalendarom zdravlja,

- vanškolskih aktivnosti na uređivanju zelenih površina, saradnje sa zajednicom, na organizovanju kulturnih aktivnosti i drugih sadržaja za kreativno i rekreativno korišćenje slobodnog vremena.

Za određene teme neophodno je angažovati zdravstvene radnike koji se bave tom problematikom (bolesti zavisnosti, HIV-infekcije, zlostavljanje i zanemarivanje dece, ishrana, oralna higijena, roditelje, društveno-humanitarne, sportske, rekreativne, kulturne i druge organizacije i udruženja).

Predloženi programski sadržaji predstavljaju polaznu osnovu za kontinuiran rad i realizaciju zadatih ciljeva. Unutrašnju strukturu planiranih sadržaja fleksibilno prilagoditi postavljenim ciljevima obrazovanja i uslovima rada u školi. Efikasnim i podsticajnim metodama rada sa učenicima doći do načina koji omogućava usvajanje generativnih, transfernih i funkcionalnih osnovnih znanja i veština, koja predstavljaju osnovu za usvajanje pojmova i znanja u narednim fazama školovanja.

Nivo obrade nastavnih sadržaja, u zavisnosti od mogućnosti i interesovanja učenika, učitelj može organizovati tako da se svaki učenik upozna sa osnovnim pojmovima o zdravlju i postupno uvodi u zdrav način življenja. Primenom principa postupnosti - od lakšeg ka težem, u drugom i trećem razredu se proširuju znanja, kako po obimu, tako i po složenosti sadržaja. Podsticanjem misaone aktivnosti i primenom metoda analize i sinteze postiže se logičan način razmišljanja i viši saznanji nivo. U realizaciji programa pratiti razvojni put učenika vodeći računa o individualnim karakteristikama svakog ponaosob, kao i o socijalnom miljeu u kom učenik živi.

Podrška učitelja, kao i celog odeljenja, tokom rada bitan je preduslov uspešne realizacije programa. Potrebno je primeniti niz metodičkih radnji tokom svakog časa obrade sadržaja. Pored teorijskih informacija i njihove praktične primene, istih u cilju sagledavanja celovitosti materije, potrebno je dijaloškom metodom što više podsticajno aktivirati učenike u radu koristeći pri tom životno iskustvo, odnosno situacije u kojima su se oni nekada našli.

Za uspešnu realizaciju pojedinih nastavnih jedinica potrebno je angažovati roditelje jer su oni neophodan partner nastavnicima i istovremeno izvor ideja aktivnosti i dobre volje, vođeni iskrenom željom za stvaranje što humanijih i zdravijih uslova za školovanje svoje dece. Oblici saradnje sa roditeljima mogu biti različiti: preko dece, individualno, roditeljski sastanci, tribine, neposredno učešće roditelja u realizaciji nastavnih tema.

Deci je neophodno približiti činjenicu da je zdravlje pojedinca, ne samo lično, već i opšte dobro. **Ono se u velikoj meri uči te svako može značajno uticati na kvalitet svoga zdravlja ako prihvati zdrave stilove života.** Deca moraju dobiti blagovremenu i kvalitetnu informaciju koju će umeti da usvoje i ugrade u svakodnevno ponašanje. Postoje brojne mogućnosti kako se svaka tema može približiti učenicima. To sigurno ne treba da bude jednostavno iznošenje činjenica, već raznovrsne aktivnosti koje svestrano uključuju učenike kroz radionice, edukativne igre, imitacije... Neophodno je ostvariti interaktivno i dinamično učenje u odeljenju kako bi učenici sa lakoćom prihvatili i usvojili znanja, a da pri tome nemaju utisak napornog rada. Stvoriti dinamičku i promenljivu sredinu za učenje, sa osmišljeno organizovanim materijalom koji odgovara razvojnom nivou i individualnim interesovanjima učenika.

Građenje tolerantne komunikacije ključno je da bi se svi učenici osećali prijatno, da bi aktivno i otvoreno učestvovali u zajedničkom radu.

Izuzetno je važno da učitelj vodi i usmerava rad. Neophodno je da svi učenici govore jedan po jedan, a ostali slušaju. Slušanje drugih može proširiti ili promeniti nečije stavove, pomoći da se razmene ideje, razjasne stavovi, vrednosti i ponašanje.

Nastavnik razredne nastave podstiče diskusiju pitanjima imajući u vidu individualne karakteristike učenika. Isticanje važnosti sagledavanja problema iz različitih uglova omogućava i razvijanje kritičkog mišljenja, jedne od osnovnih životnih veština. Na kraju diskusije, izvodi se zaključak u kom je poželjno izneti pozitivne komentare koje su učenici koristili tokom časa.

Nastavne aktivnosti potrebno je usmeriti na životnu praksu i time znanja i umenja staviti u funkciju primenljivosti. U radu sa učenicima neophodno je podsticati radoznalost, samostalnost i stvaralačke ideje, sa uvažavanjem razvojnih i individualnih karakteristika.

Za uspešnu realizaciju programa izuzetno je značajna podrška u vidu obuke nastavnika sa priručnikom kao pratećom literaturom i osnovnim osloncem u realizaciji programa zdravstvenog vaspitanja. Učenici kao izvor informacija koriste postojeće udžbenike i raspoloživu literaturu iz ostalih nastavnih predmeta na nivou uzrasta, kao i ostale izvore informacija (štampane, audiovizuelne, elektronske...).

Opšti cilj zdravstvenog vaspitanja jeste da učenici ovladaju osnovnim znanjima, veštinama, stavovima i vrednostima iz oblasti zdravstvenog vaspitanja, kroz učenje zasnovano na iskustavu.

Učenje sadržaja zdravstvenog vaspitanja podrazumeva prevođenje onoga što znamo o zdravlju u željeni način ponašanja, uz prepoznavanje pravih životnih vrednosti i podsticanje optimalnog razvoja ličnosti.

Ostali ciljevi i zadaci **zdravstvenog vaspitanja** su:

- sticanje znanja, formiranje stavova i ponašanja učenika u vezi sa zdravljem i zdravim načinom života i razvojem humanizacije među ljudima,
- unapređivanje higijenskih i radnih uslova u školi i eliminisanje uticaja koji štetno deluju na zdravlje,
- ostvarivanje aktivnog odnosa i uzajamne saradnje škole, porodice i zajednice na razvoju, zaštiti i unapređivanju zdravlja,
- podsticanje roditelja na aktivnosti za unapređenje zdravlja dece,
- razvijanje motivacije učenika u odnosu na zdravlje i zdrave stilove života,
- podsticanje vannastavnih aktivnosti osmišljenim akcijama za unapređivanje zdravlja na nivou lokalne zajednice,
- sticanje novih saznanja o rađanju, reprodukciji i polnim razlikama,
- motivisanje učenika za akciono delovanje u pravcu razvoja ponašanja koje čuva zdravlje,
- porast nivoa svesti o rizičnom ponašanju kao "uzročniku" niza zdravstvenih problema.

Sadržaji programa

I tema: *Pubertet*

Značenje razvoja, sazrevanja ličnosti u odnosu na fizički rast sa osvrtom na bogatstvo različitosti.

Kvalitativne promene u toku biološkog sazrevanja.

Psihoemotivni činioci - razvojne karakteristike u pubertetu.

Uloga roditelja u stvaranju atmosfere odrastanja i funkcionisanja.

Mentalna higijena i odnosi sa osobama iz neposredne okoline.

II tema: *Seksualno vaspitanje* - ciljevi seksualnog vaspitanja. Primarne i sekundarne seksualne karakteristike. Saznanje o polnosti - seksualni identitet. Odnosi među polovima. Kako sam došao na svet. Tradicija i zdravlje. Izgrađivanje humanih odnosa među polovima.

III tema: *Higijena i zdravlje* - higijena je zdravlje. "Moj zdravstveni profil". Određivanje sopstvenog ponašanja u oblasti zdravlja i stila života. Šta za tebe znači biti zdrav? Lična higijena, higijena prostora i

okoline. Putevi prenošenja bolesti - kapljične infekcije, bolesti prljavih ruku, hrana, insekti. Bolesti koje nastaju zbog lošeg održavanja higijene.

IV tema: *Ishrana* - Znanje i stavovi u vezi sa ishranom. Tvoje navike u ishrani. Bolesti nepravilne ishrane - gojaznost i mršavost, anoreksija. Uzimanje hrane u školi i oko škole. Nedelja zdrave ishrane.

V tema: *Bolesti zavisnosti* - Od radoznalosti do zavisnosti. Osnovni pojmovi o drogama. Faktori rizika za nastanak bolesti zavisnosti. Ponašanja u situaciji izloženosti riziku. Posledice zloupotrebe droga: zdravstvene, pravne, socijalne i finansijske. Prevencija zloupotrebe. Budi odlučan i siguran u sebe. Šta je HIV-infekcija? Deca, HIV i prava. Sve što znam o štetnosti nikotina i alkohola.

VI tema: *Povrede i stanja u kojima je moguće ukazati prvu pomoć*. Stres u funkciji zaštite mentalnog zdravlja. Upravljanje ljutnjom. Život bez straha i panike. Stres i psihološka prva pomoć. Moja duševna zadovoljstva.

Preporuke za ostvarivanje programa slobodnih aktivnosti (hor i orkestar)

Hor

Učešćem u horu mlada ličnost se socijalizira i sagledava vrednosti zajedničkog učestvovanja u postizanju određenog umetničkog izraza. Hor je najmasovniji vid kolektivnog muziciranja u osnovnoj školi i od njegovog rada zavisi i ugled škole. Jedino se kod hora traži jedinstven (pevani) odgovor od svih učenika.

Horsko pevanje može biti:

- odeljenjsko horsko pevanje,
- razredno horsko pevanje,
- horsko pevanje mlađih razreda.

Pevanje u odeljenjskom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti, učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima i sl.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog uzrasta u školi.

Hor učenika mlađih razreda obuhvata uzrast učenika od I do IV razreda, sa nedeljnim fondom od 3 časa.

Časovi hora ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

Na repertoaru hora mlađih učenika treba da se nađu jednoglasne i dvoglasne kompozicije u izvođenju a capella ili uz instrumentalnu pratnju. Repertoar hora obuhvata dela domaćih i stranih kompozitora.

U toku školske godine potrebno je sa horom uraditi osam do deset kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

Orkestar

Orkestar koji najbolje odgovara mogućnostima i interesovanju učenika osnovne škole jeste Orfov instrumentarij. Kako se na ovim instrumentima lako savladava tehnika sviranja i svira od prvog razreda, velika je mogućnost da se odaberu najbolje uvežbani učenici za ovaj sastav.

Na početku rada sviranje na Orfovim instrumentima svodi se na praćenje ritma pevane pesme, brojalice ili muzičke igre. Sviranje na melodijskim instrumentima uvodi se kasnije kada se učenici priviknu na zajedničko sviranje.

U školi se može formirati orkestar sastavljen i od neke druge kombinacije instrumenata (npr. harmonike, mandoline, tambure, blok flaute).

Časovi orkestra (3 časa sedmično) ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

U toku školske godine potrebno je sa orkestrom uraditi najmanje pet kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE NASTAVE U PRIRODI U PRVOM CIKLUSU OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Nastava u prirodi je oblik obrazovno-vaspitanog rada kojim se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti i vannastavne aktivnosti iz nastavnog plana i programa za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja - u klimatski pogodnom mestu iz zdravstveno-rekreativnih, obrazovno-vaspitanih i socijalnih razloga.

Za ukupan razvoj ličnosti učenika **nastava u prirodi** ima višestruki značaj - zdravstveni, pedagoški i socijalni. Uz povećani obim fizičke aktivnosti, u zdravoj životnoj sredini, ovaj oblik obrazovno-vaspitanog rada doprinosi očuvanju i unapređivanju ukupnog zdravlja učenika. Obrazovna-vaspitna vrednost **nastave u prirodi** je u tome što se neposrednim opažanjem prirodne i društvene sredine i potpunim doživljajem stvarnosti, koju treba proučavati, omogućuje utvrđivanje i proširivanje postojećih i sticanje potpunijih, dubljih i trajnijih znanja. Direktni kontakt i interakcija sa prirodnim okruženjem doprinosi boljem uočavanju zakonitosti koje važe u prirodi i shvatanju značaja njene zaštite i očuvanja. Boravak učenika u prirodi doprinosi i njihovoj socijalizaciji jer se kroz celodnevne zajedničke aktivnosti međusobno bolje upoznaju, sarađuju i zbližavaju. Podstiče se, takođe, njihova odgovornost i samostalnost u obavljanju lične higijene i brige o sebi.

Pri organizaciji **nastave u prirodi** potrebno je pridržavati se stručnih pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih uputstava kako bi se u što većoj meri ostvarili postavljeni ciljevi.

Nastava u prirodi organizuje se za učenike od prvog do četvrtog razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja, u trajanju od 7 do 10 dana, uz pismenu saglasnost roditelja, za najmanje dve trećine učenika odeljenja.

Za učenike koji ne odlaze na **nastavu u prirodi** škola je dužna da organizuje nastavu.

Nastava u prirodi može se izvoditi u objektima koji ispunjavaju uslove za izvođenje predviđenih nastavnih i vannastavnih sadržaja.

Pre polaska na **nastavu u prirodi** organizuje se lekarski pregled svih učenika.

Ciljevi nastave u prirodi su:

- očuvanje, podsticanje i unapređivanje ukupnog zdravstvenog stanja učenika, njihovog pravilnog psihofizičkog i socijalnog razvoja;
- stvaranje osnova za usvajanje aktivnog, zdravog i kreativnog načina života i organizovanja i korišćenja slobodnog vremena;
- proširivanje postojećih i sticanje novih znanja i iskustava o neposrednom prirodnom i društvenom okruženju;
- razvijanje ekološke svesti i podsticanje učenika na lični i kolektivni angažman u zaštiti prirode;
- socijalizacija učenika i sticanje iskustava u kolektivnom životu, uz razvijanje tolerancije i odgovornog odnosa prema sebi, drugima, okruženju i kulturnom nasleđu;

- razvijanje pozitivnih odnosa prema nacionalnim, kulturnim i estetskim vrednostima.

Zadaci i sadržaji nastave u prirodi ostvaruju se na osnovu nastavnog plana i programa obrazovno-vaspitnog rada i školskog programa i sastavni su deo godišnjeg programa rada škole.

Zadaci koji se ostvaruju realizacijom programa *nastave u prirodi* su:

- poboljšanje zdravlja i razvijanje fizičkih i motoričkih sposobnosti učenika;
- zadovoljavanje osnovnih dečijih potreba za kretanjem i igrom;
- očuvanje prirodne dečije radoznalosti za pojave u prirodi i podsticanje interesovanja i sposobnosti za njihovo upoznavanje kroz odgovarajuće aktivnosti;
- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti u konkretnim prirodnim i društvenim uslovima;
- podsticanje samostalnosti u procesu sticanja znanja kroz neposredne istraživačke zadatke;
- razvijanje svesti o potrebi zaštite, negovanja, čuvanja i unapređivanja prirodne i životne sredine i izgrađivanje ekoloških navika;
- upoznavanje prirodno-geografskih, kulturno-istorijskih znamenitosti i lepote mesta i okoline;
- upoznavanje sa načinom života i rada ljudi pojedinih krajeva;
- upoznavanje raznovrsnosti biljnog i životinjskog sveta pojedinih krajeva, uočavanje njihove povezanosti i promenljivosti;
- upoznavanje sa karakteristikama godišnjih doba u prirodi i smenjivanje vremenskih prilika;
- razvijanje sposobnosti snalaženja tj. orijentisanja u prostoru i vremenu;
- osposobljavanje učenika za bezbedan i pravilan boravak u prirodi;
- razvijanje pravilnih higijensko-zdravstvenih navika i podsticanje samostalnosti u obavljanju lične higijene i brige o sebi;
- podsticanje i stvaranje navike za negovanje redovne fizičke aktivnosti i za što češći boravak u prirodi;
- formiranje navika redovne i pravilne ishrane;
- navikavanje na pravilno smenjivanje rada, odmora i sna;
- razumevanje i uvažavanje različitosti među pojedincima;
- podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima kroz odgovarajuće aktivnosti.

Nastava u prirodi pruža mogućnosti interdisciplinarnog povezivanja sadržaja različitih nastavnih predmeta i drugih vannastavnih aktivnosti. Planiranje sadržaja ovog oblika rada vrši se na osnovu nastavnih programa obaveznih i izbornih nastavnih predmeta iz kojih se izdvajaju oni sadržaji koji su pogodni za ostvarivanje ciljeva i zadataka **nastave u prirodi**, a odgovaraju uslovima u kojima se ona realizuje. U samim nastavnim programima za pojedine predmete mogu se naći sadržaji koji eksplicitno ili implicitno upućuju na pogodnost ovog oblika obrazovno-vaspitnog rada (*svet oko nas, priroda i društvo, fizičko vaspitanje, likovna kultura, muzička kultura, čuvari prirode, narodna tradicija, građansko vaspitanje...*).

Jedan od bitnih uslova uspešne realizacije ovog oblika obrazovno-vaspitnog rada jeste priprema učenika, roditelja i nastavnika.

Odvajanje učenika od porodice u dužem vremenskom periodu i boravak u novim uslovima predstavlja ozbiljan zahtev za učenike tog uzrasta i zato je važno da budu dobro pripremljeni za ono što ih očekuje na *nastavi u prirodi*. Priprema podrazumeva da se učenici unapred upoznaju sa mestom u koje odlaze, uslovima života u kojima se organizuje **nastava u prirodi**, oblicima i sadržajima rada, načinom prevoza i ponašanjem u toku puta, potrebnim knjigama, priboru, odeći, obući, pojedinim sportsko-rekreativnim aktivnostima koje će se tamo realizovati. Učenicima treba pružiti priliku da pitaju i dobiju odgovor o svemu što ih zanima, a nastavnik treba da čuje i uvaži, u meri u kojoj je to moguće, njihove potrebe, želje i interesovanja. Posebnu pažnju treba posvetiti delu pripreme u kome se nastavnik sa učenicima dogovora oko pravila ponašanja tokom izvođenja **nastave u prirodi** - uz razumevanje zašto je važno njihovo poštovanje.

Priprema roditelja podrazumeva organizovanje roditeljskih sastanaka i pružanje informacija o osnovnim geografskim karakteristikama i klimatskim uslovima kraja u kome se organizuje **nastava u prirodi**, vremenu odlaska, dužini boravka, ceni, dokumentaciji koju treba pripremiti, uslovima smeštaja, ishrane, zdravstvene zaštite, uslovima života i rada učenika, mogućnostima komunikacije sa decom i sl. Istovremeno se roditeljima daju detaljna uputstva o pripremi dece, sa spiskom neophodnog pribora za ličnu higijenu, pisanje, potrebnom garderobom... Radi prikupljanja važnih informacija vezanih za zdravstveni i psihofizički status dece, njihove osobenosti, specifične navike i interesovanja, organizuju se sa roditeljima posebni razgovori.

Priprema nastavnika obuhvata individualnu i zajedničku pripremu. Zajednička priprema se odvija putem kraćih sastanaka na nivou škole. Na njima se razmatraju najvažnija organizaciona pitanja o mestu i uslovima boravka, ceni i sl. Individualna priprema obuhvata dobro informisanje nastavnika o geografskim i geološkim karakteristikama kraja, o flori i fauni, istorijskim podacima, značajnim kulturnim, privrednim i drugim objektima koji se mogu posetiti, običajima i etnografskim karakteristikama područja i mesta na kome će se odvijati **nastava u prirodi**. Na osnovu prikupljenih podataka i postavljenih ciljeva i zadataka **nastave u prirodi**, nastavnik sastavlja program koji će se realizovati (pored sadržaja nastave program poseduje i sportsko-rekreativne i kulturne aktivnosti, društvene igre, tipske večernje programe...), odabira metode i oblike rada, određuje dinamiku aktivnosti i priprema sve što će mu obezbediti efikasan i uspešan rad. Dobar program **nastave u prirodi** poseduje čvrstu strukturu, koja pre svega ukazuje šta treba postići. Kako je nemoguće predvideti sve faktore koji su od uticaja na njenu realizaciju neophodni su i operativni planovi koji poseduju fleksibilnost, odnosno prilagodljivost datim okolnostima npr. lošim vremenskim uslovima.

Realizacija postavljenih ciljeva **nastave u prirodi** u velikoj meri zavisi od sposobnosti nastavnika da sa učenicima uspešno radi i van učionice. Njegova uloga je sada složenija i zahtevnija jer, osim što organizuje i realizuje redovnu nastavu i predviđene aktivnosti, brine i o bezbednosti učenika. U svom radu on treba da uvažava individualne karakteristike učenika, razlike u njihovim potrebama i mogućnostima, da podstiče saradnju i timski rad, samostalnost i ličnu odgovornost.

Prilikom ostvarivanja programa **nastave u prirodi** treba što više nastavnih i vannastavnih aktivnosti realizovati u prirodnom okruženju - uz smenjivanje redovne nastave, samostalnih aktivnosti učenika, sportsko-rekreativnih i kulturnih aktivnosti, igre i zabave, pasivnog i aktivnog odmora.

Po povratku sa **nastave u prirodi**, stečena znanja i iskustva treba što više integrisati u nastavni proces i omogućiti učenicima da iskažu svoje utiske i osećanja o onome što su doživeli.